

Régine Pernoud

Coco Bill@warezh.org

TEMPLARI

Prava istina o
tajnovitom
viteškom
redu

VERBUM

PRVO POGLAVLJE

Podrijetlo Hrama

Križari su 1099. vratili Jeruzalem i sveta mjesta Palestine koja su četiri stotine godina prije toga bila pala u ruke muslimanima, a mnogo poslije potpala pod vlast Turaka Seldžuka – čija je provala u Malu Aziju bila poput poplave, a pobjeda nad snagama Bizantskoga Carstva (bitka kod Mantzikerta 1071.) za Bizant prava propast.

Hodočašća su se prekinula samo u razdobljima naročito okrutnih progonstava kršćana kakva su bila, primjerice, za vladanja kalifa Hakima početkom 11. stoljeća. Ponovno osvajanje svetih mjesta trebalo je osjetno potaknuti hodočašća, ali su se ona i dalje odvijala u pogibeljnim okolnostima jer se većina baruna križara, nakon što bi ispunili svoj zavjet, vraćala u Europu. Snage koje su ostale u Svetoj zemlji bile su zanemarive, zadržale su se tek u nekoliko utvrđenih gradova ili pak u dvorcima koji su bili izgrađeni na brzinu ili obnovljeni na ključnim točkama Kraljevstva. "Razbojnici i kradljivci preplavili su putove i zaskakali hodočasnike; mnoge su pljačkali, a velik su broj i pobili" (Jacques de Vitry).

Svjesni takva stanja, neki su vitezovi odlučili proširiti svoj zavjet posvećujući život obrani hodočasnika. Okupili su se oko jednog od njih, Huguesa, podrijetlom iz Paynsa u Champagni, i njegova prijatelja Geoffroya de Saint-Omera. Njihova namjera, koja se rodila 1118. ili vjerojatnije 1119., uskoro je okupila visoko plemstvo: među prvom devetoricom članova nalazi se André de Montbard, ujak Bernarda, opata iz Clairvauxa; Foulques d'Angers pridružuje im se 1120., a nešto poslije – svakako prije 1125. – Hugues, grof od Champagne.

Ti vitezovi na sebe preuzimaju obranu hodočasnika i zaštitu putova koji vode u Jeruzalem. Tomu posvećuju svoj život i odlučuju položiti zavjet pred jeruzalemskim patrijarhom. Kralj Balduin II. prima ih u dvoranu svoje palače u esplanadi Hrama, dok im kanonici Svetoga grada prepuštaju zemljište koje se nalazi tik do njihova. Sve se to događa u prvoj godini njihova postojanja, 1119./1120. Nekoliko godina poslije jeruzalemski kralj i sam će se nastaniti u Davidovoj kuli i ostaviti "Siromašnim vitezovima Kristovim" – kako su se sami nazvali – to prvo kraljevsko sjedište koje se poistovjećuje sa Salomonovim hramom, a koje su muslimani pretvorili u džamiju Al-Aksu. Od toga će se trenutka novoosnovani red zvati red Hrama, a njegovi članovi templari (tj. hramovnici, prema latinskoj riječi za hram, *templum*; op. ur.).

U njegovu osnutku zapravo se očituje smisao za prilagodbu i nastojanje da se odgovori na potrebe trenutka, što – čini se – odlikuje vjerske redove u cijelome feudalnom razdoblju. Prije njega bila je – na sličan poticaj, te jednako dragovoljno – utemeljena Bolnica svetog Ivana u Jeruzalemu u kojoj su nje govali bolesne i siromašne hodočasnike. Hospitalci su, kao i “Siromašni vitezovi”, bili pod zavjetom, te su, kako bi zadržali svoju vjernost unatoč ljudskim slabostima usvojili pravilo koje se nadahnjivalo *Pravilom sv. Augustina*.

Red Hrama, koji će *Templum Salomonis* prikazan na svojem pečatu uvijek smatrati svojom glavnom kućom, posve je izvorna tvorevina, jer poziva svjetovne vitezove da svoju djelatnost, svoje snage i oružje stave u službu onih kojima je potrebna obrana. On dakle pomiruje dva zvanja koja su se činila nepomirljivima: vojnički i redovnički život. Jednako tako vitezovi su pravodobno osjetili potrebu za uređenim pravilom koje će usmjeravati njihove članove kako bi se spriječili uvijek mogući ispadi te im istodobno omogućiti crkveno priznanje po službi koju obavljaju.

Tako je ujesen 1127. Hugues de Payns prešao more s još petoricom sudrugova. Došao je u Rim, zatražio od pape Honorija II. službeno priznanje, te pomoć zatražio od svetog Bernarda. On je u gradu Troyesu okupio koncil (13. siječnja 1128.) kako bi se uredile pojedinosti oko ustanove reda. Konci-

lom je predsjedao papinski izaslanik Mathieu d'Albano. Okupio je nadbiskupe Sensa i Reimsa, biskupe Troyesa i Auxerre, brojne opate, među kojima i onoga iz Citeauxa, Stjepana Hardinga, te najvjerojatnije, iako se tu činjenicu osporavalo, Bernarda iz Clairvauxa. Hugues de Payns je opisao utemeljenje reda, objasnio običaje kojih se drži zajedno sa svojim sudrugovima, te zatražio od onoga koga ćemo nazvati svetim Bernardom da im sastavi pravilo. *Pravilo* je – nakon rasprave i određenih izmjena – na koncilu i usvojeno. Nakon te prve inačice uslijedit će i druga, koja se pripisuje Stjepanu od Chartresa, jeruzalemskom patrijarhu (1128.–1130.): to je tzv. latinsko *Pravilo*, čiji nam je tekst sačuvan, a iz kojeg će potom uslijediti i kasnija (oko 1140.), francuska verzija¹. Kao i kod većine vjerskih redova u ono doba, ono predviđa različite vrste članova: vitezove koji pripadaju plemstvu (znamo kako su u ono vrijeme samo plemići imali vojničke dužnosti) i koji su borci u punom smislu te riječi; pobočnike i štitonoše koji su njihovi pomoćnici, te mogu biti iz

¹ Sve što tvori pravila koja su sastavili templari objavio je Curzon (v. Popis literature). Sastoje se od: prvobitnog latinskog *Pravila* (1128.), njegove francuske verzije (oko 1140.); *Običaja* ili *Retraitsa* (napisanih oko 1165.), te naposljetku samostanskih *Statuta* kojima se utvrđuju na primjer obredi (sastavljenih oko 1230.–1240.) te *Načela*, pravne zbirke u kojoj se nabrajaju prijestupi i različite kazne (oko 1257.–1267.). Napisano je i jedno pravilo na katalonskom, nakon 1267.

puka ili građanskog sloja; svećenike i klerike koji se brinu za vjersku službu u redu; te napokon poslu-
gu, obrtnike, sluge i različito pomoćno osoblje.

Kao što je također slučaj u brojnim drugim re-
dovima, Huguesa de Paynsa, koji je umro 1136., na-
slijedio je jedan od utemeljitelja, Robert de Craon.
Shvativši kako je potrebno urediti nadarbine, koje
su već tada bila brojne, na temelju jednoga papin-
skog odobrenja, od pape Inocenta II. ishodio je
bulu *Omne datum optimum* (29. ožujka 1139.) kojom
će se urediti povlastice reda. Glavna je među tim
povlasticama izuzeće od biskupske ovlasti: red će
moći imati svoje vlastite svećenike i kapelane, koji
će skrbiti o vjerskoj pomoći i liturgiji te neće potpa-
dati pod ovlasti mjesnoga biskupa. Ta će se povla-
stica poslije osporavati i stvoriti brojne poteškoće
s biskupijskim svećenstvom. Red je također izuzet
i od davanja desetine: to je osim za templare vrije-
dilo još jedino za cistercite. Možemo si zamisliti
koliku je ljubomoru izazvala ta porezna povlasti-
ca koja je išla u prilog njihovim posjedima. Napo-
sljetku, imaju pravo graditi oratorije i ondje biti po-
kapani. Red dakle uživa veliku samostalnost, kao
i obilna sredstva, jer su nadarbine već bile velike.
Optužbe za oholost i škrtost u tome će pronalaziti
čvrste temelje kako se red bude razvijao.

Doista, njegovo širenje premašuje sva predviđanja
i očekivanja koja su imala devetorica prvih vitezova,
oni "Siromašni vitezovi Kristovi" koji su, okupljeni

oko Huguesa de Paynsa, imali nezahvalnu zadaću nadgledanja cesta – na primjer one između Haife i palestinske Cezareje, pravoga klanca među planinama, gdje su u skrovitosti započeli obavljati svoju zadaću. Upravo su ondje Hugues i njegov sudrug Geoffroy 1110. sagradili utvrdu Tour de Destroit, sigurno utočište za hodočasnike. Nitko nije mogao predvidjeti da će se širiti kao vojnički redovi koji su rasli usporedo s redom templara. Prije svega, vojnički su karakter poprimili hospitalci (“bolničari”, op. prev.). U idućem stoljeću utemeljeni su teutonski vitezovi, i proširili se u Španjolskoj, gdje će od samoga početka templari voditi bitku nalik na onu u Svetoj zemlji. Slijede red od Alcantare, red od Calatrave, red od Avisa, red Kristov – u kojem će templari preživjeti nakon ukinuća – zatim red Svetog Jakova od Mača itd. Istina, snažni glas svetoga Bernarda podignuo se u njihovu korist i potvrdio njihove zasluge. Pohvala koju je napisao o viteštvu Hrama, *De laude novae militiae* (napisana između 1130. i 1136.), bila je poziv upućen vitezovima onoga doba – kojima je zamjerao “sklonost prema raskoši, žed za taštom slavom ili pohlepu za vremenitim dobrima” – i poticaj da se uzdignu u novoj vojsci koja je htjela biti čisto viteštvo Božje. Svojom je vatrenom rječitošću potaknuo duboke kreposti novoga borca, potpomognute zahtjevima *Pravila*:

“Prije svega, stega je trajna, a poslušnost se vazda poštuje; ide se i dolazi na znak onoga koji ima

vlast; oblači se ono što se dobije; ne ide se za tim da bi se drugdje tražila hrana i odjeća... Ustrajno vode zajednički trezven i radostan život, bez žene i djece; nikada nisu besposleni, dokoni, znatiželjni...; među njima se ne ističe podrijetlo: cijeni se onoga tko je najvrjedniji, a ne onoga tko je najplemenitijeg roda; preziru kocku i šah, ne mogu smisliti lov...; kosa im je kratko ošišana, nikad počešljana, rijetko oprana, a brada zapuštena i čupava; prljavi su od prašine, kože preplanule od vrućine, nose košulju od žice..."

I oslikao nezaboravni lik te vrste viteza:

"Taj je Kristov vitez postojan križar, neprestano u dvojakoj borbi: protiv krvi i mesa, te protiv duhovnih sila u nebu. Napreduje bez straha – taj vitez motri što se događa zdesna i slijeva. Prsa je opasao žičanom košuljom, a dušu štitom vjere. Naoružan takvom dvojnomoš zaštitom, ne boji se ni čovjeka ni vraga. Stoga hrabro naprijed, vitezovi, te pred sobom neustrašiva srca potjerajte neprijatelje križa Kristova: znate da vas od Njegove ljubavi neće rastaviti ni smrt ni život! ... Kako li je slavan vaš pobjednički povratak iz bitke! Kako li je sretna vaša mučenička smrt u boju!"

Još su manje mogli predvidjeti pravu bujicu postavki, pretpostavki i nebrojenih istraživanja koje će povjesničari provesti o redu Hrama, njegovu podrijetlu, njegovu djelovanju, njegovim običajima. Raspon od tlapnji kojima su se neki povjesničari sa svih strana bez zadržke predali do, s druge strane,

vjerodostojnih dokumenata i pouzdanih materijala kojih ima u izobilju u našim arhivima i knjižnicama, takav je da bi u nj bilo teško i povjerovati kad to proturječe ne bi bilo sve vidljivije i očitije. S templarima se događa ono što se dogodilo primjerice s Ivanom Arškom, o kojoj – pokraj bogate hagiografske literature i bezbrojnih postavki, nadasve proizvoljnih te svih jednako besmislenih (kao što je ona o izvanbračnom podrijetlu i sl.) – sami dokumenti govore s najvećom strogosti. U istinu o templarima još je jednom teško povjerovati kada se literatura koju su nadahnuli (ne više hagiografska, već u pojedinim slučajevima posve sumanuta) uspoređi s dokumentima – koji su tako jednostavni, tako uvjerljivi i tako spokojno neosporni, a tvore njihovu stvarnu povijest.

DRUGO POGLAVLJE

Strukture i svakodnevni život

Onakav kakav nam se predstavlja iz različitih dijelova *Pravila*, red Hrama vrlo je svojstven feudalnom društvu u čijim je okvirima nastao. Njegove su strukture jasno hijerarhijski uređene, ali vlast koja se obnaša nije "totalitarna". Uloga izbora na kojima se odlučivalo tko će vlast obnašati, kao i uloga skupština koje su joj bile na pomoć te je prema potrebi nadzirale, vrlo je važna.

Na vrhu hijerarhije nalazi se meštar Hrama, kojeg se danas uporno naziva velikim mešтром: pitamo se zašto, jer taj naziv nikada nije upotrijebljen ni u *Pravilu* ni u različitim poglavljima *Statuta* koja ga dopunjuju, kao ni općenito u vrijeme postojanja Hrama (izraz se pojavljuje tek u 14. stoljeću, i to vrlo rijetko). Vlast toga meštra potpuno odgovara onoj oca opata u redovničkim zajednicama. Rečeno slikovitim jezikom onoga doba, to znači da "u ruci mora držati štap i šibu: štap kojim će podupirati slabosti i jakosti drugih, te šibu kojom treba udarati poroke onih koji će iznevjeriti" (svoju dužnost). Tu dvostruku vlast provedbe *Pravila* i stege treba vršiti "s ljubavlju prema onome što je pravo", izbjegavajući pritom popustljivost, jednako kao i pretjeranu stro-

gost.¹ Pomaže mu vijeće sastavljeno od braće koju prepoznaje kao mudre i kadre pružiti dragocjen savjet. No ako je riječ o donošenju važne odluke koja se tiče cijele kuće, npr. o darivanju zemljišta, primanju novoga brata, itd., "uputno je okupiti cijelu zajednicu i sazvati vijeće kapitula: meštar neka potom učini ono što ocijeni najboljim i najkorišnijim". Braća mu duguju "čvrstu poslušnost". "Bez odgađanja" moraju učiniti što im meštar zapovjedi; ne mogu ići "u selo ni u grad" bez njegova "dopuštenja". Meštar je ujedno taj koji raspodjeljuje dužnosti u kući, kao i u samome redu. Na poslijetku, na njemu je primjena *Pravila*. Najvažniju vlast koja mu je u tom smislu dana pripisuje mu francuska redakcija, a toga dijela nema u izvornoj latinskoj *Pravilu*: "Sve gore rečene i zapisane odredbe ovog *Pravila* po volji su i sudu učitelja"; upotrijebljeni izrazi uistinu ne podrazumijevaju nikakvu proizvoljnost ni samovolju.

Prvobitno *Pravilo* ne spominje nikakvu drugu ulogu. Spominje se međutim osoblje koje nužno mora biti na raspolaganju kući i braći: svaki brat može imati svojega štitonošu, te se naglašava kako je zabranjeno tući ga što god on krivo učinio. Spominju se i vitezovi i pobočnici koji se pridružuju braći kako bi služili "jedno određeno vrijeme" a da

---

¹ Svi citati u ovom poglavlju preuzeti su iz različitih redakcija *Pravila*.

se pritom ne obvezuju zavjetima. Da bi se dobro razlikovalo jedne od drugih, naglašava se kako samo vitezovi Hrama smiju nositi "bijelu odoru". Ovu se mjeru opreza uključilo već u prvu redakciju *Pravila* kako bi se izbjeglo nešto što se već događalo, a to je da se "lažna braća, oženjeni i drugi" predstavljaju kao braća Hrama da bi iznudila darove ili različite usluge "i time izazvala brojne sablazni". Bijeli će plašt biti znak raspoznavanja vitezova Hrama u punom smislu te riječi. Njihovi pobočnici i štitonoše imaju pravo samo na crne ili smeđe plašteve. Naposljetku, neki žele sudjelovati u duhovnim dobrima ostajući svejednako u svijetu, bilo da su oženjeni ili ne. Kao i većina vjerskih redova, i templari će dakle imati pridruženu subraću, kao što će kasnije postojati i članovi trećega franjevačkog ili dominikanskog reda, ali se izričito spominje kako oni ne smiju ni nositi bijeli plašt ni stanovati u kućama braće. Jednako tako te kuće ne smiju primati sestre, jer – kao što nalaže zdrav razum – "žensko je društvo pogibelj" za muškarce koji su položili zavjet čistoće. I *Pravilo* to naznačuje:

"Držimo pogibeljnim u svakoj religiji (tj. redovničkoj zajednici) prekomjerno promatrati ženska lica, te neka se stoga nitko ne drzne poljubiti ženu, ni udovicu, ni djevojku, ni majku, ni sestru, ni tetu, ni bilo koju drugu ženu."

Istina je kako se u ono vrijeme poljubac smatra znakom čiste uljudnosti, vrlo prisutne među muškarcima i ženama, ali savjet ovdje dan ide protiv navedenog običaja radi "izbjegavanja napasti".

Običaji upotpunjuju naše poznavanje ove institucije, te pružaju obilne podatke o povlasticama i dužnostima meštra i ostalih dužnosnika kuće Hrama. U trenutku kada su napisani, red je postojao već pola stoljeća, pa i više, te je njegovo brzo širenje razlučilo i odredilo službe prema već stečenom iskustvu. Sve je to vrlo svojstveno za vrijeme u kojem vladaju uvriježeni običaji. *Pravilo* je dalo duh, a *Običaji* svjedoče o navikama koje su se malo-pomalo ustalile.

Red u to vrijeme već ima nekoliko provincija: u Svetoj zemlji Jeruzalemsku, Tripolitansku i Antiohijsku. Kuća u Jeruzalemu, smještena u *Templum Domini*, Kuća stijene, glavna je kuća – "generalska" kuća; to je uobičajeno sjedište meštra i dvojice zapovjednika: onog zemlje i Jeruzalemskoga Kraljevstva, koji pod svojom vlasti ima sve ustanove istomene provincije, te onoga grada Jeruzalema, kojemu je na poseban način povjerena naročita djelatnost reda: obrana i vođenje hodočasnika u Svetoj zemlji. Na čelu dviju provincija Tripolija i Antiohije nalaze se dvojica zapovjednika koji zastupaju meštra, te unutar svoje provincije imaju istu vlast kao i on u redu. Zapadne su provincije Francuska, Engleska, Poitou, Provansa, Aragon, Portu-

gal, Pouille i Mađarska. Na njihovu su čelu zapovjednici, meštri ili odgojitelji čiji se naslovi, prema sačuvanim dokumentima, pokazuju dosta sličnima. Velika količina zemljišnih dobara i njihova ne manja razasutost uvjetovat će uspostavu i manjih zajednica. Tako će meštar Provanse pod svojom vlašću imati ne samo Provansu u užem smislu i grofoviju Venaissin nego i ova područja: Nîmes-Saint-Gilles, Velay, Gévaudan, Maguelonne, Béziers, Narbonne, Carcassonne, Rodez, Albi, Cahors, Toulouse, Comminges, Gascogne i Agenais.

Običaji poblizje opisuju ovlasti glavnih velikodostojnika, počevši od meštra. U svim mu važnim odlukama mora pomagati kapitul. Bez odobrenja kapitula ne može darovati ni otuđiti zemljište, izvršiti opsadu nekog dvorca, započeti rat ni sklopiti primirje, imenovati zapovjednike glavnih kuća reda, kao ni velikodostojnike poput namjesnika ili maršala. Svi prihodi koji dolaze iz prekomorskih zemalja trebaju mu se predočiti prije njihove predaje zapovjedniku Jeruzalemskoga Kraljevstva, koji je ujedno i glavni rizničar reda na Istoku. Podvrgnut, kao i ostala braća, tom oduzimanju dobara, što treba biti svojstveno redovnicima, meštar “ne smije imati ni ključ ni bravu riznice”, ali – dodaju *Običaji* – može u svojoj riznici imati kovčežić s bravom kako bi ondje držao dragocjenosti. Može raspolagati dijelom imovine reda uz odobrenje mudrih ljudi koji ga okružuju. Može davati darove u

novcu do iznosa od stotinu bizantinaca, ili jednog konja, odnosno zlatni ili srebrni pehar, ili pak krzneni ogrtač, oklop ili "drago kamenje", ali ne smije ni davati ni uzimati koplje ili nož za borbu.

Meštar na raspolaganju ima četiri konja. Njegova se bliža pratnja sastoji od dvojice braće vitezova, brata kapelana, službenika, pobočnika i sluga. U svojoj službi treba imati još i "potkivača", "saracenskog pisara" ili tajnika tumača, laku konjicu – pomoćnu vojsku koja se često spominje u tekstu – i kuhara. Naposljetku još i dva momka "pješaka" (dok prethodno spomenuti sluga koji nosi njegov mač i koplje ima pravo na konja), te jednoga turkmenskog konja, plemenitu životinju koja se čuva za lagani kas. Za vrijeme pohoda ima pravo na dvije teretne životinje, jedan okrugli šator i jedan barjak *baucent*; ovaj naziv, koji je potrošio potoke nekorisne tinte, znači "dvodijelan", a upotrebljava se u vezi s konjima: konj *baucent* je pjegav, crn i bijel (tj. šarac). To je naziv iz pučkog jezika i često se susreće u viteškim romanima 12. i 13. stoljeća. (Naglašavamo da se nikada ne kaže *baucéant*; u najboljem slučaju *bauceant* ima meko *c*, istoznačno s kvačicom). Želi se, zapravo, samo reći kako je barjak Hrama dvo-bojan: srebrn s crnim vrhom te, nakon koncila 1145., s velikim crvenim križem preko cijele plohe.

Običaji u jednoj rečenici sažimaju položaj meštra: "Sva braća Hrama moraju biti poslušna meštru, a meštar mora biti poslušan svojem samostanu" (pri

čemu riječ 'samostan' ovdje podrazumijeva svu braću zajedno).

Namjesnik je "na mjestu meštra", drugim riječima, njegov zamjenik. Mijenja ga i zastupa u njegovoj odsutnosti. Njegova pratnja nalikuje manjeviše na meštrovu, osim što umjesto kapelana ima "đakona pisara za molitvu časova".

Maršal ima nadasve vojna zaduženja; on "mora pod svojim nadzorom imati sve oružje i oklope kuće ... svu konjsku opremu koja se odnosi na oružje ... osim luka i strijele koji su u ovlasti zapovjednika područja, te turskog oružja (turskog luka) koje zapovjednik kupuje za braću pobočnike".

Ostali su velikodostojnici zapovjednici kuća različite važnosti. *Običaji* se napose bave zaduženjima zapovjednika jeruzalemskog područja i zapovjednika grada, te zapovjednika Tripolija i Antiohije. Na malim posjedima "zapovjednici vitezova" ovi se o zapovjedniku područja; u odsutnosti viših velikodostojnika mogu voditi kapitule; nekom bratu ne mogu odobriti izlaz iz samostana dulje od jedne noći.

Naposljetku, još je jedna važna osoba kuće sukunar čija se zadaća sastoji u tome da "braću opskrbi onime što je potrebno za odjeću i počinak" - mogli bismo reći, kućni ekonom. Izgled braće njegova je briga, te se mora brinuti da budu "primjereno ošišani" (tj. da im kosa bude uredno podrezana).

Nabrajajući različite zadaće koje su dužni obavljati pojedini članovi reda Hrama, *Običaji* nam omogućuju da u grubim crtama opišemo kako je izgledao tijekom svakodnevnoga života u kući Hrama.

“Vi, odričući se vlastite volje, te vi ostali, služeći suverenoga kralja konjima i oružjem za spasenje svojih duša, naizmjenice svejednako bdijte kako biste poslušali jutarnju molitvu i cijelu službu prema kanonskoj uredbi i običaju učitelja svetoga grada Jeruzalema koji žive prema *Pravilu*.”

Tako započinje *Pravilo* vitezova, koje, nakon što je svečano podsjetilo da služba započinje molitvom i službom Božjom, nastavlja: “Nakon završetka službe Božje neka se nitko ne libi poći u bitku, nego neka bude spreman za krunu” (tj. primiti krunu mučeništva). *Pravilo* dodaje kako – ukoliko potrebe života na Istoku to zahtijevaju (“što će se, vjerujemo, često dogoditi”), te se služba ne može odslušati u cijelosti, vitezovi trebaju izmoliti trinaest *Očenaša* mjesto jutarnje službe, još sedam za svaki čas i devet za večernju, i poželjno je da ih izmole zajedno. Molitveni je život tako stavljen na sam početak *Pravila*, kako i priliči svim redovnicima, i već od prvih poglavlja upozorava ih se na prekomjerno odricanje, navodeći kako za vrijeme čitanja psalama trebaju sjediti, a stajati na nogama samo za prvog psalma (koji se naziva “pozivnik”), za *Slava Ocu* na kraju

svakog psalma, te za *Tebe Boga hvalimo* na kraju jutarnje.

Jednako tako, odricanje treba biti umjereno i kad je riječ o piću i hrani. *Pravilo* im savjetuje da za stolom traže što im je potrebno "prijazno i suzdržano", te s obzirom. Za vrijeme obroka čita se Sveto pismo. Braća obično dobivaju jednu zdjelicu za dvojicu, pri čemu svatko dobiva svoju čašu s jednakom mjerom vina. Meso jedu triput tjedno, dok nedjeljom vitezovi dobivaju dva mesna obroka, a štitonoše i pobočnici jedan. Nakon podnevnog i večernjeg obroka trebaju zahvaliti; preostalo jelo treba dati siromasima. Navečer, na zvuk zvonca, imaju zadnji obrok "prema odluci i prosudbi meštra", potom se moli povećerje, nakon čega treba zavladati tišina. Skreće im se pozornost na obdržavanje šutnje: "jer prekomjeren govor nije bez grijeha". Trebaju izbjegavati nepristojne zabave, te od svoje braće ne smiju tražiti ni konja ni oklop, niti se prepuštati mrmljanjima ili zavisti. Lov, koji je inače zabava svojstvena vitezovima, njima je zabranjen: "Redovnicima ne priliči prepuštati se zadovoljstvu, već rado slušati zapovijedi Božje i često biti u molitvi". Postoji međutim i jedna iznimka: "Ta se zabrana ne odnosi na lavove"; to je jedini lov koji im je dopušten.

Odjeća braće treba biti slična i iste boje: haljina bijela, crna ili smeđa. Plaštevci su im bijeli: ta bjelina označava čistoću koja je "sigurnost hrabrosti i

zdravlja tijela". No te haljine "ne smiju sadržavati ništa suvišno i oholo"; zabranjeno im je nositi krzno osim janječeg ili ovčjeg.

Potpunu opremu viteza sačinjava oklop, odnosno žičana košulja, kaciga ili kapa od žice (prva bijaše s poklopцем, a druga s otvorom, lagana), te ostali dijelovi oklopa: ratna košulja, naramenice, željezne čizme. Njegovo oružje čine mač, koplje, malj te maleni okrugli štit. Uz to ima i tri noža: jedan bojni (neku vrstu bodeža), jedan za kruh, te jedan džepni. Vitezovi mogu imati pokrivač za konja, dvije košulje, dva para donjeg rublja i dva para obuće. S obzirom na toplu klimu, imaju pravo na jednu lanenu košulju. Imaju dva kaputa, jedan ljetni i jedan zimski, krzneni. Na sebi nose tuniku, košulju i kožni pojas. U *Pravilu* je naznačeno kako valja izbjegavati svaki ustupak modi, tako da su zabranjene špicaste čizme ili pak vezice. Naposljetku, posteljina im se sastoji od slamnjače, plahte i pokrivača. Uz to imaju i veliki pokrivač: crni, bijeli ili na pruge, za prekrivanje kreveta. Predviđene su i vreće potrebne za pohode; u njima se nosi bojna oprema ili pak noćna odjeća. Imaju također po jednu prostirku za stol i ručnik za higijenu. Nabrajaju se potrepštine nužne za njihovu vitešku službu, nezavisno od toga odnose li se na njih same, njihove štitonoše ili pak konje: od pokrivača za konja do "kotlića za kuhanje i zdjelica za mjerenje ječma". Svaki vitez ima pravo na troje bisage: jedne za sebe i

dvoje za štitonoše; ular, uprtu, viseće mreže, bočice, jednu kapicu od pamuka i jednu od pusta, itd.

Pobočnici su obučeni u crno ili smeđe; neki od njih mogu na raspolaganju imati dva konja (domaršal, stjegonoša, kuhar, potkivač). Ostali pobočnici mogu imati samo jednog konja.

Stega je stroga i posvema vojnička: "Ni jedan se brat ne smije kupati, ni njegovati, ni uzimati lijek, ni ići u grad, ni jahati konja bez dopuštenja". Zabranjeno im je ustajati od stola osim u slučaju krvarenja nosa – što je vjerojatno bilo često na orijentalnoj klimi, te, dakako, u slučaju ratne uzbune. Na zvuk zvona trebaju se okupiti na molitvu. Izuzeti su samo oni koji imaju "ruke u tijestu", užareno željezo spremno za kovanje, konjsko kopito pripremljeno za potkivanje ili pak koji "peru kosu". Podsjeća ih se kako su "napustili svoju volju", te kako "Isusu Kristu ništa nije draže od obdržavanja poslušnosti". Zajedno moraju pribivati misi i časoslovu, zajedno kleknuti, sjesti, stajati. Od toga su izuzeti samo "stari i onemoćali", odnosno bolesni. "Oni koji ne znaju kada braća trebaju kleknuti, neka to upitaju one koji znaju i nauče od njih, a u međuvremenu neka stoje iza ostalih."

U obavljanju svojih dužnosti templari su često vitezovi litalice; svakako, na putu su. Tako ih se upućuje da, gdje god se nalazili "nošeni događajima vremena u kojem žive", nastoje slijediti *Pravilo* koliko im to bude moguće te "davati primjer dobrih

djela i mudrosti". Obično idu po dvojica, ne smiju se udaljavati bez dopuštenja meštra ili onoga koji ga mijenja, te se u svemu moraju podvrgavati primljenoj naredbi. Jedno im poglavlje preporučuje da ne ustraju "u bijesu ni u ljutnji" prema bratu. Moraju poštovati stariju i nemoćnu braću, te se "pomno skrbiti" o bolesnoj braći. U svim važnijim kućama treba im se na raspolaganje staviti bolničar koji će poduzeti sve potrebno kako bi im se vratilo zdravlje. Valja zatražiti i liječnika "kako bi ih obilazio i savjetovao u vezi s njihovom bolesti".

Tko je ulazio u red i kako se u nj ulazilo? Ta će pitanja postati važna u tragediji kojom je okončano viteštvo Hrama. *Pravilo* i njegove različite dopune omogućavaju nam odgovor na to pitanje. Već i sam uvod u *Pravilo* zapravo je poziv svim vitezovima "onoga doba" koji žele prihvatiti savršeniji život:

"Obraćamo se prije svega onima koji preziru vršiti vlastitu volju te žele odvažno služiti kao vitezovi suverenome kralju... Pozivamo vas koji ste do sad bili svjetovno viteštvo kojemu Isus Krist nije bio povod, nego ste ga prihvatili samo za ljudsku dobrobit, da slijedite one koje je Bog odabrao iz mnoštva određena za propast i naložio im ... da brane njegovu Crkvu."

Svaki vitez tako može biti primljen u viteštvo Hrama te možemo pretpostaviti kako je glavni odabir učinjen među križarima koji su pristigli u Sve-

tu zemlju a koji su – mjesto da se vrate kući nakon što su izvršili svoj zavjet, kao što je to činila većina hodočasnika, bili naoružani ili ne – u sebi osjetili želju da zavjet produlje tako što će cijeli život posvetiti obrani Svetoga groba.

U ovom slučaju – tako je u svakoj redovničkoj zajednici – mudrost nalaže “iskušavanje duha”:

“Prije no što mu bude dopušteno ući u društvo braće, neka se pred njim pročita *Pravilo*. Ako je spreman pomno slušati zapovijedi *Pravila*, a učitelj i braća voljni su ga primiti, neka – pošto se braća okupe na kapitul – pred svima hrabro očituje svoju želju i podnese zahtjev.”

Zabranjeno je primati djecu, bez obzira na to je li riječ o oblatima (osobe koje žive u samostanima po pravilima reda, ali bez redovničkih zavjeta, op. prev.) koje upućuju njihovi roditelji ili o mladima koji dolaze sami. Templari se biraju isključivo iz reda odraslih. Poznato je, uostalom, da za viteštvo nije dovoljno da su mladići dosegнули punoljetnu dob (četnaest godina za dječake prema većini običajnih odredaba u Francuskoj), nego da budu u dobi kada smiju nositi oružje (osamnaest godina i više).

Proučavanje različitih verzija *Pravila* otvara poteškoće na koje je vrlo prikladno upozorila M. Melville. Prije svega, u latinskom tekstu *Pravila* spominje se pojam kušnja, dakle – novicijat. Nakon podnošenja

zahtjeva o kojem je netom bila riječ, jedan dio, koji je u francuskom tekstu izostavljen, određuje da pripravno razdoblje potpuno zavisi od "mišljenja i razboritosti meštra glede čestitosti života onoga koji je zatražio" (biti primljen). Navedeni je članak, dakle, u potpunosti izostavljen u *Pravilu* na francuskom jeziku.

Druga poteškoća zabrinjava još više: sljedeći, 12. članak u latinskom je tekstu naslovljen *O braći koja odlaze u različite provincije*. Isti članak u francuske *Pravilu* ima naslov *O izopćenim vitezovima*. Počinje riječima: "Ondje gdje saznate da se okupljaju izopćeni vitezovi, onamo vam zapovijedamo poći te, ako među njima bude onih koji se žele dati i pridružiti viteškome redu u prekomorskim krajevima, ne trebate očekivati toliko privremenu dobit koliko vječno spasenje njihove duše".

Pravilo na latinskom potpuno je drukčije: "Ako se dozna da se negdje okupljaju vitezovi koji nisu izopćeni, kažemo kako valja poći onamo, ne razmišljajući toliko o vremenitoj koristi koliko o vječnome spasenju njihove duše".

Tako se isti članak, koji se zapravo odnosi na promidžbu i novačenje reda, u izvornome latinskom tekstu obraća neizopćenim vitezovima, a u francuske *Pravilu* izopćenima. Razlika je očito velika.

Ostatak članka nema promjena: onima koji žele biti vitezovi Hrama nalaže se da pođu do biskupa koji, u latinskome tekstu, sluša molbu kandidata u nazočnosti templara zaduženog za novačenje, te u drugom slučaju, u francuske tekstu, "sluša i odrješuje" (ovaj izraz ne postoji u latinskome tek-

stu) izopćenog viteza, omogućavajući mu tako da se pridruži viteštvu Hrama.

Proturječe između dvaju tekstova nastavlja se u članku 13: "Nikako se" – kaže francusko *Pravilo* – "braća Hrama ne smiju družiti s javnim izopćenikom". Braća moraju "strogo paziti i strepiti kako bi se netko od Kristovih vitezova (templara) na bilo koji način pridružio javnom izopćeniku", kaže latinski tekst.

Riječ je dakle o temeljnim razlikama što se pojavljuju u razmaku od desetak ili najviše dvadesetak godina koje dijele redakciju francuskog *Pravila* (oko 1140. ili prije) od koncila u Troyesu 1128. Čini se međutim kako ova razlika prikriva jedno zastranjenje koje se razvilo među templarima. Otkrivamo naime veliku povredu zabrane vezane uz izopćene: engleski su templari 1143. primili i u kršćansku zemlju položili tijelo Geoffroya de Mandevillea, grofa od Essex, koji je umro kao izopćenik. Redu se često upućuje optužba upravo zbog primanja izopćenika u svoje redove. Nastojanje da se bude učinkovit ili pak nepokoravanje? Jesu li svoj red otvarali onima koje su grijesi odvojili od zajedništva s Crkvom kako bi povećali broj članova i grešnicima ponudili mogućnost pokajanja? Ili su, naprotiv, manje ili više otvoreno bili skloni nijekati autoritet biskupā i pape, koji jedini imaju vlast "svezivati i odrješivati"? Još je 1175. papa Aleksandar III. žestoko zamjerao engleskim templarima i hospitalcima što izopćenicima omogućuju crkveni ukop. Istina, taj je isti papa 1180. predbacio biskupima kako neopravdano traže poslušnost od kapelana (mi bismo rekli svećenika) Hrama, koji su

podložni jedino Rimu. Bio je to samo dio borbe koja će skoro za cijeloga njihova postojanja na suprotne strane stavljati red Hrama i biskupe. Istina je i kako se ta borba ne razlikuje od one zbog koje su u različitim trenucima povijesti Crkve na suprotnim stranama bili biskupijski svećenici i redovnici koji su bili izravno podložni papi, čime su izlazili izvan ovlasti biskupa.

Vratimo se na primanje braće. *Običaji* ustvrđuju da "meštar ne smije primati braću bez kapitula"; drugim riječima, nazočnost kapitula nužna je za primanje novog templara. Postoji samo jedna iznimka: ako od meštra koji se nađe na putu vitez na umoru zatraži primanje u red, on ga može primiti. No ako novoprimitljenom vitez u "Bog podari zdravlje, čim se ovaj nađe u našoj kući, treba se pred svom braćom očitovati i naučiti sve ono što braća trebaju činiti".

Obred primanja potanko je opisan u jednom razmjerno kasnom tekstu koji nadopunja zadnje dodatke *Pravilu*, te one koji potječu iz druge polovice 13. stoljeća. Izvorno *Pravilo* donosi samo obrasce polaganja zavjeta, dok *Običaji* dodaju određene pojedinosti obreda.

Prema navedenom ceremonijalu, pred okupljenim kapitulom riječ uzima meštar: "Draga braćo, vidite kako se većina vas složila da Netko postane bratom. Ako netko od vas zna nešto o njemu što bi to s pravom onemogućilo, neka to kaže, jer bi bilo

bolje da to reče sada negoli poslije kada dođe među nas". Ako nitko nema što reći, šalje se po postulanta kojeg se smješta u prostoriju blizu kapitula: ondje ga posjećuju dvojica ili trojica "iskušanih muževa", najstarijih u kući, koji ga ispituju: "Brate, tražiš li družbu kuće?" (tj. ulazak u družbu kuće). Ako odgovori potvrdno, moraju mu navesti "velike zahtjeve kuće i zapovijedi ljubavi koje u njoj vladaju". Ako kaže "da će rado sve podnijeti za Boga, te da želi vazda biti sluga i rob kuće, u sve dane života svojega", moraju mu postaviti još nekoliko pitanja kojima ustvrđuju njegovo stanje: je li oženjen ili zaručen? Je li već položio zavjete u kojem drugom redu? Ima li dugova koje ne može platiti? Je li zdrav? Ima li kakvu skrivenu bolest? Je li nečiji sluga? Nakon što su se tako pomno raspitali o njegovu građanskom i tjelesnom stanju, braća se vraćaju na kapitul i izjavljuju: "Gospodine, razgovarali smo s čestitim čovjekom koji čeka vani i ukazali mu na tegobe kuće ... a on je rekao kako želi biti njezin sluga i rob..." Meštar ponavlja pitanja, te iznova pita: "Želite li da on pristupi u ime Božje?" Kapitul odgovara: "Neka pristupi u ime Božje". Potom se ide po postulanta kojeg se još jednom postavlja pitanje o njegovoj nakani, nakon čega ga se uvodi na kapitul: "On treba kleknuti pred onim koji mu predsjedava, te sklopljenih ruku kazati: 'Gospodine, došao sam pred Boga, pred vas i pred braću, te vas molim i zaklinjem Bogom i Gospodom da me primite u Vašu družbu i dobra kuće kao onoga koji odsad pa zauvijek želi biti njezinim slugom i robom'".

Tada slijedi vrlo lijep poticajan govor onoga koji predsjedava kapitulom: "Dragi brate, tražite veliku

stvar, jer vidite samo vanjski sloj naše vjere: lijepe konje, lijepu opremu, dobro piće i hranu, lijepu odoru, i jer vjerujete da će vam biti dobro među nama. No ne poznajete stroge zapovijedi koje se ispod toga kriju, jer velika je stvar da se ti, koji si sam svoj gospodar, učiniš slugom drugoga. Uz velike napore nikada nećete činiti ono želite: ako budete htjeli ostati s ove strane mora (na Zapadu), slat će vas se onkraj mora; ako budete htjeli biti u Akonu, slat će vas se u Tripoli, Antiohiju ili Armeniju ... ili pak neku drugu zemlju gdje posjedujemo kuće i dobra. Ako budete htjeli spavati, morat ćete bdjeti, a ako katkad budete htjeli bdjeti, bit će vam zapovjedbena da se odmarate u svojoj postelji”.

Navodi se kako će – ako je riječ o primanju pobočnika – govor biti ponešto drukčiji: “Može mu se reći kako će mu se dati najniži posao koji imamo, primjerice kod peći, u mlinu ili u kuhinji, te briga oko deva ili svinja, ili neki od brojnih drugih poslova”. U oba slučaja upozorenja završavaju istim pitanjem: “Promislite sada, mili brate, hoćete li moći primjereno podnositi sve te poteškoće”. Ako ovaj odgovori: “Da, sve ću ih podnositi ako Bog dadne”, meštar ili onaj tko ga mijenja mora reći: “Mili brate, ne trebate tražiti družbu kuće kako biste bili gospodar ili bogataš, udovoljavali svojem tijelu ili uživali časti, nego iz ova tri razloga: prvo, da biste izbjegli i ostavili grešnost ovoga svijeta; drugo, da biste služili našem Gospodinu; treće, da biste bili siromašni i vršili pokoru u ovom svijetu za spasenje duše. Takva treba biti nakana radi koje to tražite”.

Nakon toga se pitanja koja su bila postulantu postavljena privatno svečano ponavljaju pred kapi-

tulom: "Želite li odsad u sve dane života svojega biti sluga i rob kuće? Želite li se odreći svoje volje zauvijek kako biste činili ono što vam naredi zapovjednik?"

Ako postulamt odgovori kako valja: "Da, Gospodine, ako Bog dadne", meštar mu nalaže da napusti kapitul, a zatim okupljenoj braći ponovno postavlja već spomenuto pitanje poznaje li koji među njima kakvu prepreku primanju novoga brata. Nakon toga jedan među njima treba reći: "Neka pristupi u ime Božje".

Obred primanja u užem smislu riječi započinje kada postulamt klekne pred kapitulom sklopljenih ruku i izgovara svoju molbu: "Gospodine, došao sam pred Boga, pred vas i pred braću i molim vas i zaklinjem Bogom i Gospom da me primite u svoju družbu te u dobra kuće, duhovna i vremenita, kao onoga koji odsad pa do kraja života želi biti njezinim slugom i robom". Okupljeni kapitul potom ponavlja prethodno postavljena pitanja, te nakon toga potiče postulanta na molitvu. Svi zajedno mole *Očenaš*, dok brat kapelan izgovara molitvu Duhu Svetome. Nakon toga onaj koji predsjedava kapitulom uzima Evandjelje što ga novi brat klečeći prima u ruke. Tada se potanko ponavljaju pitanja o svemu: je li postulamt oženjen ili zaručen, je li pripadao nekom drugom redu, itd. Tako se spominju sve moguće prepreke, te pozivaju "starci kuće" da provjere da koja možda nije propuštena. Nakon toga prelazi se na pozitivni dio obveza, tj. obećanja koja daje brat: "Mili brate, dobro slušajte što ćemo vam kazati: obećavate li Bogu i Gospi da ćete odsad u sve dane života svojega slušati meštra Hrama i nadređene

vam zapovjednike? Obećavate li Bogu i svetoj Mariji da ćete odsad u sve dane života svoga živjeti u čistoći svoga tijela? Da ćete živjeti bez imovine? Da ćete obdržavati dobre običaje i navade naše kuće? Da ćete – prema snazi i mogućnostima što vam ih je dao Bog – pomoći pri osvajanju Svete zemlje Jeruzalema? Da nikada nećete napustiti ovu ‘religiju’ (red) ni zbog nekog strožeg, ni zbog blažeg, ni zbog najgoreg, ni zbog najboljeg?” Na sva ta pitanja odgovor glasi: “Da, Gospodine, ako Bog dadne”. Onaj koji predsjedava kapitulom potom zaključuje: “U ime Boga i svete Djevice Marije, svetog Petra iz Rima i našeg oca apostola (pape), i svih svetih Hrama, primamo vas u sva dobra kuće koja joj pripadaju od početka i koja će joj biti dodijeljena do kraja, vas, vašeg oca i majku i svu vašu rodbinu koju budete željeli ugostiti”. Riječ je o dioništvu u molitvama, prošnjama i duhovnim dobrima reda Hrama. “I vi nas primite u sva dobra koja imate ili ćete steći; mi vam pak obećavamo kruh, vodu, skromne stvari kuće, te veliki napor i rad” (‘stvari’ ovdje podrazumijevaju vremenita dobra općenito).

Tada postulant oblači plašt. Nakon molitve koju izgovara kapelan i psalma uobičajenog za primanje u redovničke zajednice, *Gle, kako je dobro i kako je milo kao braća zajedno živjeti* (Ps 133), meštar ili njegov predstavnik podiže brata te ga ljubi u usta, jednako kao i kapelan. To je poljubac koji se i inače daje u svečanim obredima feudalnoga doba. Slijedi nagovor u kojem se postulantu iznose glavni običaji i molitve kuće Hrama: riječ je o sažetku *Pravila* u kojem se ističu propusti koji bi viteza doveli do “gubitka

plašta" odnosno "gubitka kuće", što znači – izгона iz reda.

Stega se održava zahvaljujući kapitulima ili skupštinama braće svakog tjedna posvuda gdje se nalaze posjedi, makar se oni sastojali samo od trojice ili četvorice braće. Templari se na njima trebaju pojaviti odjeveni u plašt. Kapitul se obično održava u najvećoj prostoriji kuće ili u kapeli, nakon mise. Posvećen mu je čitav jedan dio *Običaja*. Nakon zajedničke molitve *Očenaša*, meštar ili onaj koji ga zamjenjuje otvara sjednicu i drži poticajni nagovor. Potom braća koja su učinila neki prijestup moraju pristupiti, kleknuti i javno ispovjediti svoj grijeh. Krivac se potom mora udaljiti, a kapitul raspravlja o pokori koju mu valja odrediti. Onaj koji predsjeda kapitulom poziva ga da ponovno uđe i priopćuje mu odluku koju su donijela okupljena braća. Navodi se kako ne treba "razotkrivati kapitul", odnosno otkriti tko je od braće predložio koju kaznu ili kako je tekla rasprava. To je pravilo tajnosti bilo mudro, jer bi takva otkrivanja mogla izazvati razdore i mržnju u ozračju tih suprotstavljanja. Tajnost kapitula nalikuje u biti na tajnost ispovijedi. Valja napomenuti kako se o kaznama govori u *Knjizi načela*, koja u *Pravilu* slijedi nakon *Knjige običaja*. Autor navodi isključivo primjere iz prošlosti koji se odnose na već preminulu braću. U tom se smislu templari ne razlikuju od drugih redova, ali će preporuka

tajnosti kasnije otvoriti put zlouporabi koja se ne može prešutjeti.

Osim dragovoljnih ispovijedi na kapitolu, bilo je i samooptuživanja koja su se odvijala na skupštini. *Pravilo* templarima preporučuje da se prvenstveno upozoravaju međusobno, kako to savjetuje i Evandjelje. No ako tako upozoren brat odbije popraviti se, templar koji je bio svjedokom njegova čina može na kapitolu staviti to pitanje pred zapovjednika ili meštra: "Mili brate, dopusti mi razgovarati s tim bratom". I kada dobije dopuštenje, može ustati i prozvati brata kojeg treba ukoriti. Ovaj može priznati svoj prijestup, otkloniti ga, ili se pak pozvati na svjedoke. Vrijedi navesti pritom korištene izraze, jer nas prenose u srce toga svijeta Bliskog istoka gdje se novačilo u red Hrama: "No ako brat na kapitolu kaže drugom bratu: 'Mili brate, počinili ste taj prijestup u Châtel-Pèlerinu u nedjelju, tražite oproštenje', a ovaj mu brat odgovori: 'Ne, Gospoda mi, jer sam u nedjelju bio u Bejrutu', te to može i dokazati, bit će oslobođen, a njegov tužitelj optužen za laž". O kaznama se raspravlja vodeći računa o uobičajenom ponašanju brata u prijestupu, kao i o možebitnim olakotnim okolnostima koje se mogu izložiti. Stvorio se tako malo-pomalo jedan postupak o kojem svjedoči tekst *Načela*, s nekoliko vrsta kazni koje je vrlo temeljito proučila Marion Melville². Kazne se kreću od "gubitka kuće", izгона iz reda "od kojeg Bog neka čuva svakog", do posta petkom, pri čemu idu od najteže do najblaže. Onaj tko je isključen iz

² *Vie des Templiers*, str. 198-201.

Hrama mora ući u neki drugi red, po mogućnosti u cistercite. Nakon te, najteže kazne, dolazi "gubitak habita" na manje-više duže vrijeme, koje općenito ne premašuje propisano razdoblje uvriježeno u to doba, a to je godina i jedan dan.

Valja naglasiti kako se u skladu s običajima redovničkih zajednica prijestupi izneseni na kapitululu odnose na *Pravilo*, a ne na grijeh koji su predmetom ispovijedi. Čini se, međutim – a to će iskoristiti tužitelji nakon konačne tragedije Hrama – kako je ponekad znalo doći do manje ili više dragovoljnog miješanja kapitula i ispovijedi, što se moglo smatrati zadiranjem u vlast biskupa i svećenika općenito, koji jedini imaju pravo svezivati i odrješivati.

Točni primjeri što ih navode *Načela* pokazuju kako se najstrože kažnjava simonija (oni koji su na prevaru novcem ili bilo kakvim darom "kupili" ulazak u kuću), ubojstvo, zavjera; jednako tako, odmetništvo, oni koji su pobjegli iz bitke, koji su počinili krađu ili pak "razotkrili kapitul" (otkrili nešto što je na kapitululu rečeno, a što je trebalo ostati u tajnosti), itd. Malo se važnosti pripisuje seksualnim prijestupima. Spominje se samo jedan slučaj silovanja, koji je blago kažnjen, dok je slučaj sodomije kažnjen "gubitkom kuće". Posebno se pazi na ono što bi moglo naškoditi zajedničkom životu: izdaju ili zavjeru, kao i različite oblike nasilja, dok se prema vitezovima koji su djelovali "iz srdžbe i bijesa" postupa poprilično blago.

Preostaje nam reći pokoju riječ o načinu biranja meštra, jer se on – u skladu s crkvenim običajima onoga vremena – odabire izborom.

Kada meštar umre, maršal preuzima njegovo mjesto i brine se za pokop. Sva braća u idućih sedam dana trebaju zajedno izmoliti dvije stotine *Očenaša* za pokojnika, te za isto vrijeme valja hraniti stotinu siromaha na ručku i večeri. Njegove osobne stvari treba podijeliti među ostalom braćom, dok se odjeća koju je nosio daruje gubavcima. Šalju se poruke svim zapovjednicima koji se moraju okupiti u Jeruzalemu ili u kraljevstvu kako bi prije svega izabrali velikog zapovjednika kojem se povjerava privremena uprava. On nosi "bulu meštra", tj. njegov pečat. U međuvremenu se svoj braći Hrama nalaže da tri uzastopna petka poste o kruhu i vodi i mole za izbor. Na dan izbora sva braća koja mogu napustiti zapovjednik a da ga pritom ne izlažu pogibli sastaju se na mjestu što ga određuje veliki zapovjednik uz pomoć maršala i zapovjednika triju provincija kraljevstva.

Zajedno sa svojim suradnicima veliki zapovjednik tada odabire neke prokušane muševce reda, udaljuje ih sa skupštine, te zajedno s vijećem između njih određuje voditelja izbora. Na to mjesto treba izabrati brata "koji ljubi Boga i pravdu, te poznaje sve jezike i svu braću; koji ljubi mir i slogu u kući"; nakon što su ga tako odabrali, biraju mu "brata viteza za sudruga". Ta dvojica braće trebaju

poći u kapelu i moliti: ondje će provesti noć, a sutradan se, nakon mise, kapitul ponovno sastaje. Na zahtjev velikog zapovjednika voditelj izbora i njegov sudrug biraju još dvojicu braće, a potom sva četvorica zajedno biraju još dvojicu i tako sve dok ih ne bude dvanaest "u čast dvanaestorice apostola". Navedena dvanaestorica potom određuju brata kapelana koji će među njima "zauzimati mjesto Isusa Krista". Tako sastavljeno vijeće izbornika mora svakako sadržavati osmoricu vitezova i četvoricu pobočnika. Naposljetku, nakon zajedničke molitve i nagovora velikog zapovjednika, u kojem ih podsjeća kako u svojoj službi trebaju imati "pred očima jedino Boga, te ne misliti ni na što drugo doli na čast i dobrobit kuće i Svete zemlje", izbornici se povlače i dogovaraju o vitezima kojega će odabrati, a potom se vraćaju na kapitul. Nakon što se svi prisutni zakunu na poslušnost meštru Hrama, upravitelj izbora odlazi do onoga koji je odabran kako bi mu rekao: "Mi, u ime Oca i Sina i Duha Svetoga, mi smo vas, brate, odabrali za meštra", zatim, okrenuvši se ostalima: "Mila braćo, zahvalite Bogu, evo našeg meštra!" "Nakon toga braća kapelani trebaju zapjevati *Te Deum laudamus.*"

Takav je uobičajeni redoslijed obreda. Više se puta način biranja moralo izmijeniti, bilo zbog ratnih okolnosti, bilo stoga što odabranog meštra nije bilo na skupštini. Iako nam se ovaj postupak može činiti složenim, on potpuno odgovara onodob-

nim običajima. Tako je u mnogim gradovima izbor gradonačelnika ili konzula bio povjeren prethodno određenim izbornicima čijoj su se volji ostali pokoravali prema zakletvi.

Insignije meštra u njegovim službama ono su koje upotrebljavaju vizitatori koje s jedne na drugu stranu kršćanskoga svijeta i Bliskog istoka šalju meštar ili generalni kapitul. To su bula i riznica, tj. pečat i blago, sredstva stavljena na raspolaganje meštru kako bi obnašao svoje obveze upravitelja koji vodi jednu zajednicu, koji je istodobno i moralna osoba.

TREĆE POGLAVLJE

Templarsko graditeljstvo

Građevine koje su templari izgradili zapravo su ono najdostupnije što nam je sačuvano, jer se spomenike – za razliku od tekstova – lako može vidjeti, a time i prepoznati i pobliže odrediti. Pa ipak, i na ovome području puno je zabluda: zabluda koje su posljedica krivih prepoznavanja. Najznakovitiji je primjer toga tvrđava Gisors u Normandiji, oko koje su se isplele besmislene legende lišene svake povijesne utemeljenosti; Gisors je naime bio povjeren na čuvanje templarima samo nekoliko mjeseci tijekom kojih su trajale razmirice između francuskog i engleskog kralja. Ako su u ovoj tvrđavi, kao što je to bio slučaj s brojnim drugima u Francuskoj, neki templari možda i bili zatočeni, ona se ni u kojem slučaju ne može smatrati templarskom. Na sličan način jedna stara legenda, koju ni jedan tekst ne potkrepljuje, templarima pripisuje dvorac Gréoux u Provansi, koji, međutim, prema svojem današnjem stanju, potječe najranije iz 14. stoljeća. Ostale pogreške temelje se na postojanim legendama koje su postale općeprihvaćenima nakon njihovih potvrda u 19. stoljeću, poput one kojom se tvrdi kako su templarske crkve kružnog oblika,

sagrađene na središnjem tlocrtu. U naše vrijeme radovi Eliea Lamberta opravdali su tvrdnju kojoj je stanovitu težinu dao autoritet Viollet-le-Duca, ali koja je u najvećoj mjeri proizlazila iz krivog uopćavanja.

Kada govorimo o templarskom graditeljstvu, moramo imati na umu nekoliko vrsta građevina: uobičajene s njihovih nadarbina i imanja na Zapadu, njihove vojne građevine koje su najtipičnije, te naposljetku i vjerske građevine: crkve ili kapele. No da bi jedna studija o tome bila potpuno valjana, trebali bi joj prethoditi cjeloviti popisi preostalih spomenika. Vjerovali ili ne, takve popise tek se počinje sastavljati. U pojedinim područjima oni su poprilično sustavno provedeni, kao što je to slučaj u Provansi ili u pokrajini Charente gdje su radovi Charlesa Darasa urodili prilično pouzdanim podacima. U još nekim područjima, poput Coulommiersa, sjedišta Međunarodnog udruženja za proučavanje templara, te pokrajine Franche-Comtéa, u tijeku su popis i istraživanje. Napokon, radovi koji se provode u sklopu Općeg popisa spomenika Francuske uskoro će nam na raspolaganje staviti navedene podatke koji tvore prijeko potreban temelj bilo kakvu ozbiljnom proučavanju. To-liko što se tiče Francuske. Slične su studije provedene i u drugim zemljama – na primjer u Španjolskoj i Portugalu, gdje postoje vrsni primjeri građevinske djelatnosti templara.

Templari su na Zapadu imali gotovo devet tisuća posjeda. Većina je njih obuhvaćala sustave gospodarskih zgrada podignutih na zemljištu do kojeg su templari došli zahvaljujući velikodušnosti pojedinih vlastelina, te iz kojeg su crpli svoja najsigurnija dobra u obliku žita, vina, ulja, ili pak stoke, te proizvoda poput ovčje vune. Riječ je dakle najčešće o seoskim dobrima koja – kao što se to već više puta primijetilo – podsjećaju na cistercijska imanja ili priorate, pa i na samostane ovoga reda čija se duhovna srodnost s templarima očituje i u graditeljskoj. Zgrade najčešće tvore četverokut s kapelom na jugu, blagovaonicom na sjeveru, te dvorištem u sredini, kao što je to slučaj s brojnim poljoprivrednim dobrima onoga doba. Na dvorište su izlaz imale konjušnice. Uzgoj konja osobito je nužan za ovaj red redovnika vitezova, te su upravo imanja na Zapadu osiguravala konje za vitezove Svete zemlje. Imanja su se ponekad sastojala i od pravokutnih zgrada s kulom u kutu koja je osiguravala pristup gornjim katovima, dok se i ovdje na južnoj strani nalazila kapela.

Takav je izgled – koji možda pomalo i iznevjeruje maštu – većine seoskih dobara Hrama u Francuskoj. U tom je smislu vrlo svojstveno selo Richerenches u pokrajini Vaucluse, smješteno unutar takvog drevnog imanja, u kojem su sačuvane sve četiri bočne kule. Gdje postoje, utvrde najčešće pripadaju vremenu koje slijedi nakon zaposjedanja templara.

Tako u mjestu La Couvertoirade utvrđeni bedemi potječu tek iz 15. stoljeća, kada je to područje pustih zaravni Larzaca – koje je templarima 1158. poklonio podgrof de Millau – predano hospitalcima. Istina je kako je nedaleko odande mjesto La Cavalerie, koje je bilo sjedište posjeda, utvrđeno vjerojatno još u vrijeme samih templara, no postojanje ruševina moguće je objasniti potrebom za obrambenim sustavom u tom izrazito divljem kraju. Posvuda drugdje templari se na svojim dobrima na Zapadu pokazuju u miroljubivom svjetlu zemljoradnika koji obrađuju svoju zemlju; jedino se u Svetoj zemlji i na Iberskom poluotoku otkrivaju kao ratnici. Uostalom, i u samom Parizu templari su poznati prvenstveno po radovima na isušivanju dijela koji se i danas naziva Močvara. Oni su naime to močvarno područje u blizini naseljenog dijela svojega posjeda pretvorili u povrtnjake koji su dugo vremena prehranjivali Pariz.

Ono što se, međutim, čini stalnim kad je riječ o templarskim građevinama jest kapela ili crkva. Od 1139., dvadesetak godina nakon utemeljenja, papa Inocent II. dao je dopuštenje templarskom redu da gradi kapele za potrebe braće. Te građevine opsluživali su uglavnom kapelani pridruženi samom redu koji je istodobno bio izuzet iz biskupove vlasti, što je, kao što smo vidjeli, često moralo izazivati ljubomoru i zavist svjetovnog svećenstva.

Kapela Fontenotte (Côte-d'Or) – da uzmemo jedan primjer – otvara se prema četverokutnoj zgradi s kružnim stubištem u nutarnjem kutu. Ona ima oblik pravokutne lađe duge približno petnaest i široke šest metara, s nešto užim korom koji završava ravnom apsidom s trima prozorima polukružnih lukova. Sve je to natkriveno prelomljenim polukružnim svodom kojeg u lađi podupire dvostruki luk oslonjen na dvije konzole.

Ovaj jednostavni tlocrt nalazimo u većini templarskih crkava: pravokutni oblik koji često završava ravnom ili polukružnom apsidom kao u mnogih crkava iz 12. i 13. stoljeća. Kao i ostale zgrade na imanju, i to su čvrste građevine, ali ne osobito ukrašene. Tlocrti što ih je u pokrajini Charente utvrdio Charles Daras u tom su smislu vrlo značajni. Oni se odnose na ove četiri templarske kapele: Malleyrand, Angles, Châteaubernard i Grand-Mas-Dieu.¹ Autor u njima vidi prototip ovih spomenika ne samo u pokrajini Charente nego i u njezinoj okolini. To su skromne kapele, sve redom pravokutnog tlocrta, natkrivene križastim svodovima od kojih neki jesu a neki nisu poduprti dvostrukim lukom, te koje završavaju korom s ravnom apsidom. Kor rasvjetljuju tri prozora, dok je sama lađa osvjetlje-

¹ *Archeologia*, br. 27, ožujak-travanj 1969., str. 49. Ovaj broj, posvećen templarima, sadrži nekoliko studija M. Melville i R. Oursele. Usp. također br. 217, listopad 1987., studiju Michela Migueta, str. 39–50.

na samo jednim prozorom probijenim sa stražnje strane pročelja. Ures otkriva istu jednostavnost kao i sama zgrada: jednostavan portal, katkad postavljen na stupove, kapiteli često ukrašeni lišćem ili viticama. Zvonik je u tom području često arkada s otvorima koja nerijetko natkriljuje pročelje, na zabatu. Skromne su to građevine kao opreka raskoši i preobilju ukrasa župnih crkava tog istog predijela. Ta strogost podsjeća na blisku povezanost između templara i cistercita.

Riječ je, međutim, o kraju u kojem su imanja brojna, pa je moguće stvoriti prilično točnu predodžbu o svojstvima koja ih odlikuju. Studija koju smo spomenuli otkriva nam na sjeveru pokrajine, izvan templarske kuće u mjestu Angoulême, posjed izvornog naziva La Commanderie, koji je svoje ime "posudio" mjestu u općini Maine-de-Boixe, Fouilloux, Coulonges, Fouqueure i Villejésus. Na sjeveroistoku nalazimo kapelu Grand-Mas-Dieu koja postoji i danas. Posjed Presvetoga Trojstva u Aunacu je međutim nestao, jednako kao i onaj u Chambonu. Kapela na posjedu Petit-Mas-Dieu blizu mjesta Loubert navodi se kao naročito karakteristična za vjerske građevine templarskoga reda, sa svojim pravokutnim korom, križastim svodom, tri prozora koja osvijetljavaju zid i zvonikom-arkadom. Dalje prema istoku možemo spomenuti kapelu posjeda Malleyrand, Vouthon, Charmant, te napokon na jugu: Viville, Saint-Jean-d'Auvignac (u blizini Bar-

bézieuxa), Malatret, te napose Cressac, danas dobro poznatu zahvaljujući otkrivenim freskama, posjed Tastre (nedaleko Condéona) i Guizengeard. Konačno, na zapadnom dijelu, na jedinoj cesti od Angoulêmea prema Saintesu, nalazimo posjed Châteaubernard čija je kapela također očuvana, kao i ona Anglesa u dolini Né. Ovakvo nam nabranje omogućuje da shvatimo važnost templarskih građevina unutar jednog istog područja. Jedinstvena jednostavnost njihova vjerskog graditeljstva iz njih izranja posve jasno. Njegovo najveće bogatstvo prema našem mišljenju leži u freski iz Cressaca, vrlo svojstvenoj za umjetnost 12. stoljeća, utoliko vrijednijoj jer prikazuje vitezove na djelu, naoružane i s kacigama, kako izlaze iz sela da bi uzdignuta koplja i razvijenih barjaka prognali neprijatelje koji, uzmičući, udaraju po njima.

Nekoliko se crkava međutim odlikuje drukčijim svojstvima zbog kojih je nastala legenda o crkva-ma kružnog tlocrta (rotondama) "po uzoru na Salomonov hram u Jeruzalemu". Zadržavajući se na njihovim vjerskim građevinama na Zapadu (nešto ćemo kasnije vidjeti kakve su bile kapele njihovih zamaka u Svetoj zemlji), navedimo kako jedan mali broj templarskih crkava uistinu ima kružni oblik. To posebno vrijedi za onu u Londonu, te onu u Parizu, koje danas više nema. Te su dvije građevine imale mnoge sličnosti. Još se uvijek sa zanimanjem posjećuje templarska crkva kružnog tlocrta u Lon-

donu, koja unatoč opsežnoj obnovi u 19. stoljeću i bombardiranjima kojima je bila pogođena u 20. stoljeću još uvijek postoji u dijelu grada kojem je dala ime Hram, dijelu u kojem su smješteni činovnici, na obalama Temze. Kružnog tlocrta, središnje kupole koju nosi šest stupova oblikovanih povezanim stupićima, te deambulatorija s dvanaest arkada, ova je crkva podignuta za vladavine kralja Henrika Plantageneta, te ju je 1185. posvetio jeruzalemski patrijarh Heraklo. U idućem je stoljeću proširena na istočnoj strani izgradnjom prostranog kora pravokutnog oblika, posvećenog 1240. u nazočnosti kralja Henrika III.

Čini se kako su kružni tlocrt posebno njegovali upravo engleski graditelji, jer su ga preuzele i ostale templarske crkve u Engleskoj u različitim razdobljima 12. stoljeća, napose u Doveru, Bristolu i Garwayu. No ta se sklonost ne odnosi isključivo na templare: u to su vrijeme i drugi spomenici građeni u kružnom obliku, poput crkve Svetoga groba u Cambridgeu ili pak one u Northamptonu. I sami su hospitalci u Londonu, u četvrti Clerkenwell, podigli crkvu kružnog tlocrta čija kripta i danas postoji u župi koja od svojeg utemeljenja nosi ime Svetog Ivana. Nabrajajući ove spomenike, Elie Lambert je ustvrdio kako se čini da je sklonost prema kružnom obliku više posljedicom "anglo-normanske tradicije" negoli izravno istočnjačkog utjecaja. Ovdje bi bilo uputno ispitati mjesto što bi ga u tom

smislu mogla zauzimati keltska tradicija, još uvijek prisutna na Britanskom otočju preko drevnih grobova kružnog oblika. To bi nas, potom, potaknulo da i u samoj Francuskoj, kao i u svim područjima koja su naseljavali Kelti, pronađemo sklonost prema kružnom obliku nastambi, bilo da je riječ o kolibama od gline (*mardelles*) u Normandiji ili pak brojnim poljskim kamenim kućicama (*bories*) na jugozapadu ili pak u Provansi.

Templarska je crkva u Parizu također bila kružnog oblika. Poznajemo je samo na temelju tlocrta i opisa iz razdoblja prije Revolucije. Čini se kako je bila izgrađena oko polovine 12. stoljeća. Kao i onoj u Londonu, dodan joj je pravokutni kor, a potom i veliki ulazni trijem nalik na onaj u Sveltoj kapeli. Kasniji su dodaci uslijedili nakon ukiđanja reda na strani pravokutnog kora. Prvobitna crkva kružnog oblika imala je oko dvadeset metara u promjeru, a središnja se kupola – poput one u Londonu – oslanjala na šest okruglih stupova.

Ako i jest jedina koja se u Francuskoj može pripisati redu templara, pariška crkva kružnog oblika o kojoj se mnogo govori nikako nije jedina crkva kružnog tlocrta sagrađena u to doba. Spomenimo crkvu kružnog oblika Neuvy-Saint-Sépulcre u Berryju, koja je sagrađena upravo s nakanom da podsjeća na crkvu kružnog oblika Anastasis, onu Svetoga groba u Jeruzalemu. S druge strane, vrlo su brojne i grobne kapele središnjeg tlocrta, zao-

bljenog poput Kule mrtvih u mjestu Sarlat u Périgordu; četvrtastog, poput kapele Sainte-Catherine de Fontevrault; ili pak, kao što je to slučaj s kapelom Sainte-Croix de Montmajour, četvrtastog tlocrta upotpunjenog četirima malim polukružnim apsidama. Druge su građevine osmerokutnog tlocrta po uzoru na mnogo starije krstionice, među kojima je ona čuvena u Montmorillonu. Ipak, ova se potonja građevina pogrešno pripisuje redu templara. Nasuprot tomu, moguće je, iako još uvijek ne i sigurno, da su templari sagradili osmerokutnu kapelu u Metz. Naposljetku, kapelu u Laonu, također osmerokutnog oblika, sa sigurnošću možemo pripisati templarima. No rad Eliea Lamberta dokazao je njezinu srodnost ne s drugim "templarskim kapelama", već s pogrebnom kapelom opatije Saint-Vincent de Laon, koja je bila uništena u vjerskim ratovima, a njezina je važnost za to područje dobro poznata. Takvih je grobnih kapela u ono vrijeme bilo puno.

Dokazano je također i da dvije građevine središnjeg tlocrta koje se nalaze na *Camino francés*, putu kojim su prolazili hodočasnici kako bi došli do Santiaga de Compostelle nikada nisu pripadale templarima: to su kapele Eunat i Torrès del Rio. I ovdje je riječ o pogrebnim kapelama koje su posve pogrešno bile pripisane templarskom redu.

Međutim, na Iberskom poluotoku danas pronalazimo očitije primjere crkava kružnog tlocrta koje

su odista pripadale templarima: crkvu od Pravo-
ga križa u Segoviji, te crkvu kružnog oblika Tomar
u Portugalu. Na tim područjima, gdje je templar-
ski red bio pozvan iskazati svoje ratničko umijeće
kao i u Svetoj zemlji, građevine podrazumijevaju
tvrđave poput onih koje nalazimo na Istoku ili pak,
u rijetkim slučajevima, poput one u Parizu koja je
bila "vrhovna kuća" – jedna od glavnih kuća toga
reda. Što se tiče isključivo vjerskih građevina, crkva
u Segoviji, posvećena 1208., namjerno je izgrađena
po uzoru na crkvu Svetoga groba u Jeruzalemu (a
ne na Salomonov hram!). U njoj se nalazila čuvena
relikvija Pravog križa koju je došao častiti španjolski
kralj Ferdinand Sveti. Crkva kružnog oblika u To-
maru izgrađena je u nekoliko navrata: donji kat
u obliku osmerokuta, a potom deambulatorij sa
šesnaest arkada.

Zaključimo: kružni oblik nikako ne možemo
smatrati karakterističnim za templarski red, iako
ga susrećemo u njihovu vjerskom graditeljstvu u
nekoliko slučajeva.

Vojnički karakter reda očituje se u građevinama
na Istoku. Poznata nam je uloga tvrđava u obrani
Jeruzalemskoga Kraljevstva – tog nadasve ranji-
vog kraljevstva već i po samoj svojoj konfigura-
ciji, s obzirom na duljinu granica što ih je valjalo
čuvati od neprijateljski nastrojenog stanovništva.
Već od 12. stoljeća templari grade zamke, pa čak

i utvrđene gradove čiju su obranu trebali preuzeti na sebe. Tako im je 1150. kralj Balduin III. darovao grad Gazu koji je opasao bedemima i "jednoglasnom odlukom svih darovao templarima jer je u tome redu još uvijek bilo dovoljno braće koji su bili dobri vitezovi i čestiti ljudi", kako piše kroničar Ernoul. Jednako će tako oko 1165. preuzeti čuvanje grada Tartusa. Približno u isto vrijeme postali su vlasnici tvrđave Saphet na sjeveru Galileje. Nekoliko godina poslije, 1178., sagradili su ispred ove tvrđave Châtelet du Gué de Jacob, koji je trebao primiti posadu od osamdeset vitezova i sedamsto pedeset podčasnika, ali ga je srušio Saladin svega godinu dana nakon izgradnje (1179.).

Veliko razdoblje izgradnje vojnih templarskih građevina smješta se nakon gubitka Jeruzalema, u 1187. godinu. Više nego ikada, jedina je nada za ponovnim osvajanjem Svetoga grada ležala u tih nekoliko otočića otpora koje su njihove utvrde činile gotovo neosvojivima. Prva je tako sagrađena utvrda na uzvisini Athlit ona po imenu Châtel-Pèlerin (južno od Haife). Odsječenu dubokim jarkom, branili su je zid i dvije velike pravokutne kule duge trideset i široke dvadeset i pet metara s kopnene strane, dok je s morske strane bedem osiguravao obranu poluotoka. Sagrađena je i lučica koja je osiguravala opskrbu u slučaju opsade. U velikoj je nadsvođenoj dvorani utvrde za svojega posjeta Svetoj zemlji bila primljena francuska kraljica Mar-

gareta Provansalska, supruga Luja Svetoga. Ondje je također rodila jedno svoje dijete, Pierrea. Châtel-Pèlerin sadržavao je, razumije se, također smještaj za posade, skladišta, konjušnice, kao i zdenac. Tvrđava je obuhvaćala i dvije kapele, od kojih je jedna bila kružnog oblika, šesterokutna s deambulatorijem s dvanaest stranica: ova je činjenica vrijedna spomena jer je to jedini primjer crkve kružnog oblika koju su templari izgradili u Svetoj zemlji. Kao što se vidi, dosta je kasno sagrađena: preživjela je sve do potresa 1837. koji ju je razorio do temelja. Jedna od građevina o kojoj imamo više podataka jest zamak Saphet, dobro poznat prema opisu koji je načinio biskup Marseillea Benedict Benoît d'Alignan za svojega posjeta Svetoj zemlji 1244., u vrijeme njegove obnove. Tijekom rata mogao je zbrinuti tisuću sedamsto ljudi, te tako pružiti utočište seljcima iz okolice. Stalna je posada brojila pedesetoricu braće vitezova i tridesetoricu braće podčasnika koje je potpomagalo pedeset pripadnika lake konjice, tristo bacača, osamsto dvadeset podčasnika i štitonoša, te četrdeset muslimanskih robova. Dvanaest je mlinova na vodu koji su se nalazili izvan zidina opskrbljivalo zamak, a prema potrebi ih je moglo zamijeniti više mlinova na vjetar smještenih unutar zidina. Branio ga je niz jaraka i za ono vrijeme naprednih rješenja koja su skrivala bacače kamenja.

Tartus je trebao služiti kao utočište templarima nakon katastrofe u Hâtinu – dok su se hospitalci povukli u Margat i Krak des Chevaliers. Utvrda je s morske strane obuhvaćala pravokutno zdanje omeđeno četvrtastim kulama; kazamati otvoreni na razini mora omogućavali su opskrbu s brodova. Jarci su odvajali ovu utvrdu s kopnene strane. Moglo joj se prići samo preko jednog nasipa koji je vodio do jedinih vrata probijenih u bedemu. Kapela je bila pravokutnog oblika bez apside, te stajala nasuprot velikoj dvorani osvjetljenoj pomoću šest visokih prozora.

U Safiti, koju nazivaju također i Châtel-Blanc, smještenoj u sirijskim planinama između Tartusa i Tripolija, nadsvođena kapela pravokutnog tlocrta i polukružne apside dio je kule i tvori njezinu donju prostoriju. Uske puškarnice osvjetljavaju oltar, dok stube smještene u zidu omogućuju pristup gornjoj velikoj prostoriji kule; nad njom je ravan krov s kojeg se stere pogled na čitavu okolicu. Dvostruki su bedemi okruživali ovu dojmljivu građevinu na padinama planine.

Ovim tvrđavama, najvažnijima za templarski red, valja pridodati određeni broj zamaka drugorazredne važnosti: Beaufort i Arsour u Libanonu, Châtel-Rouge u Siriji, Bagras ili Gastein na Orontu, te još neke u Armeniji. To je cijeli sklop koji nam, uzmemo li u obzir istodobne napore vitezova Bolnice svetog Ivana, te zapadnjačkih plemića nast-

njenih u Svetoj zemlji, omogućuje da vrednujemo dojmljivu količinu kamenja što su je premjestili ti veliki graditelji, križari. No taj napor ostaje u okvirima razdoblja koje pridaje znatno više pozornosti sredstvima obrane negoli sredstvima napada. On očituje snagu reda ne odjeljujući ga posebno od onoga što su u isto vrijeme postigli laici i redovnici koji su preuzeli vojnu ulogu.

ČETVRTO POGLAVLJE

Epopeja Hrama

Ako želimo ocrtati vojnu djelatnost templara, moramo se unaprijed pomiriti s time da će naš iskaz biti nepotpun. Ta nam djelatnost zapravo izmiče upravo u svojem najsvakodnevnijem i najučinkovitijem obliku: obrani i zaštiti hodočasnika radi kojih je red i utemeljen. Upravo je to bio njegov prvotni cilj: "imati deset vitezoza pod svojim zapovjedništvom koji će voditi hodočasnike koji idu na rijeku Jordan ... i povesti namirnicama natovareno blago koje će, prema potrebi, vratiti hodočasnike" – kao što čitamo u jednoj od redakcija *Pravila*. Bula pape Grgura IX. iz 1238. podsjeća upravo na to: templarima pripada nadziranje puta iz Jaffe u Cezareju. Ta je svakodnevna zadaća od njih učinila bojovnike koji su se neprestano nalazili na rubu rata, spremni u svakom trenutku poći onamo kamo bi zahtijevala obrana Jeruzalemskoga Kraljevstva.

Što se tiče pravih vojnih sukoba, najstariji nama poznat nije se – što se može učiniti neobičnim – zbio u Svetoj zemlji, već u Portugalu: "budući da su došli i oružanom silom držali Grayanu i Marche

za obranu kršćana"¹, templari, a napose Robert le Sénéchal i Hugues Rigaud, primili su iz ruku grofa Ermengauda d'Urgella dvorac Barbara. Ovo se odigrava u rujnu 1132., u vrijeme dok je utemeljitelj, Hugues de Payns, još bio živ. Ponovno osvajanje Španjolske i Portugala potaknulo je ista nastojanja kao i osvajanje svetih mjesta. Iz Toulousea je krenuo prvi pohod koji se može smatrati pretkrižarskom vojnom: onom iz 1064., čiji je cilj bio oslobađanje Barcelone. Zbog toga je upravo u Španjolskoj povijest Hrama u svojim počecima najbogatija. Kralj Alfons Aragonski želio je utemeljiti vojnički red po uzoru na Siromašne vitezove, montrealški red, nazvan tako po imenu grada koji im je darovao između 1126. i 1130. No taj se tek utemeljeni red gotovo smjesta pomiješao s redom Hrama, koji je otprilike u isto vrijeme primio utvrđeni grad Calatruvu netom otet Maurima. Nakon smrti kralja Alfonsa 1134. dogodilo se nešto neobično. On je svoje kraljevstvo, budući da nije imao muškog nasljednika, oporučno ostavio viteškim redovima koji su postojali u to vrijeme: templarima i hospitalcima, kao i kanonicima Svetoga groba. Templari su mudro odbili dar koji bi, vezavši ih uz Španjolsku, vjerojatno ugrozio njihov prvotni poziv. Uostalom, kraljevi su se podanici potrudili poništiti oporuku. Kralje-

¹ Povelja biskupa Elberta de Châlonsa o darivanju templarima iz 1132. Većina navedenih povelja objavljena je u djelu *Cartulaire* (v. Popis literature, ALBON).

vstvo je naposljetku pripalo Raymond-Bérangeru IV. od Barcelone. Templari su odoljeli napasti kakva će u idućem stoljeću biti stavljena pred teutonske vitezove iz sjevernih krajeva. Njihovi su posjedi bili znatni na poluotoku na kojem im je 19. ožujka 1128. portugalska kraljica darovala dvorac Soure na rijeci Mondego; imali su primiti i šumu Ceru, uz zadatak da je otmu Saracenima. To su i učinili, te na tako oslobođenom području utemeljili gradove Radin, Egu, te napose Coimbru, kojoj je bila namijenjena dobro poznata sudbina. Istodobno su i u Španjolskoj primili više dvoraca i utvrda, među ostalima i Monzon, te Montjoie zbog važne uloge koju su odigrali u oslobađanju te zemlje.

U samoj se Svetoj zemlji prvi zabilježeni oružani sukob u kojem su sudjelovali templari zbio 1138. Riječ je o porazu. Vilim Tirski pripovijeda kako su Turci osvojili Tekou, grad proroka Amosa, čiji su stanovnici morali pobjeći. Templar po imenu Robert Bourguignon – a nedvojbeno je bila riječ o Robertu de Craonu, neposrednom nasljedniku Huguesa de Paynsa – okupio je nekolicinu braće i vitezova, te vratio grad, ali je, dodaje pisac, “pogriješio ne krenuvši za Turcima koji su se dali u bijeg”, te su se oni ponovno okupili, vratili i izvršili stravičan pokolj u kojem je, među ostalima, stradao templar Eudes de Montfaucon; “sav je prostor od Hebrona pa sve do Tekoe bio prekriven leševima”.

Bili su to Turci iz Askalona čiji su povremeni napadi uvelike ugrožavali pojedine putove, poput onog iz Jaffe u Jeruzalem ili pak iz Jeruzalema u Hebron, o čemu nam svjedoče neka izvješća hodočasnika s početka 12. stoljeća koja su stigla do nas. Red Hrama uspostavljen je upravo zato da bi jamčio sigurnost od ove opasnosti. Nema pak dvojbe oko toga da su to u cjelini i uspjeli oko polovine 12. stoljeća: "Ne vjerujemo da bi vjernici mogli zanemariti utjehu i pomoć koju su vitezovi Hrama donosili domaćem stanovništvu, hodočasniciima, siromasima i svima koji su željeli ići na Gospodnji grob", svjedoči jedna isprava iz 1132. Njihov žar i djelotvornost njihove vojne pomoći imali su priliku potpuno doći do izražaja u križarskome ratu francuskog kralja Luja VII.

Meštar Hrama u Francuskoj, Evrard des Barres, morao je u tome imati odlučujuću ulogu, od trenutka kada je donesena odluka o križarskom ratu. Papa Eugen III., koji je tom prigodom osobno došao u Pariz, 27. travnja 1147. prisustvovao je generalnom kapitulu održanom u novoj zgradi Hrama; ondje se okupilo stotinu i trideset vitezova, "svi redom odjeveni u svoj bijeli plašt", kao što naglašava kroničar. Na tim se bijelim plaštevima prvi put s lijeve strane, iznad srca, isticao križ od crvene tkanine koji im je papa potvrdio kao grb "kako bi im taj pobjedonosni znak bio štit zahvaljujući kojem neće bježati ni pred kojim nevjernikom".

Uskoro će im se pružiti prilika da pokažu svoju vrijednost, osobito u prijelazu "proklete planine", koji je postao slavan. Poznato nam je naime kako je na dan Bogojavljenja, 6. siječnja 1148., u pizi-dijskim klancima neopreznošću kraljevske pretho-dnice (koja je – unatoč točnim odredbama – krenu-la u krajnje pogibeljan pohod) Turcima, kojima su se pridružili oni pozvani iz Bizanta, omogućeno da napadnu veći dio vojske kojoj su teškoće stva-rale prtljaga i uskoća prolaza. Jedino je odvažnost Luja VII., koji je okupio vitezove kako bi krenuli na najizloženije položaje, spasila križarsku vojsku od potpunog poraza – kakav je doživio car Konrad na čelu njemačkih križara koji su, kad su ih izda-li bizantski vodiči, u tim istim krajevima u napadu Turaka izgubili trideset tisuća ljudi. Kada je kralj nakon nekoliko dana posvećenih pokapanju mr-tvih i prikupljanju snaga odlučio nastaviti put, sta-vio se pod zaštitu Evrarda des Barresa i templara.

Evrard des Barres trebao je, prema redoslijedu, naslijediti Roberta de Craona kao meštar Hrama. No zamijenivši taj, prema njegovu mišljenju, još uvijek odveć svjetovan poziv životom posvećenim kontemplaciji, napustio je svoju službu da bi ušao u Citeaux, gdje je i umro 25. studenog 1174.

Stoga nije on, već njegov nasljednik Bernard de Tremelay, odgovoran za događaj u Askalonu u kojem se templari otkrivaju u znatno nepovolj-nijem svjetlu.

Grad Askalon, posljednje mjesto na obali koje je odoljelo prvom naletu križara, smatran je neosvojivim i bio je uporište iz kojeg su Turci neprestano prijetili hodočasničkim putovima. Jeruzalemski je kralj Balduin III. 1153. odlučio krenuti u opsadu toga grada. Bio je to uistinu težak pothvat: opsada je trajala četiri mjeseca, te bi nedvojbeno bila prekinuta da nije bilo ustrajnosti vojničkih redova, hospitalaca i templara. Templari su u to vrijeme već gospodarili Gazom koja im je vraćena 1149., kao i tvrđavom Saphet u Galileji. Otud se možda i rodila nada da će osvojiti grad Askalon samo za sebe. U svakom slučaju, kada je 13. kolovoza napokon probijen prolaz u zidinama, "meštar Hrama, Bernard de Tremelay, krenuo je naprijed sa svojim templarima i stao pred taj ulaz, kroz koji nije puštao nikoga osim svoje braće. Učinio je to da bi osvojio što veći dio grada". To, međutim, nije dobro završilo: četrdesetorica templara koji su prodrli u Askalon uskoro se našla u okruženju Turaka koji su brzo zatvorili prolaz i potom poubijali sve vitezove, uključujući i meštra. "Puno se puta dogodilo da su stvari koje su započele lošom namjerom loše i završile: i ovdje se to potvrdilo", zaključuje mudro kroničar Vilim Tirski. Puno kasnije, prepričavajući isti događaj, Jacques de Vitry je naprotiv iz njega morao izvući pozitivnu lekciju za templare. Askalon je napokon zauzet 19. kolovoza 1153.

Petnaestak godina poslije jedan je drugi događaj išao u prilog templarima. Jeruzalemski je kralj – ovoga je puta riječ o Amalriku – započeo politiku savezništva s egipatskim sultanima nakon što je u neprijateljstvima s njima pretrpio brojne udarce. Pokazalo se, naime, kako palestinsko kraljevstvo ne može preživjeti u svojem osjetljivom položaju ukoliko ne zavlada nesloga između Sirije i Egipta, između Damaska i “Babilona”. No na poticaj bizantskoga cara pripravljaao se prekinuti savez prijateljstva s kairskim sultanom. Meštar Bolnice, Gilbert d’Assailly, okupio je svoje vitezove kako bi se borili na kraljev zahtjev. Meštar Hrama, Bertrand de Blanquefort, odbio je pridružiti se pohodu koji je ocijenio vjerolomnim i nadasve pogibeljnim: tri su ga egipatska sela prethodno stajala šest stotina vitezova i kakvih dvanaest tisuća pješaka.

“Meštar Hrama i ostala braća nikako se nisu htjeli upustiti u taj pothvat, te su rekli kako u tome ratu neće slijediti kralja... Lako je moguće kako su shvatili da kralj nema opravdan razlog zaratiti s Egipćanima protivno nagodbama koje su mu zajamčene njegovom prisegom”,

priznaje Vilim Tirski, inače uglavnom neprijateljski nastrojen prema templarima. Događaji koji su uslijedili dali su im za pravo, budući da su nakon toga neočekivanog napada Egipćani obnovili savez s Damaskom.

Nije naodmet u ovom dijelu poglavlja o vojnim pohodima razmotriti način na koji se mogao razvijati vojni aparat templara u njihovim pohodima na otvorenom. Uostalom, *Običaji*, odnosno *Statuti* pridodani *Pravilu*, potječu upravo iz tog razdoblja, te su nedvojbeno zapisani u vrijeme meštra Bertranda de Blanqueforta, između 1156. i 1169. Razdoblje je to kada su pothvati na otvorenom svakako bili dijelom templarskih običaja. Njihov će se život nakon gubitka Jeruzalema odvijati uglavnom u tvrđavi.

Više nam poglavlja opisuje "kako su braća morala udariti tabor", tj. kako su se morala utaboriti na otvorenom. "Ni jedan brat nije smio zauzeti mjesto prije no što bi se začuo uzvik: 'Utaborite se, časna braćo, u ime Božje!' ... te dok se prethodno nisu utaborili glavni zapovjednik, odnosno meštar, kapela, šator s namirnicama i njegov zapovjednik, kao i mjesni zapovjednik." Zaustavljanje napredovanja, točnije rečeno utaborenje, označavalo se barjakom. Ovdje dakle primjećujemo vojne običaje koji su i inače vladali u to vrijeme, kao i one navlastite templarima. Uloga barjaka oko kojeg se okupljaju cijela "bojna" i cijeli "vod" – tako se, naime, nazivlje postrojba na otvorenom – u tom je smislu ključna. On označava mjesto sastanka svih bojovnika. Tu će ulogu zadržati u vrijeme svih srednjovjekovnih ratova, sve do bitaka Ivane Arške koje će uslijediti tristo godina poslije. Što se tiče vitezova Hrama, barjak je bio povjeren glavnom zapovjedniku koji je upravljao pothvatom u materijalnom smislu. On "mora odrediti pet ili šest do najviše desetero braće vitezova

va koji će pratiti njega i barjak". To je ona mala postrojba koja će uvijek biti središnjim mjestom bitke. Usto, glavni zapovjednik mora zapovjedniku konjice narediti "nošenje barjaka omotanog oko svojega koplja". To je zamjenski barjak u slučaju da onaj glavnog zapovjednika padne na zemlju, u ruke neprijatelja ili se pak izgubi u bilo kakvoj nezgodi.

Redosljed utaborivanja vrlo je značajan: prvo glavni zapovjednik; prethoditi mu smiju jedino meštar Hrama i kapela, koja će označiti središte tabora, jednako kao i šator s namirnicama, tj. prtljaga i tovarne životinje koje ih nose. Napokon i mjesni zapovjednik – zapovjednik mjesta na kojem se nalaze – može početi zauzimati svoje mjesto u taboru prije no što se među vojskom začuje poklik koji će svu braću pozvati da učine isto.

Potom slijedi još jedan "poklik", onaj koji braći dopušta "slanje po stočnu hranu i drva". Riječ je o skupljanju hrane za konje i drva za grijanje u taboru. Braća po to šalju svoje štitonoše, ali im je naloženo kako i jedni i drugi moraju ostati u doseg "poklika", "kako bi mogli čuti uzvik ili zvono". Običaji su ovdje dovoljno točni da bismo mogli zamisliti taj prizor: braća s konja skidaju sedla koja potom prekrivaju velikim hodočasničkim plaštem ili pokrivačima. Izvikivač, čija je uloga – kao što vidimo – u vojsci ključna (što je još jedna od odlika onoga vremena), mora se utaboriti u blizini barjaka, koji je u središtu tabora, te se brinuti za žitarice koje će se od njega tražiti za jahaće životinje. Sljedeći poklik označava razdiobu namirnica. Braća se tada trebaju "ogrnuti" plaštem, te se "lijepo i u miru", jedan za drugim, "uputiti u ime Božje preuzeti što im je namijenje-

no", što znači da pravilo sprječava gužvu i metež do kojih bi moglo doći tijekom razdiobe. Braći je zabranjeno u šatoru ili kod sebe držati druge namirnice osim onih koje su im podijeljene; zabranjeno im je i kupovati ih ukoliko nije riječ o povrću ili "ribama, pticama i divljim životinjama ukoliko do njih mogu doći bez lova, jer je lov *Pravilom* zabranjen", upozoravaju *Običaji*. Zapovjednik, dakle, dijeli namirnice; preporučuje mu se da bude pravedan i svima dijeli jednako, uz naročitu skrb o bolesnima, slabima ili povrijeđenima, kojima je potrebno dodijeliti nešto više. Bojovnicima se dijele također i meso, vino, ulje i kruh; "mjere trebaju biti jednake". Pomaću, nakon što se štitonoše pobrinu za konje, a braća, njihova pratnja i podčasnici smjeste, nad taborom zavlada tišina. Ponekad može doći do uzbune. U tom slučaju, "ako se u taboru začuje poklik, svi trebaju poći u zaklon: oni koji su najbliže mjestu uzbuene smjesta, dok se drugi okupljaju u kapeli kako bi čuli zapovijed". No ako povik, odnosno uzbuna, ne dopiru iz tabora, već izvana, braći je naloženo kako ne smiju izlaziti "bez dopuštenja".

Kada u ranu zoru družina stane napuštati tabor, to je uvijek na "poklik" glavnog zapovjednika. Nije dopušteno uraniti prije poziva, makar to bilo i da se osedla konja. Smije se obavljati samo sitne poslove: sklopiti klupice, pokupiti prazne boce, sjekire, konope, vjedra, te sve ono što tvori opremu teretnih životinja. Nakon što začuju poklik, "braća se trebaju osvrnuti na svoje mjesto kako ne bi štogod ostavili, te se potom uspeti na konje i lijepo krenuti na put, laganim tempom, dok ih njihovi štitonoše slijede". Napominje se kako, ukoliko se odlazak odvija noću,

sve treba učiniti u tišini, dok *Običaji* predviđaju i “poklike” koji se u ratno doba zbivaju nenadano: tada barjak određuje njihovo kretanje – zabranjeno im je pomaknuti se s mjesta dok se on ne pokaže. Čim ga ugledaju, “trebaju krenuti za njim što je brže moguće”.

Način je putovanja također predviđen. Braća jašu zajedno, u tišini. Ukoliko žele međusobno razgovarati, brat koji jaše naprijed treba poći do onoga koji je iza njega. Jašući tako uz njega, treba to učiniti “niz vjetar”, kako ostale vitezove ne bi ometala prašina što će ju njegov konj zacijelo podići. Također se bez dopuštenja ne smiju udaljavati od svoje skupine. Štoviše, ako – u vrijeme mira – prelaze neku vodu tekućicu, mogu ako žele dopustiti životinjama da se napoje, pod uvjetom da ne zaostanu za svojom skupinom. Ako se nalaze u neprijateljskom području, a barjaktar “prođe naprijed” ne napojivši svojega konja, ni oni ne smiju dopustiti svojim konjima zauzavljanje kako bi se napojili. I opet je barjak taj koji, u taboru kao i na putu, određuje kretanje. Jedini otklon koji je dopušten za vrijeme puta odnosi se na konja: može se dogoditi da vitez mora namjestiti sedlo ili pokrivač, ili pak konja natjerati u lagani galop kako bi svladao uspon. To može učiniti ne pitajući za dopuštenje, ali mu je zabranjeno “bosti”, odnosno tjerati konja u kas ili pak “ometati”, napustiti red bez dopuštenja. Jednako tako bez dopuštenja ne smije ni uzeti koplje i štit, odnosno zapodjenuti borbu ili pak namjestiti željeznu kacigu. Nasuprot tomu, kada mu je zapovjedbno uzeti kacigu, ne smije ju skidati bez dopuštenja. *Običaji* su vrlo strogi prema svima koji napuste red: gotovo da sa žaljenjem dopuštaju

vitezu spasiti brata koji se udaljio od skupine "pustolovno" ili "neoprezno". On to treba učiniti samo ako mu tako nalaže savjest, "a potom se lijepo i u miru vratiti u svoj red". Zahvaljujući toj strogoj disciplini templare se – prema svjedočanstvu jednog arapskog kroničara – smatralo najrazboritijim ratnicima na svijetu.

Naposlijetku, u bitci te nakon izdane zapovijedi za napad "braća trebaju okupiti svoje neprijatelje oko barjaka što je brže moguće".

"Ako bi se pak dogodilo da kršćani gube bitku, od čega neka ih sačuva Bog, ni jedan brat ne smije otići s bojnog polja (napustiti bitku) i skloniti se na sigurno sve dok je barjak uzdignut, jer bi, kada bi otišao, zauvijek bio izgnan iz doma. Ako vidi kako spasa više nema, treba poći do prvog barjaka hospitalaca ili drugih kršćana, ukoliko ga ima. Ako i taj barjak ili pak drugi pretrpe poraz, tada se brat smije skloniti na sigurno, ondje kamo ga Bog uputi."

Slijedi upravo jedan takav slučaj; riječ je o stranici templarske vojne povijesti koja se odnosi na katastrofu kod Hâtina, kada je započeo gubitak Jeruzalema kojega je kršćanski svijet tako teško vratio nekih stotinu godina ranije.

Da bi se mogao shvatiti taj događaj, potrebno je ukratko ocrtati stanje u cijelome Jeruzalemskom Kraljevstvu u to vrijeme. Kralj Amalrik ljutito je okončao savez s Egiptom koji mu je omogućavao ravnotežu prema muslimanskoj Siriji. Tada je niz ubojstava i državnih udara omogućio jednoj iznim-

noj osobi da u svojim rukama ujedini dvije sile koje su stisnule slabašno Latinsko Kraljevstvo: bio je to čuveni Saladin. On je 1169. ubio vezira, a dvije godine poslije svrgnuo egipatskog kalifa, posljednjeg potomka dinastije Fatimida. Na sve se to još nadovezala smrt damašćanskog sultana Nour-ed-dina (15. svibnja 1174.), koji je kao nasljednika ostavio samo petnaestogodišnjeg dječaka, Malik-es-Salika. Saladin će mu redom oteti Damask, a potom Alep, ostvarivši tako godine 1183. ujedinenje golemoga muslimanskog kraljevstva.

U međuvremenu je kraj Amalrik u trideset i devetoj godini umro od tifusa (11. srpnja 1174.). Kao nasljednika ostavio je sina Balduina IV., dječaka od trinaest godina, načeta gubom.

Ta smrt, koja je Jeruzalemsko Kraljevstvo lišila toliko potrebnog odlučnog branitelja u punini snage, možda je upravo spasila templarski red, jer je između meštra reda i kralja došlo do teških nesuglasica, te se sumnja kako je kralj namjeravao raspustiti tu silu koju više nije mogao nadzirati. Drugi nasljednik Bertranda de Blanqueforta, Eudes de Saint-Amand, bio je, prema riječima Vilima Tirskeg, "vjeroloman i ohol; slabo se bojao Boga i njegova imena, nikomu nije iskazivao časti, ne bojeći se Boga i ne poštujući čovjeka"; počinio je neoprostivo djelo neposluha davši poklati izaslanike "starca s planine", čuvenog meštra asasina, kada su se, noseći primljene darove, vraćali iz posjeta kralju

Amalriku. Kralj je u srdžbi zatražio da mu se preda krivac za taj pokolj, ali je, kako bi se dokopao te osobe, a riječ je bila o stanovitom Gautieru de Me-snilu, morao opsjedati posjed u Sidonu.

Ipak će kratkotrajna vladavina gubavoga kralja zbog neposredne muslimanske prijetnje doživjeti ponovno okupljanje živih snaga kršćanskoga svijeta. Vitezovi Hrama odigrali su djelatnu ulogu u obrani kraljevstva. 22. studenoga 1177. sedamna-estogodišnji je kralj na čelu pet stotina vitezova – među kojima osamdeset templara koji su ubrzanim hodom prispjeli iz Gaze – nad trideset tisuća mameluka sultana Saladina izvojevao “jednu od najsajnijih pobjeda križarskih vojni” (Rene Grousset), onu kod Montgisarda.

Ali Balduin IV., čije su se sve bitke pretvorile u pobjede kao plod najčistijeg junaštva, umro je u dvadeset i četvrtoj godini (16. ožujka 1185.). Predvidjevši nemire koji će nužno izazvati vrlo teško stanje (naime, budući da nije ostavio izravnog nasljednika, vlast je trebala pripasti njegovoj polusestri Sibili čiji je muž Guy de Lusignan bio čovjek osrednjih sposobnosti na kojeg su baruni Svete zemlje gledali vrlo loše), odredio je namjesnika koji je dokazao svoju vrijednost: grofa od Tripolija, Raymonda III. No Raymond je imao zakletog neprijatelja u osobi meštra Hrama Gérarda de Rideforta.

Prije no što će doći na taj visoki položaj, Gérard de Ridefort, podrijetlom Flamanac, bio je, kao što kaže kronika, "lutajući vitez stoljeća". Neko je vrijeme bio blizak s Raymondom od Tripolija, te se priča kako su njegova mržnja i želja za osvetom posljedica činjenice što je ovaj odbio ruku njegove podanice, nasljednice lenskog dobra Boutron. Iskoristivši nered i spletkarske prilike koje su vladale na dvoru mladoga gubavog kralja sve više oslabljenog bolešću, uspio se dokopati položaja zapovjednika Jeruzalemskog Kraljevstva, dok je poslije, ušavši u red templara, izabran za meštra nakon smrti Arnau da de la Tour Rougea (Torroge). Želja za osvetom što ju je gajio prema grofu Raymondu posve ga je prirodno učinila saveznikom Lusignana. Kada je Guy postao kraljem Jeruzalema, moglo se predviđeti kako će njegova mišljenja prevladati nad onima barunā stare loze odanih Svetoj zemlji.

Taj se utjecaj jasno očitovao upravo u najkritičnijem trenutku, te ubrzao propast kraljevstva. Činjenice su ispričane već više puta: pustošlov niskog podrijetla Renaud de Châtillon, koji je, izgubivši lena u Transjordaniji s Krakom u Moabu i Montréalu preko Mrtvoga mora, u svojem gospodstvu zadržao navade vlastelina razbojnika, napao je – unatoč primirju – bogatu egipatsku karavanu. Takav je napad Saladinu pružio priliku za veliku odmazdu. Okomio se na Jordaniju sa snažnom vojskom. U skladu sa sporazumom sklopljenim s

Raymond od Tripolija, najavio mu je osvetnički napad na posjed u Akonu. Raymond, stjeran u tjesnac, pristaje na slobodan prolaz muslimanskih trupa preko Galileje, pod uvjetom da napad ne potraje duže od jednog dana, te poštedi gradove i civilno stanovništvo. Tada se Gérard de Ridefort, na čelu stotinu i četrdeset vitezova, drznuo napasti, kod Casal Roberta, sedam tisuća Saladinovih mameluka. Svi su mu ljudi pobijeni. On je gotovo jedini izbjegao pokolj u koji se radi odmazde našlo uvučeno i stanovništvo Nazareta, te je gotovo potpuno porobljeno. Nakon toga Saladin se uputio prema Tiberijadi i poduzeo opsadu toga mjesta (1187.).

Sada je već bila riječ o otvorenom ratovanju. Raymond od Tripolija, gospodar Tiberijade, u kojoj su se nalazili njegova žena i djeca, okupio je snage i pridružio ih onima kralja Jeruzalema, Guyja de Lusignana, dok je Gérard de Ridefort sa svoje strane snage podignuo zahvaljujući bogatstvu reda Hrama.

Tako sastavljena franačka vojska okupila se u Seforiji nadomak Nazaretu. Mudrost se sastojala u utvrđivanju i iščekivanju Saladinova uzmarka. Raymond od Tripolija je, nadasve plemenito, bio pripravan i na pad tiberijadske tvrđave i zatočeništvo svoje supruge radije negoli da čitavu vojsku dovede u pogibelj. Bilo je to početkom srpnja. Čitava se bitka imala odigrati oko točaka s vodom. U to doba, pod žarkim suncem, Saladin je sa svojih šezdeset tisuća

ljudi rano zapriječio pristup kakvoj tridesetorici tisuća Franaka, od kojih je bilo svega tisuću dvjesto vitezova i četiri tisuće pripadnika lake konjice. Raymond je postigao jedino da ga Gérard de Ridefort optuži za kukavičluk. Nakon što je dugo oklijevao između njihovih suprotstavljenih mišljenja, Guy de Lusignan odlučio je poslušati ovog potonjeg i naložio vojsci pokret. Događaji su se odvijali kao što se moglo i predvidjeti. Napustivši Seforiju 3. srpnja 1187., vojska navečer tog istog dana nije mogla prispjeti do jedinog izvora vode, k tomu još i vrlo oskudnog, koji to mjesto dijeli od Tiberijade. Iscrpljena žeđu i vrućinom, te izmorena Saladinovim jahačima, navečer se morala utaboriti na brežuljku kod Hâtina. Neprijatelj je, da bi joj otežao stanje, od šipražja zapalio vatru što ju je vjetar tjerao prema brežuljku. Unatoč junačkim pokušajima od kojih je jedan gotovo uspio, te donekle ugrozio i samog Saladina, Franci su se uskoro našli u okruženju. Raymond od Tripolija se, zajedno s još trojicom vlastelina, Raymondom od Antiohije, Renaudom od Sidona i Balianom od Ibelina, dao u očajnički pokušaj razbijanja neprijateljskih redova, te uspio pobjeći. Svi koji su ostali, zarobljeni su ili ubijeni. Jeruzalemski je kralj završio u zatočeništvu, a zajedno s njime i Renaud de Châtillon, najodgovorniji za poraz, kojemu je Saladin smjesta dao odrubiti glavu. Dao je pobiti i sve vitezove Hrama i Bolnice, ali je – začudo – na životu ostavio Gérarda de Rideforta.

Ponašanje ovoga potonjeg, kojega je Saladin ubrzo oslobodio, ostaje neobjašnjivo, jednako kao i iskazano mu milosrđe. Poslije su ga u redu, kao i šire, u Svetoj zemlji, optuživali da je "oskvrnuo Zakon", prigrlio muslimansku vjeru. On se pobri-
nuo izdati Gazi i susjednim tvrđavama zapovijed neka se predaju, dok su sve ostale kule i utvrde pružale otpor ili se predavale tek pod časnim uvje-
tima. Čak je i stanovnike Askalona poticao na pre-
daju. Stanovništvo ga je odbilo poslušati, te se pre-
dalo tek nakon mjesec i pol dana opsade.

U međuvremenu su u Akonu, potpuno prepuštenom pljački, dobra Hrama pripala Saladinovu savjetniku, pravniku Isi-al-Hakkariju. U samome su Jeruzalemu, čije je stanovništvo nakon junačkog otpora zarobljeno – osim nekoliko tisuća koje su se mogle otkupiti, te onih koje je Saladin svojevrijem oslobodio u činu velikodušnosti – *Templum Domini* i Salomonov hram pretvoreni u džamije.

Nitko nakon toga kobnog 4. srpnja 1187. nije mogao slutiti da će se zapadnjaci na Bliskom istoku zadržati još više od cijelog jednog stoljeća. Kraljevstvo je manje-više svedeno na suženi dio područja, ali koje odolijeva, s jedne strane zahvaljujući moru – budući da ga tvori upravo obala – a s druge strane zahvaljujući tvrđavama u kojima vojnički redovi igraju djelatniju ulogu no ikada. "Otpor" je imao započeti u Tiru, gotovo neosvojivom na svojem utvrđenom poluotoku, na koji se deset dana nakon

Redovnik vitez pripadnik "Kristovih vojnika"
(početak XII. stoljeća)

Templar zapovjednik turkopola, tj. vojnika, često srednjoistočnog podrijetla, u službi Hrama (druga polovica XII. stoljeća)

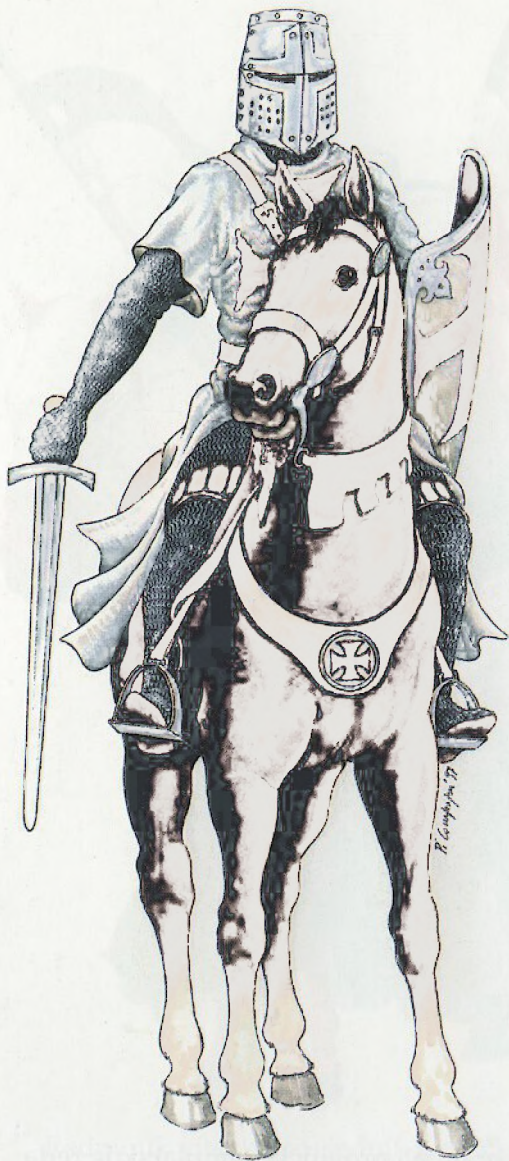

Redovnik vitez templar u "kućnoj" odjeći
(XII. i XIII. stoljeće)

Redovnik vitez zapovjednik konjičke
bojne hramskih vitezova (*conrois*)
(polovica XIII. stoljeća)

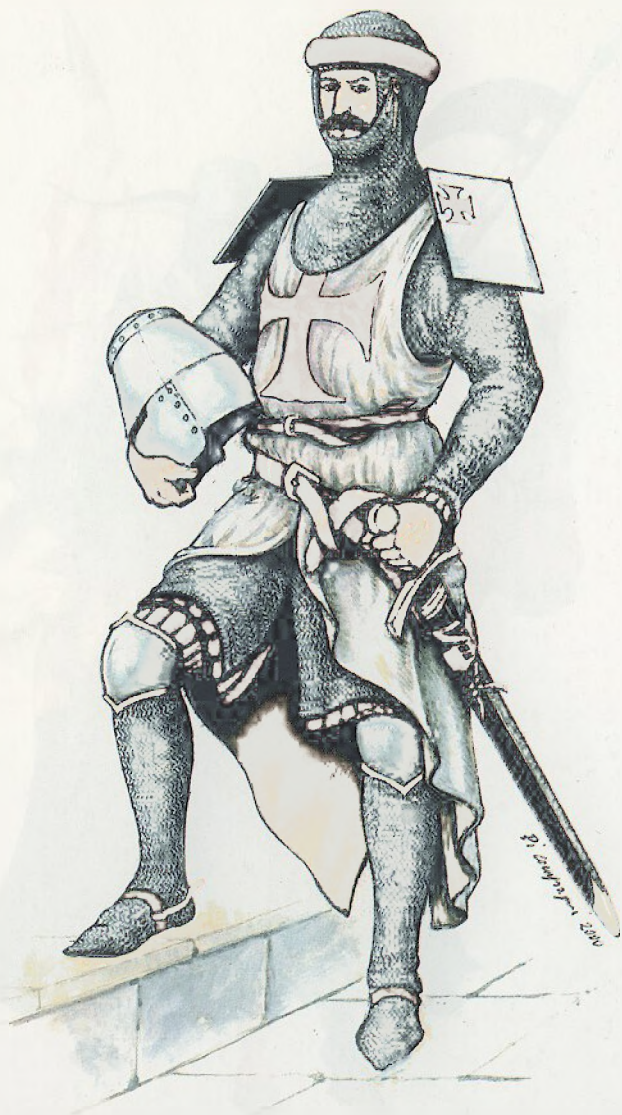
Redovnik vitez templar
(polovica XIII. stoljeća)

Upravitelj provincije templarskog reda
s dvobojnim barjakom (*baucent*)
(polovica XIII. stoljeća)

Redovnik vitez zapovjednik konjičke
bojne hramskih vitezova (*conrois*)
(druga polovica XIII. stoljeća)

Redovnik vitez templar s "velikom kacigom"
(kraj XIII. stoljeća)

Hâtina, 14. srpnja 1187., iskrcao markiz Conrad de Montferrat na čelu malog odreda.

Taj se "otpor" ubrzo proširio na ponovno osvajanje Akona zahvaljujući dolasku zapadnjačkih pojačanja, i to ne malih, jer su francuski i engleski kralj prigrlili križ. Templari, koji su nakon smrti Gérarda de Rideforta 1189. ostali bez meštra, izabrali su u roku od osamnaest mjeseci Roberta de Sabléa, vazala engleskoga kralja Richarda Lavljeg Srca. Osvojili su otok Cipar što ga je Richard u trenutku nesloge bio oteo Bizantincima. No nakon što ih je loše primilo mjesno stanovništvo koje se podignulo na ustanak i opkolilo ih u dvorcu u Nikoziji (5. travnja 1192.), prepustili su ga; napokon je potpao pod Guyja de Lusignana, nekadašnjega jeruzalemskog kralja, koji se njime morao zadovoljiti pošto više nije uživao povjerenje barunā. Kraljevstvo koje se posve neosnovano još uvijek zvalo Jeruzalemskim – taj grad naime više nikada neće biti vraćen – pritom je prepustio Conradu de Montferatu.

Templari imaju važnu ulogu u borbama što ih Richard vodi protiv Saladina. Upravo prerušen u templara, engleski je kralj – pozvan natrag u Europu – napustio Svetu zemlju i naposljetku uspio stići u domovinu nakon tegobnog putovanja i dugog zatočeništva u tvrđavama austrijskog Tirola. Kada je 1193. Robert de Sablé umro, njegovim je nasljednikom postao Gilbert Erail, onaj isti umje-

sto kojeg su templari nadasve nesretnom odlukom nekoć radije izabrali Gérarda de Rideforta. On je u međuvremenu bio napustio Bliski istok kako bi dužnost meštra obnašao u Provansi, Španjolskoj te "na Zapadu". Iste godine umire i Saladin, čija je osoba simbolizirala ponovno iznađeno jedinstvo muslimanskoga svijeta. Nude se dakle nove prilike, koje zapadnjaci neće propustiti. Njihov je oslonac sada Sveti Ivan od Akona. 1204., u trenutku kada se križarska vojna koju je započeo papa Inocent III. lukavošću Mlečana okreće protiv Carigrada, jeruzalemski kralj (u to vrijeme to je Amalrik de Lusignan) uspijeva vratiti područje Sidona na sjeveru, te Lyddu i Ramlu na jugu. Neprijateljstva su u razdoblju koje slijedi kratka i malobrojna unatoč prolaznim pojačanjima, poput mađarske križarske vojne kralja Andrije II. godine 1217. Održavanje kraljevstva bilo je vrlo upitno, te su čak i njegove glavne prometnice, pa i put između Akona i Cezareje, bile ugrožene. Muslimani su naime na brdu Tabor podignuli tvrđavu koja se ubrzo pokazala neosvojivom za Franke. Upravo u cilju njezina slamanja podignuta je 1218., prigodom utvrđivanja Cezareje, u Athlitu tvrđava nazvana Châtel-Pèlerin, povjerena redu Hrama.

Iduće su godine templari sudjelovali u snažnom napadu koji je kralj Jeruzalema Jean de Brienne poveo protiv Egipta: riječ je bila o oslabljenju pritiska koji je – u Saladinovo vrijeme – omogućio okruženje

kraljevstva. 5. studenoga 1219. zauzeta je na juriš Damietta. Taj je neočekivani napad u islamskome svijetu proširio takvo nezadovoljstvo da je sultan Al-Kamil Jeanu de Brienneu predložio kako će mu prepustiti Palestinu samo ako pristane napustiti Egipat. Hoće li se Jeruzalemsko Kraljevstvo ponovno roditi u obliku u kojem je postojalo prije Saladinovih pohoda? Ta se mogućnost činila tako vjerojatnom da su Muslimani već rastavljali svoje utvrde u Palestini, počevši od Jeruzalema, te od tvrđave na brdu Tabor koja je braniteljima Akona uzrokovala tolike brige. Nemir su povećavale zabrinjavajuće glasine koje su dolazile s dalekih granica golemoga muslimanskog svijeta: govorilo se o neobičnom narodu koji je došao osvojiti Perziju, a taj je narod među križarima postao onaj narod tajanstvenog Svećenika Ivana, indijskoga kralja, o kojem su se počele širiti legende nekoliko desetljeća prije. Cijeli će svijet uskoro otkriti kako taj narod u pohodu nije drugi doli Mongoli pod vodstvom Džingis-kana. Dvadesetak godina poslije jedan će templar, Ponce d'Aubon, pismom koje je postalo slavno obavijestiti francuskoga kralja o zajedničkoj pogibli što je zadesila i kršćanski i islamski svijet.

Jesu li uzdanje u to nestvarno pojačanje ili pak jednostavna tvrdoglavost kardinala Pélegea, papi na izaslanika, raspršili nade otvorene osvajanjem Damiette? U svakom je slučaju poslije neobjašnjivih odgađanja, nakon kojih je uslijedio bezuman poku-

šaj napada, vojsku zaustavio visoki vodostaj Nila, te je bila primorana kapitulirati (30. kolovoza 1221.).

Red Hrama svim će se svojim snagama oprijeti caru Fridriku II. Hohenstaufovcu kada ovaj bude poveo posve diplomatski križarski rat koji se uglavnom sastojao od pregovora s egipatskim sultanima, ali je ipak imao i politički cilj: Fridrik II. je naime, iako izopćen, namjeravao svugdje postići priznanje vlasti koju je sebi pripisivao i nad Ciprom i nad Jeruzalemom. Sve je to dovelo do sporazuma u Jaffi (18. veljače 1229.) koji je Francima omogućio povrat posjeda u Sidonu i Toronu. U načelu im je bio vraćen i sam Jeruzalem, ali su sveta mjesta islama ostala muslimanima: ona su pak uključivala Omarovu džamiju, *Templum Domini*, i džamiju Al-Aksu, *Templum Salomonis*. Ovaj vid pregovora nije mogao doli raspiniti neprijateljstvo između templara i izopćenog vladara. S druge strane, nije predviđeno ponovno podizanje gradskih zidina, što je grad ostavljalo izloženim najrazličitijim pogiblima. I doista tamošnji su ga Saraceni redovito pljačkali još od 1229. U svojoj se borbi Fridrik II. – osim sporazuma što ga je sklopio s muslimanima, napose s egipatskim sultanom – mogao osloniti još jedino na teutonske vitezove. Njihov veliki meštar Hermann von Salza jedini je prisustvovao krunidbi Fridrika II. Sam je obred krunjenja bio vrlo skroman, jer je vladar u crkvi Svetoga groba primio kraljevsku krunu i – kao što je to kasnije morao učiniti Napo-

leon – sam si je stavio na glavu (18. ožujka 1229.). Dva dana nakon toga u Jeruzalem je stigao papin izaslanik koji se požurio staviti pod zabranu Sveti grad i njegova izopćenog kralja. Fridrik II. morao se osvetiti za te napade zauzevši templarski dvorac u Akonu. Naposljetku je u žurbi otputovao, idućega prvog svibnja, praćen općim metežom.

Nazočnost Fridrika II. zaoštrila je i pojačala neprijateljstva među vojničkim redovima. Red teutonskih vitezova, koji je pristigao posljednji, osnovan je 1198., odnosno, te je godine tzv. Njemačka bolnica, utemeljena 1190. po uzoru na Bolnicu svetog Ivana, poprimila vojnički značaj. Od svojih je početaka imala "nacionalistički" karakter, zbog čega je dolazila u sukob s ostalim srodnim tvorevinama u Svetoj zemlji. Bilo je stoga neizbježno da postane poslušnim sredstvom Hohenstaufovaca u njihovoj osvajačkoj politici.

Templari su zauzvrat imali oslonac u franačkim obiteljima Palestine, napose Ibelinima, gospodari-
ma Bejruta. S druge strane njihovi odnosi s Bolnicom svetog Ivana u Jeruzalemu, bližoj teutonskim vitezovima i manje neprijateljski nastrojenoj prema Fridriku II., zaoštrili su se sve do otvorenog sukoba. Uostalom, nazočnost germanskog vladara u Svetoj zemlji ostavila je kao posljedicu razdoblje bezvlađa i građanskog rata. Franačko i talijansko stanovništvo podignulo se protiv predstavnika Fri-

drika II.: borba između gvelfa, pristaša pape, i gibelina, pristaša cara, proširila se na Cipar i Palestinu.

Sveta je zemlja postala zatvoreno polje na kojem su se trajno sukobljavala prizemna koristoljublja. 1238. templari i hospitalci sukobili su se oko vlasništva nad dvama mlinovima. 1241. templari otvoreno napadaju ujedinjene hospitalce i teutonske vitezove. U međuvremenu su pristaše Fridrika II., koje se nazivalo imperijalistima, pomalo protjerane ne samo s Cipra već i iz Sirije i Palestine (1243.). Zahvaljujući svojem savezu s damašćanskim sultanom, templari su se smjesta dali na zauzimanje njihovih kuća u Jeruzalemu koje su potom i utvrdili, kada su Sveti grad na poticaj egipatskih sultana napale horde Horezmijaca, opustošile ga i razorile sveta mjesta (u kolovozu 1244.). Nešto kasnije u blizini Gaze ubijen je sam meštar Hrama Armand de Périgord, u bitci na otvorenom protiv žestokih turskih boraca koje se može usporediti s drumskim razbojnicima kakvi će poslije, za vrijeme francusko-engleskih ratova, pustošiti Zapad. Jeruzalem je tom prigodom zauvijek izgubljen, dok je franačka vojska gotovo istrijebljena. Sami su templari izgubili tristo dvanaest od ukupno tristo četrdeset i osam vitezova.

Jeruzalem je izgubljen, zapadnjačka vojska uništena, tri reda osjetno oslabljena gubicima, meštar templara ubijen, onaj hospitalaca zarobljen, dok je onaj teutonskih vitezova, Gérard de Mahl-

berg, najvjerojatnije pobjegao (uskoro je imao biti svrgnut): čini se kako se Jeruzalemsko Kraljevstvo, slabije no ikada prije, približilo svome kraju. No ono što je više od svega priječilo svaku pomoć koju je Zapad nastojao pružiti Svetoj zemlji jest činjenica kako je njezin službeni vladar, car Fridrik II., izopćen, u otvorenom sukobu s papom, te ne uživa nikakvo povjerenje kršćana u Siriji i Palestini. Nasuprot tomu povezan je čvrstim savezima s egipatskim sultanom. Budući da se ovaj dočepao Damaska (listopada 1245.), igra oko saveza koja je nekoć omogućavala prednosti na temelju muslimanskih nesuglasica gubi svaki smisao. Kada su predstavnici templarskog reda zatražili otkup zarobljenika, sultan Aiyub im je podrugljivo odgovorio kako je njihov stjegonoša pobjegao iz bitke, te kako s njima može pregovarati samo preko svojega saveznika Fridrika II. Jednako tako, ponosan na taj savez, odbija primirje što mu ga je ponudio papa Inocent IV.

No upravo će usred te pomutnje bez presedana duh koji je pokrenuo prvu križarsku vojnu ponovno oživjeti u punom žaru: godina 1244. još nije bila završila kada je francuski kralj Luj IX. prigrlio križ. Bilo je i vrijeme: sultan Aiyub redom je 1247. zauzeo Tiberijadu i grad Askalon. Kraljevstvo se raspadalo; njegova je "kralja" (Fridrika II.) te iste godine svrgnuo papa, priznajući tako pobunu sirijskih Franaka. 17. travnja 1247. ciparski je kralj Henrik

proglašen "gospodarom Jeruzalemskog Kraljevstva". Dok je francuski kralj pomno pripremljao potrepštine i opremu za svoj pohod, Fridrik je jednako pomno obavještavao egipatskog sultana o napredovanju tih priprema. Poznato je kako se kralj – budući da je Egipat i opet bio prvotni cilj – iskrcao u Damietti i osvojio je gotovo bez borbe 6. lipnja 1249. Ne želeći ponoviti pogrešku izaslanika Pelagija, Luj IX. odlučio je pričekati u tome gradu dok ne prestane poplavljanje Nila (srpanj – rujan). To je neizbježno odgađanje, međutim, Egipćanima omogućilo da se priberu.

Templari su, iako unatoč svojoj volji, odigrali ulogu u bitci koja je uslijedila: onoj u Mansurahu (al-Mansura, "Pobjednica"), tvrđavi koju su dvadeset godina prije podignuli sultani na jugoistočnoj točki delte Nila. Prethodnicu vojske kralj im je povjerio istodobno kada i svojem bratu Robertu d'Artoisu, "zlom duhu pohoda" (René Grousset). On je, unatoč mudrim savjetima koje mu je dao meštar Guillaume de Sonnac, kao i službenoj kraljevoj naredbi koju je ovaj opozvao u ključnom trenutku, odbio čekati da čitava vojska prijede rijeku, te se gotovo sam upustio u osvajanje posve zatečenog egipatskog tabora, i poslije, što je bilo još nepromišljenije, u osvajanje Mansuraha, gdje će poginuti zajedno sa svim svojim suborcima – uključujući i vitezove Hrama, koji su ga slijedili kako ne bi dopustili da se njegova slaba vojska sama izloži pogibli nadasve

smionog pothvata. Toga je dana junaštvo francuskoga kralja spasilo vojsku od sigurne propasti (8. veljače 1250.). Uvečer se trebao utaboriti na mjestu egipatskog tabora, ali je saznao za smrt svojega brata. Napredovanje vojske pokazalo se nemogućim zbog neprojenih kanala i močvara. Epidemije tifusa i dizenterije desetkovale su je. Nalog za povlačenje izdan je prekasno, te je kralj, vraćajući se prema Damietti, u jednom trenutku zarobljen zajedno s cijelom vojskom u slabo poznatim okolnostima (u koje je, međutim, ipak morala biti uključena izdaja). Meštar Hrama, Guillaume de Sonnac, jedan je od onih koji su poginuli tom tragičnom prilikom (5. travnja 1250.).

U vrijeme njegova nasljednika Renauda de Vichiersa uslijedila je čuvena rasprava i poniženje templara sa strane Luja Svetog, o kojoj pripovijeda Joinville. Ustrajući u politici saveza s Damašćanima, templari su preko svojega glavnog zapovjednika sklopili poseban savez na čije ih je kršenje prisilio kralj. Taj je događaj poslužio kako bi se okončao duh neovisnosti koji je već dugo izazivao velike nevolje u Svetoj zemlji, te kako bi se templare dovelo na glas kao ohole i neposlušne. Kada se Luj Sveti uputio u Francusku (25. travnja 1254.), za sobom je ostavio obnovljene utvrde Cezareje, Jaffe i Sidona, a posebno – pokazavši svoju vlast nad vojničkim redovima – obnovljeno jedinstvo u kraljevstvu.

Zahvaljujući tomu, postići će se primirje koje će trajati deset godina.

No gospodarska nadmetanja talijanskih gradova Genove, Pise i Venecije uzrokovala su u podružnicama Svete zemlje, koje su zapravo osiguravale uspjeh njihove trgovine, krvava neprijateljstva. Genova je u žalosnoj epizodi koja se naziva ratom kod Saint-Sabasa osigurala potporu meštra Bolnice, dok su Venecija i Pisa imale potporu Hrama. Uzalud je papa Aleksandar IV. posredovao kako bi se okončala bitka koja je jedino mogla dovesti "bije-dno Jeruzalemsko Kraljevstvo, oslabljeno i skršeno tolikim nevoljama i zlom, do krajnjeg očajja" (1258.). Tek su mnogo poslije nastojanjem Luja Svetog Genova i Venecija pristale prekinuti neprijateljstva koja su posvuda – i na moru i na kopnu – pogađala njihove građane (1270.). Bio je to nepomirljiv rat, poput svih trgovačkih ratova, tijekom kojega su se u više navrata i jedni i drugi obraćali muslimanima u borbama protiv ostalih kršćana.

Na pozadini tih gnusnih neprijateljstava između talijanskih trgovaca priprema se posljednji čin koji će, s padom Latinskog Jeruzalemskog Kraljevstva, donijeti kraj vojničkoj djelatnosti templara: osvajanje Akona 1291. Taj bi kraj svakako nastupio daleko prije da se na pozornici nije pojavila i treća sila: Mongoli. Davno ih se dakle prestalo smatrati onima koje je pozvao Svećenik Ivan. U dva je navrata Luj Sveti, slijedeći pritom papin primjer, upu-

tio poslanike tim plemenima Dalekog istoka koja su tlačila muslimane i čije je napredovanje ozbiljno usporilo opasnoga neprijatelja kojeg su sirijski Franci odsad imali u osobi sultana Baibarsa. On se, kao gospodar Egipta, dokopao Alepa i Damaska – donekle zahvaljujući sudioništvu franačkih baruna koji nisu znali iskoristiti priliku koju bi im donio savez s Mongolima. Nakon Alepa i Damaska slijedom je prigrabio Cezareju, Saphet, Jaffu, Beaufort i Antiohiju (1265.–1268.). Najava druge križarske vojne Luja Svetoga donijela je primirje nakon kojega je Baibars templarima oteo Châtel-Blanc (Safitu), a hospitalcima čuveni Krak des Chevaliers (1271.). Primirje od deset godina uopće se nije iskoristilo kako bi se stvorilo čvrsto jedinstvo nasuprot pogibli koja je ovaj put bila neizbježna, te su se napadi mameluka nastavili 1288. pod sultanom Kalaunom koji se dograbio Tripolija. Njegov je nasljednik, sultan Al-Ashraf, iskoristio izliku napada nekolicine netom iskrvanih talijanskih hodočasnika na muslimansko stanovništvo kako bi se sa znatnim snagama od dvjesto dvadeset tisuća ljudi upustio u opsadu Svetog Ivana od Akona.

Slijedi jedna od najljepših stranica junaštva u povijesti kršćanskog Istoka. Vojnički su redovi prisutni u osobama svojih meštara: Guillaumea de Beaujeua, meštra Hrama, i Jeana de Villiersa, meštra Bolnice. Kralj Cipra Henrik II., koji je 1286. primio jeruzalemsku krunu, također je prisutan s

kakvih četrnaest tisuća pješaka i osamsto vitezova koji su došli braniti trideset pet tisuća stanovnika utvrde. Jedinstvo koje franačka Sirija nije dotad uspjela ostvariti u ovome drugom stoljeću svojega postojanja, ovaj je put ostvareno. Ipak, bilo je to beskorisno, jer su snage napadača slabjele svaki otpor. On je ipak potrajao još dva mjeseca (5. travnja – 28. svibnja 1291.). Meštar Hrama, Guillaume de Beaujeu, pokušao se u noći 15. travnja probiti kako bi zapalio ratne sprave Egipćana, ali u tome nije uspio. Sultan je odbio sve pregovore, te u petak 18. svibnja u zoru poveo konačni napad. Meštre Hrama i Bolnice moglo se vidjeti kako zajedno stupaju u obranu Proklete kule na koju su se okomile muslimanske snage. Tu je Guillaume de Beaujeu primio smrtni udarac. "Kada je osjetio pogodak, povukao se, te smo smatrali da se spasio. Nekoliko ga je križara iz Spoleta zaustavljalo vičući: 'Zaboga, gospodaru, ne napuštajte nas, jer će grad biti izgubljen!' On je odgovorio: 'Ne bježim, mrtav sam, pogledajte pogodak!' Tada smo ugledali strelicu koja mu je virila iz boka." Prenesen je u kuću Hrama gdje je i umro. Jean de Villiers također je bio ozbiljno ranjen, ali su ga spasili na vrijeme, dok je glavni zapovjednik Bolnice, Mathieu de Clermont, poginuo nadomak luci iz koje su žurno odvozili ranjenike i borce. Zadnje je uporište bio samostan templara odakle su braća "snažnim povikom pozdravila" brodove koji su se udaljavali u smjeru sigurno-

ga Cipra s rijetkima preživjelima toga dana. Glavni zapovjednik Hrama, Pierre de Sevry, i zapovjednik Thibaud Gaudin ondje su se bili zatvorili sa svojim posljednjim snagama. Nova lukavština sultana Al-Ashrafa dat će za pravo tim posljednjim braniteljima: on je naime templarima bio ponudio časnu predaju. Stotinjak je mameluka prodrlo u kulu, ali su se, narušavajući dogovor, okomili na dame koje su pobjegle pod zaštitom vitezova Hrama. Ovi su ih, razjareni, pobili i zatvorili vrata. Ponovno je sultan Al-Ashraf Pierreu de Sevryju dao časna obećanja pod uvjetom da se osobno pojavi u njegovu šatoru. Tek što se ondje pojavio, sultan je njemu i njegovim suborcima, kršeći svoju riječ, odrubio glavu. Kada su to vidjeli, templari koji su preostali u kuli odlučili su ustrajati do kraja. Sultan je i treći put poduzeo opsadu. Potkopao je temelje kule i 28. svibnja poduzeo konačni napad. Kula je popustila i u svoje ruševine, zajedno s posljednjim templarima, povukla mameluke koji su je opsjedali. "Jeruzalemski je hram na svome pokopu imao dvije tisuće turskih leševa" (René Grousset).

Posljednja su mjesta Svete zemlje napuštena bez borbe: Tir, Sidon, Tartus. Jedino su templari do 1303. imali očuvati otok Arwad ispred Tartusa što su ga kanili utvrditi. Jedan će se od njihovih vitezova, Hugues de Ampurias, s nekolicinom sudrugova hrabro oduprijeti sultanu prije no što padne kao žrtva izdaje slične onoj koja je zadesila posljednje

branitelje Akona: kršćí obećanje, mameluci su jed-
nima odsjekli glave, a druge odveli u zarobljeništvo
u Kairo.

Neobičan je kraj njemačkoga templara Rogera
Bluma, poznatijeg pod prevedenim imenom Roger
de Flor, koji će postati vođom slavne družine dru-
mskih razbojnika poznatih pod imenom Katalon-
ska družina, te oženiti kćer bugarskoga cara prije
no što bude ubijen 1305.

PETO POGLAVLJE

Upravitelji i bankari

Vojna djelatnost templarskoga reda bila je poduprta vrlo važnom gospodarskom djelatnošću. Još od početaka njegove povijesti vidimo kako nadarbine pritječu i na Istoku i na Zapadu. Vrlo se rano pojavila potreba za osiguravanjem trajne obrane Palestine, koja je ponovno postala kršćanska, jer se većina hodočasnika – plemića ili pak običnih pučana – vraćala u svoju rodnu zemlju nakon što bi izvršili zavjet. Templari su se stoga pojavili kao rješenje ili, bolje rečeno, jedno od rješenja toga teškog problema vojne obrane svetih mjesta, jednako kao što su na Iberskom poluotoku pomogli u ponovnom osvajanju teritorija. U oba su slučaja njihova nastojanja privlačila darove vjernika, prije svega onih iz pograničnih krajeva, Aragona, Barcelone, Toulousea, odakle, kao što smo vidjeli, nadarbine pritječu još od 1128., a uskoro će i s cijeloga Zapada. Dokumenti koje je prikupio markiz d'Albon, a koji obuhvaćaju samo početno razdoblje od 1119. do 1150., u velikoj su većini darovnice. Možemo pobrojati oko šest stotina dokumenata od čega približno polovina potječe iz Provanse i Languedoca, trećina iz Flandrije, Bourgogne i općenito s isto-

ka Francuske, dok ostali potječu iz drugih francuskih pokrajina ili pak iz Engleske, Španjolske, Portugala. Nekoliko sačuvanih i objavljenih zbirki darovnica pomažu nam ustvrditi kako se ta sklonost davanja nadarbina u korist Hrama nastavlja i dalje. Tako zbirka dokumenata templara iz Montsaunèsa, uređena pred sam kraj 12. ili pak na početku 13. stoljeća, izvješćuje o kakvih stotinjak povelja u razdoblju između 1156. i 1193./1194. za jednu vrlo malu pokrajinu kao što je Comminges, a većina njih su upravo darovnice. Templarima se tako darivalo zemljišta, napuštene posjede, pašnjake, desetine, pristojbe namaknute od okolnih kmetova i seljaka, itd. Ti su darovi ponekad bili sitni, poput zemljišta što ga je templarima iz Montsaunèsa netko darovao u zamjenu za kobilu (br. 30 u zbirci povelja), a ponekad znatniji – poput posjeda u Saint-Quintinu koji im je grof iz Commingesa prepustio za svoju od šezdeset sua (br. 24 i 29). Zahvaljujući svemu tome, u tom se kraju nakupilo lena (prava na zemlju) a ponekad i zemljišta koja se moglo izravno iskorištavati. Tako se zapovjednik Montsaunèsa našao u ulozi feudalca koji je svoje prihode crpio iz mnogobrojnih parcela na kojima se uzgajalo pšenicu, proso ili lozu, gdje se na pašnjacima uzgajalo volove i konje, a na ugarnicama paslo ovce, itd. Bila je to cijela jedna djelatnost na zemljištu koje su iskorištavali bilo sami templari izravno bilo, češće, preko seljaka koji su na njemu živjeli.

Tako je nastajala imovina Hrama, jer su se nadarbine poput one u Montsaunèsu – ovdje uzete kao primjer – umnažale; takav se način širenja, svojstven za razdoblje u kojem svako bogatstvo ostaje vrlo usko povezano sa zemljom koja ga stvara, ne razlikuje od širenja drugih redovničkih zajednica (Cluny, Citeaux, itd.). Ono je bilo vrlo snažno jer je red Hrama zapravo bio odgovor na jedan od problema svojega vremena, kako je hodočašćenje na sveta mjesta bilo milo cjelokupnomu kršćanskom svijetu na Zapadu. Tako se došlo do brojke od devet tisuća nadarbina na koju je procijenjena imovina Hrama u trenutku njegova ukidanja.

Da bismo shvatili taj nagli napredak, bilo bi vrlo zanimljivo pratiti širenje Hrama u nekoj pokrajini. Proučen je, primjerice, proces jačanja u glavnoj pokrajini Provansi. Ta je vrlo prostrana pokrajina obuhvaćala ne samo Provansu u užem smislu nego i – počevši od 1143. – određene dijelove Španjolske, Languedoc, Roussillon, Gascognu, Guyenne, Dauphiné, te čak i dijelove Italije. Ako se ograničimo samo na Provansu u užem smislu, skupljanje nadarbina otkriva nam pravu mrežu kuća različite važnosti, prikazujući dojmljivu sliku njihove moći u toj pokrajini.

Isprva ćemo navesti samo nekoliko odvojenih darova: najstariji poznati dokument jest onaj od 1. srpnja 1124. kojim grof Guillaume de Poitiers onima koji su se u to vrijeme još nazivali "Siromašnim vitezovima Kristovim" poklanja crkvu posvećenu

svetom Bartolomeju u mjestu La Motte u biskupiji Frèjus. No početak u pravom smislu seže u 1136. Te je naime godine, 19. ožujka, brat Arnaud de Bedos, podrijetlom Španjolac, u mjestu Saint-Paul-Trois-Châteaux od biskupa dobio crkvu Svetog Ivana, njoj susjednu palaču i pripadajuće im trgove. Na području Richerenchesa, između Saint-Paula i Valrèasa, utemeljio je seosku kuću. To je područje bilo u vlasti vlastelina iz Bourboutona, koji je i sam imao ući u red i postati zapovjednikom Richerenchesa. Iz vremena tog Huguesa de Bourboutona zapravo i potječe širenje nadarbina u Richerenchesu jer je on umnožio njegove stečevine i dodatke. U trenutku njegove smrti 1151. red je posjedovao dobra na više mjesta, poput Grignana, Taulignana, Rousseta na sjeveru; La Garde-Adhèmara, Malatavernea, Suze-le-Roussea na zapadu i jugu, Svete Cecilije, Cairannea, Jonquièresa, Courthezona u smjeru Orangea; Gigondasa, Ségureta, te posebno Roaixa u smjeru Vaisona, itd.

Braća su se potom, oko 1150., smjestila u Avignonu. Njihova kuća u tome mjestu zavisila je međutim od nadarbine u Arlesu, te je samostalnost zadobila tek u 13. stoljeću. Nadarbina u Saint-Gillesu spominje se malo nakon one u Richerenchesu, te će uskoro dobiti brojna dobra u Camargueu, prema Saintes-Maries-de-la-Meru, te napose u području Saliensa duž rijeke Rhône. Kasnije se vidi povećavanje nadarbina u Aixu, Saint-Antoni-

nu, Marseillesu, Fosu, potom prema unutrašnjosti u Lachau, Sisteronu, u smjeru Verdona i l'Argensa, te naposljetku u Nici, Grasseu, Biotu, Rigaudu. Tako je bilo moguće nabrojiti "dvadeset i devet kuća Hrama unutar granica južne Provanse". One su podijeljene prema prirodnim predjelima: sedam na sjeveru donje Durance, čije je prvo uporište bilo u Richerenchesu, sedam u donjem toku Rhône, tri na području Aix-Marseillesa, tri u dolini središnje Durance, pet u središnjoj Provansi s jedne i druge strane doline Argensa, te naposljetku četiri na području Primorskih Alpi.

Važnost glavne pokrajine Provanse bila je velika ne samo zbog posjeda koji su se, kao što smo vidjeli, protezali na Languedoc, pa i dalje od njega, već i zbog uloge koju je za promet onoga doba imala dolina Rhône, te, razumljivo, marsejska luka. Ona je naime, napose krajem 12. stoljeća, postala omiljena luka za ukrcaj križara i hodočasnika. Čak je došlo i do nesuglasica između kuće Hrama u Marseillesu i tamošnjih brodovlasnika. Naposljetku je sporazum sklopljen 1234. između grada i dvaju vojnih redova, templara i hospitalaca, potonjima omogućio da dvaput godišnje, u travnju i kolovozu, upute svaki po jedan brod u smjeru Svete zemlje, pod uvjetom da na brodu nema više od tisuću petsto putnika.

Međutim u Provansi, kao uostalom i u drugim područjima na Zapadu, najvažniji su izvor nardarbina Hrama bili zemljišni posjedi, porezi na

metnuti seljacima, te iskorištavanje posebno plodnih i bogatih područja. Primijetili smo kako su se na području gornje Provanse njihove nadarbine razvijale u konačišta, kao što je to na prijevojnim putovima slučaj sve do naših dana. Posjedi dvadeset i devet proučenih nadarbina protezali su se na približno dvjesto općina.

S druge pak strane imamo mogućnost pobliže se upoznati s načinom na koji su djelovale te seoske kuće koje su, prema sačuvanim računima, činile gotovo sva dobra reda. Sretnim se slučajem jedan od dokumenata odnosi na nadarbinu u Paynsu u biskupiji Troyes, koje je – kao što nam je poznato – rodno mjesto utemeljitelja reda. Posjedujemo čak i popis dobara pronađenih u toj nadarbini u trenutku uhićenja templara 1307., a također i račune poslije imenovanog upravitelja Thomasa de Savièresa. Ti dokumenti, koji su i objavljeni, ocrtavaju nam život jedne seoske kuće, skromnog izvora sredstva kojima se služio čitav red. Thomas de Savières, koji je upraviteljem postao 13. rujna 1308., naslijedio je Jeana de Hullea, kraljeva zastupnika kojemu je kuća Hrama povjerena u trenutku uhićenja vitezova 13. listopada 1307. Tako imamo pregled nad popisom dobara, kao i nad upravljanjem njima tijekom jedne godine dana.

Dobra koja se nalaze na popisu čine poprilično bijednu sliku: prije svega, predmeti za osobno

korištenje sastojali su se od osamdeset deka i jaštuka, dvadeset pari plahti (starih, ističe popis), šest ukrasnih pokrivača i jednog popluna (u lošem stanju). U kuhinji su pronađene četiri metalne posude i jedna velika (najvjerojatnije kotao), te još dvije šuplje. Pronađen je i "jedan lavor za pranje ruku" te "jedan lavor za brijanje". Pribor u kuhinji uključuje tri tave s drškom, te dvije manje, također s drškom; jednu željeznu tavu, dvije stupe, dva tucala, pet starih "drvenih pehara" – dakle, posuda za piće od tvrdog drveta, te šest pinti, dva polića od kositra i deset starih zdjelica od kositra "jednako malih kao i velikih". Jedino je metalni pribor naveden, što je slučaj u velikom broju popisa, iz čega zaključujemo kako se njihovi sastavljači nisu trudili bilježiti zemljano posuđe. Popis Jeana de Hullea spominje i tri kutije ili kovčega koji zajedno s krevetima čine jedino pokućstvo spavaonice, te još jednu kutiju "u sobi brata Poinarta". Riječ je o bratu Ponsardu de Gisyju, zapovjedniku (čija je izjava na sudskom postupku sačuvana). U tom su se kovčegu nalazili predmeti iz kapele: dva križa iz "Limogesa", napravljena od emajliranog bakra, kakvi su se ondje proizvodili; dva vrča – jedan od bakra a drugi od kositra; misal, antifonar, psaltir, časoslov, ordinarij. Ovakav izbor liturgijskih knjiga navodi nas na pomisao kako se u nadarbini u Paynsu molio časoslov, te se nisu zadovoljavali samo *Očenašima* kojima su ga nepismena braća prema nalogu zamjenjivala. Oprema kapele sadrži također dva željezna i dva bakrena svijećnjaka te kalež od pozlaćena srebra. Uz to još i "tri posude s relikvijama", relikvijara. Prvi popis spominje također dvije svilene vrećice kojih na dru-

gome nema. Napokon, tu je i oltarski pokrov: tri oltarnika i tri para ukrasa "potrebnih za slavljenje kod oltara", odnosno liturgijsko ruho slavljenika. Uz to, jedna škropionica i jedna kadionica, obje od bakra.

Osim pokućstva i pribora, nadarbina u trenutku prijelaza u ruke Thomasa de Savièresa sadrži i nešto namirnica: u žitnici "nešto pšenice" te hrpu "suražice" (mješavine pšenice i raži) i naposljetku zalihe raži, ječma i zobi. Uz to još i šest bačvi vina. Također i devet košnica i jedan roj pčela koji je vjerojatno bio netom pobran. S druge strane, od stoke je bilo trideset i sedam volova i jedna krava koje se koristilo za radove za koje je na raspolaganju stajalo šest plugova. Zatim još trinaest krava, jedan bik, četiri teleta. Tu je i šest konja kao teretnih životinja, dvadeset i četiri svinje i dvanaestoro prašćića. Važan je i broj ovaca: dvjesto osamdeset i pet grla ovaca i ovnova, dvjesto četrdeset i četiri janjeta, te uz to još i tristo trinaest "što uškopljenika, što ovnova", pri čemu prvi izraz podrazumijeva netom uškopljene ovnove.

Obrađivanje zemljišta i briga oko stoke zahtijevali su popriličan broj radnika: u vrijeme templara, nadarbina u Paynsu broji dvadeset i sedam plaćenih slugu, četrnaest volara, šest pastira, tri kočijaša, jednog kravara, jednog pekara (brinuo se oko pećnice za kruh), te naposljetku jednog vratara i jednog "upravitelja" koji se brine za "seosko imanje" smješteno u La Bardi, vjerojatno nedaleko od glavne kuće. Upravo ovaj potonji prima najbolju plaću: dvadeset i pet sua za razdoblje od Svetog Ivana do Svetoga Martina (24. lipnja – 11. studenoga). Ostale su plaće između dvadeset i četiri sua i četiri deniera koje je primio

jedan kočijaš, Vincent, do pet sua za jednog pastira, Oudanta, brata nekog Lamberta koji je vjerojatno samo bio na ispomoći tijekom ljeta. Kuća u Paynsu u svojoj je službi imala također jednu sestru, ženu priključenu redu, za koju se ne spominje nikakva plaća. Ona u nadarbini boravi za vrijeme kraljeva upravitelja, nakon čega ju se otpušta uz vrlo malu naknadu od svega deset sua.

Svakodnevni život kuće možemo pratiti putem računa. Tako nalazimo jednu vrlo bitnu službu, izloženu do najmanjih sitnica, koja se odnosi, kako se u računu navodi, na "troškove kočijaša kuće koji se naziva i Korisnikom jer svaki dan ide u šumu danu na korištenje navedenoj kući ... kako bi napunio svoju dvokolicu". Templari su naime imali pravo iskorištavati šumu koju možemo smjestiti u Villeloup u grofoviji Troyes. Osoba koja se spominje u računu imala je dužnost cijepati drva za ogrjev kuće. Osim plaće (dodijeljena mu je svota od trinaest sua i osam deniera za spomenuto razdoblje najma), taj Korisnik po imenu Perriau za svaki dan navedene službe prima svotu od šest deniera od koje nedvojbeno plaća i unajmljene drvosječe. Iscrpnost njegova računa pomaže nam ustvrditi kako je radio točno stotinu osamdeset i pet od ukupno dvije stotine osamdeset i šest dana između 15. studenog 1307. i 8. rujna 1308. – budući da očigledno nije radio nedjeljom i blagdanima, što ukazuje na zavidnu izmjenu radnih i slobodnih dana. Zabilježeni su i neki manji nesporazumi: nekoliko dana prije Božića, Korisnik je morao "ostati tri dana zbog snijega"; za to mu se dodjeljuje svota od dva sua. Usto, u trenutku kada je Perriau naslijedio netko po imenu Jehannin,

bivši je Korisnik morao "korištenju poučiti novoga". Za to je primio naknadu od dvanaest deniera. Da i ne spominjemo manje troškove održavanja: jednoga je dana valjalo zamijeniti osovinu kotača, drugoga uprtu, itd. Troškovi kolara i remenara tako tvore važnu stavku u svakodnevnom životu kuće: popravak kola, zamjena žbica kotača i ljestvica na kolima, te zamjena osovina često dovode kolara u sjedište. Navodi se čak i kako je jednoga dana došao popraviti kola koja su se polomila prenatovarena sijenom. Što se tiče remenara, koji stanuje u obližnjem selu Saint-Lié, više je puta dolazio popraviti ormu te donijeti ular i uzde, ukoliko se potonje nije nabavilo u Troyesu, zajedno s drugom opremom kao što je platno potrebno za ormu konja ili pak uže kupljeno na veliko – za vuču pluga i za vezivanje žetve.

Troškovi održavanja često se odnose na zgrade. Tako je na primjer bilo potrebno pokriti sušionicu za žito, zbog čega se radnik zadužen za to zadržao četiri dana na imanju. Istodobno su dvojica zidara popravljala zid spremnice za hranu i svinjca, te još jedan zid u blizini vrata: ona su bila razbijena – što su mogli učiniti kraljevi ljudi upadom u trenutku uhićenja templara – te je valjalo zamijeniti preklopnu letvu. Promijenjen je i ključ. Ima i manjih troškova koji se tiču, na primjer, osvjetljenja kuće: svjetiljke proizvodi "stručnjak" koji je također došao iz Saint-Liéa; u više su navrata kupovani drveni svijećnjaci i svijeće. Jedanput se spominje kako su neke svijeće kupljene za ovčinjak, "za ovce koje se janje" usred noći. Kupnja svijeća je česta. Izmijenjeno je i uže na zdenecu, i to dvaput u spomenutom razdoblju. Jednako se tako često kupuje mast za podmazivanje dvoko-

lica i kola. Po računima se može ustvrditi i to kako su poslužitelji kuće dostojno opremljeni potrebnim oruđem, uključujući i rukavice: kupljeno je pet pari "za ljuštenje i tovarenje zobi". Vani se kupuju i vreće za pšenicu, odnosno tkanine potrebne za njihovu izradu.

Redovite poslove na polju i u kući obavljaju sluge, ali se ponekad pozove i ispomoć. Tako se u tjednu Svetog Tome (21. prosinca) poziva osam vršilaca kako bi vrhli žito na imanjima. Zaposlena su i dva radnika za prijevoz gnoja: tom je prigodom zabilježeno kako se štala za ovce prazni svega jednom godišnje – što se objašnjava činjenicom da jedan dio stada boravi na poljima više mjeseci u godini, čime se omogućava gnojenje pašnjaka. S druge pak strane primjećujemo kako se ukućani opskrbljuju ne samo manjim potrebštinama kao što su metle i zdjelice nego i cipelama.

Najredovitiji se troškovi, razumljivo, odnose na prehranu: tjedan za tjednom bilježi se kupovina mesa i jaja; za vrijeme korizme kupuju se "haringe i ribe", odnosno suhe haringe, ribe i druge stvari. Nasuprot tomu, na Uskrs i Duhove bilježi se kupovina "dobrog vina" – što bi značilo da je vino što ga se u kući inače pilo bilo osrednje kakvoće. Kupovina vina spominje se uostalom razmjerno rijetko; nesumnjivo su se koristili proizvodima vinogradā i desetinama vina koje su uzimali u okolici. Vino se kupuje tek nakon Uzašašća, nedvojbeno stoga što su kućne zalihe potrošene. Inače se najveći dio troškova za prehranu uopće ni ne pojavljuje. Moguće je izračunati kako navedena kupovina za cijelo domaćinstvo iznosi ukupno pola sua dnev-

no. Nezavisno od vrijednosti sua u ono doba, to podrazumijeva kako se živjelo pretežno od proizvoda same kuće, njezinih polja i vrtova, te domaćih životinja koje se uzgajalo. Izdavač računa nadarbine u Paynsu zamijetio je kako se nijednom ne spominje kupovina sira, ali se naprotiv kupovalo po mjericu soli tjedno "za soljenje sira", što ukazuje na to da su se jele velike količine te namirnice. Bilježi se i kupovina kalupa za pravljenje sira. Pod pojmom "mesa" nadalje valja podrazumijevati isključivo teletinu ili govedinu iz mesnice, budući da su si svinjetinu, jednako kao i janjetinu i ovčetinu, osiguravali sami. Mesar iz Saint-Liéa po imenu Petit-Villain tako je došao usoliti i "urediti" meso pet svinja, te za svoj trud primio pet sua. Jednako su tako u razdoblju između Uskrsa i Svetog Ivana bile zaposlene tri žene za mužnju ovaca čije se mlijeko zacijelo koristilo za pravljenje sira.

Još su značajniji prihodi kuće. Upravitelji nadarbine u Paynsu pažljivo su za svaki proizvod zabilježili količinu pobranog, potrošenog i prodanog. Tako je na posjedima nadarbine prikupljeno pet stotina i četrdeset, te na ime desetina i godišnjih prihoda primljeno dvije stotine sedam i pol mjerica pšenice, što ukupno čini sedam stotina četrdeset sedam i pol mjerica, od čega je prodano pet stotina sedamdeset i šest. Iznos namaknut od te prodaje bio je trideset devet livri i šesnaest sua. Neki su proizvodi nedostajali: tako su prihodi od raži i zobi manji od troškova. Ukupno gledajući, za godinu dana upravljanja – istina, kraljevih poslanika kao privremenih upravitelja – prihodi su iznosili dvije stotine i pedeset livri, a rashodi stotinu osamdeset i devet. Na te-

melju toga možemo donositi zaključke o ostalim nardarbinama koje su ondje, kao i na cijelome Zapadu, postojale u 13. stoljeću.

Ovi nam računi, osim što su vrlo zanimljivi, omogućuju pratiti svakodnevni život jednoga seoskog dobra do u najsitnije pojedinosti (spominje se sve do pergamene upotrijebljene za sam obračun, te naknade isplaćene pisaru koji ga je sastavio: tri livre). Možemo pratiti odakle su dolazili prihodi reda koji su mu omogućavali držati vojsku preko mora neprekidno pod oružjem, opskrbljivati je, graditi dvorce i utvrde, itd. Uzdržavanje boraca temeljilo se prvenstveno na prihodima od žita i ječma, striženja ovaca, prodaje janjadi i sira.

To su bili redovni prihodi kojima su se pridodavali i oni izvanredni: na primjer milodari na koje su templari jednom godišnje imali pravo u svim crkvama na kršćanskome Zapadu ili pak oporuke sastavljene u njihovu korist. Ti su im izvanredni prihodi međutim donijeli brojne poteškoće u odnosu s pripadnicima svjetovnog klera, koji je, čini se napose u 13. stoljeću, u više navrata došao u sukob s vitezovima Hrama, osporavajući im pravo na milodare kao i na primanje ostavština koje im je papa bio dopustio. Bile su potrebne dvije papinske bule, više puta ponovljene, kako bi se izravno osudili oni među klerom koji su se protivili darovima dodijeljenima redu Hrama. Te dvije bule, *Dilecti fi-*

lii nostri i *Cum dilectis filiis* (1198. i 1212.) odlučno su obnavljale mjere koje su već prije bili poduzeli pape Aleksandar III., Lucije III. i Celestin III. kako bi templarima zajamčili puno uživanje darova koje su primali. Biskupi i svjetovni kler uglavnom su nastojali zadržati četvrtinu darova oporučno ostavljenih templarima. Zanimljivo je zamijetiti kako su iz tog pridržaja isključeni darovi koji su se sastojali u oružju i konjima, izravno potrebnima za obranu Svete zemlje.

Gospodarska djelatnost templara nije bila ograničena samo na te redovne i izvanredne prihode. Odavna su već povjesničari dali ocjenu njihove uloge bankara. Po toj se djelatnosti već od samih početaka reda nimalo ne razlikuju od drugih vjerskih redova: u ono je doba bilo sasvim uobičajeno da stanovnici svoja dobra povjeravaju crkvama i opatijama kako bi uživali zaštitu koju je tim kućama osiguravao mir Božji. Vidimo također, a knjige isprava Hrama daju nam brojne primjere – baš kao i knjige svake druge opatije – kako su ljudi same sebe, zajedno sa svojim obiteljima i dobrima, stavljali pod zaštitu i sigurnost određene redovničke kuće te bi joj predavali pokretna dobra, srebrninu, nakit, itd., ne odričući se pritom vlasništva nad njima, na račun pologa. Riznice crkava i opatija na taj su način igrale manje-više istu ulogu kao trezori današnjih banaka. Nalazile su se pod zaštitom pouzdanih osoba koje su ondje trajno boravile, te

koje su, s druge strane, u očima ljudi bile nepotkupljive.

Što se tiče templara, djelatnost rizničara poprimila je veliku važnost zbog hodočašća. Činjenica kako isti red istodobno posjeduje kuće i na Zapadu i preko mora omogućavala je križarima u Svetoj zemlji primati novac na račun potvrde o položima izvršenima u riznicama templara u Parizu, Londonu, itd. Primjećujemo kako je to zapravo začetak onoga što će postati mjenicom, pa i čekom izdanim na temelju određenog pologa. Što se tiče samog prijevoza novca i dragocjenosti, templari su – kao vojnički red koji je na početku 13. stoljeća raspolažao i vlastitim brodovljem – svakako bili sposobniji za sigurno obavljanje toga posla od običnih pojedinaца, pa makar oni bili i vlastelini.

Tako preko dokumenata možemo pratiti razvoj financijske djelatnosti templara u različitim oblicima koji će s vremenom iznjedrili suvremene oblike stanovitih bankovnih transakcija. Ne ulazeći u pojedinosti raščlambi koje su navedeni dokumenti potaknuli, prisjetimo se nakratko različitih vidova te financijske djelatnosti koja će puninu svoje važnosti dosegnuti u 13. stoljeću u odnosima između reda Hrama i francuskoga kralja.

Prije svega, tu je uloga primanja pologa koju su obavljale različite kuće templara, a koja je s razvojem reda sve više rasla. Rizničar Hrama u Parizu, kao i onaj u Londonu, u tom su smislu samim

svojim položajem zauzimali važno mjesto. Ti su polozi mogli biti i povremeni.

Slavan je primjer pologa nakita koji je engleski kralj Henrik III. povjerio u ruke svoje svastike, kraljice Margarete Francuske, u trenutku kada je 1261. krenuo u boj protiv svojega vazala Simona de Montforta (čiji je otac vodio albigenšku križarsku vojnu). Nakon što je sastavila podroban popis, kraljica je to vrijedno blago spremila u dva zapečaćena kovčega i položila u pariški Hram. Henrik ga je trebao preuzeti tek deset godina poslije, 1272. Polog je u međuvremenu poslužio za odobravanje zajma koji je kralj morao podignuti u vrijeme bitaka koje su vodili on sam, njegova žena i sin.

Još jedan slavni primjer potječe iz vremena križarske vojne Luja Svetog 1250. Kad je zajedno sa svojom vojskom zarobljen nakon sloma koji je označio kraj njegova egipatskog pohoda, kralj je nastojao prikupiti otkupninu u iznosu od dvjesto tisuća livri. Njegovim je ljudima nedostajao iznos od oko trideset tisuća livri. Joinville je tada predložio da taj iznos posude od templara koji su u to vrijeme na jednoj od svojih galija upravo prevozili povjerene im svote. No zapovjednik, Etienne d'Otricourt, uložio je prosvjed: navedeni je novac bio polog povjeren redu templara te ga oni nisu imali prava dirati. Međutim general reda, brat Renaud de Vichiers, dopušta da u postojećim prilikama poslušaju kraljevu zapovijed. Štoviše u Akonu su imali kraljevski polog na temelju kojeg su mogli biti obeštećeni. Joinville nadalje svojim jasnim i slikovitim stilom pripovijeda zgrade s rizničarom koji mu je na tem-

plarskoj galiji isprva odbio predati ključ kovčegā, na što je ovaj zgrabio sjekiru koja se ondje nalazila i rekao kako će "od nje načiniti kraljevski ključ". Na posljetku mu je bilo predano trideset tisuća livri potrebnih za punu isplatu otkupnine, koje su kasnije prosljeđene Saracenicima.

Sigurnost koju redu podjeljuje njegova vojnička jednako kao i redovnička uloga, za izvršitelje pologa znači jamstvo. Osim novca i pologa u nakitu i zlatnini, templari su držali također i standarde za težinu. Tako vidimo vagača podgrofovije Rouen, imenom Guillaumea, kako od pariškoga Hrama traži libru da bi na temelju njezine težine utemeljio rouensku libru. Templari preuzimaju ulogu čuvanja i pohrane u najrazličitijim područjima: obični bi pojedinci tako, u trenutku kretanja na hodočašće, u njihove ruke polagali svote novca koje su u slučaju da se ne vrate imale biti predane njihovim nasljednicima: takav je bio slučaj Pierrea Sarrasina kada je 1220. krenuo k Svetom Jakovu u Compostellu. Templari su također u vrijeme nesuglasica između francuskog i engleskog kralja 1158. u polog primili zamak Gisors. Tu su dužnost zapljene, međutim, obavljali samo nekoliko mjeseci.

Prihodi su redu omogućavali i uspostavu prave blagajne kojom su se služili posuđivači svake vrste. Upravo su tu ulogu u velikoj mjeri imali na Bliskom istoku. "Nije pretjerano reći kako je riznica Hrama za sve vrijeme 13. stoljeća bila blagajnom u koju

su se slijevali i čuvali novčani prihodi namijenjeni križarskim ratovima, kao i različitim potrebama Svete zemlje" (L. Delisle). S ovom se tvrdnjom možemo samo složiti. Podrobno proučavanje pisma carigradske vladarice Marije koja je neprestano bila u potrebi za novcem navelo je povjesničara J. Piqueta da ondje pronađe sve elemente buduće mjenice.

Ona tako moli francusku kraljicu Blanku Kastilsku da stanovitom Scottu iz Toskane preda svotu od pet stotina i pedeset turnskih livri u zamjenu za jednaku svotu koju će joj navedena osoba predati u carigradskom novcu; pismo navodi kako plaćanje valja uslijediti u roku od petnaest dana nakon što vjerovnik predoči isplatnicu. Budući da je kraljičina riznica bila u Hramu, rizničar Hrama imao je sve urediti s vjerovnikom.

Slična su pisma utoliko zanimljivija jer podrazumijevaju ulogu suradnika kojeg se u to vrijeme neprestano susreće kada je riječ o trgovačkim i novčanim poslovima: talijanskog trgovca. Ta je osoba uvijek prisutna u uredima na Istoku gdje izaziva bratoubilačke ratove izazvane trgovačkim nadmetanjima, jednako kao i na sajmovima Champagne, sjeverne Francuske i Flandrije. U dijelu državnog arhiva u kojem se čuvaju povelje postoji velik broj potvrda o dugovanju izdanih na Istoku i plativih na sajmovima Champagne trgovcima iz Siene, Piacenze, Pise, Genove, itd. Uostalom, kuća templara koju

su stekli u Provinsu, nad kojom im je vlasništvo 1171. potvrdio grof Champagne, omogućila im je nazočnost i na tim međunarodnim sajmovima koji su bili izvrsno mjesto izravnavanja računa.

Tako vidimo da je u vrijeme boravka križarske vojske na Cipru Yolande de Bourbon posudila svoju od deset tisuća bizantskih zlatnika koju će vratiti na sajmu u Lagnyju u njihovoj protuvrijednosti od tri tisuće sedamsto i pedeset turnskih livri. Povrat je trebao obaviti pariški Hram u blizini mjesta gdje su se održavali slavni sajmovi Ile-de-Francea. I u ovom su slučaju, kao i u prethodnom, talijanski trgovci spomenuti u dokumentu nabavili bizantske zlatnike.

Jamčevine, zajmovi, povrati – sve su te novčane transakcije templara zabilježene u zapisnicima i registrima različitih kuća. Dokumenti koji su stigli do nas otkrivaju njihovu sposobnost upravljanja. Prema jednom od tih registara možemo slijediti djelatnost rizničara Hrama u tijeku jednog dana, 16. veljače 1296., od trenutka kada templar sjeda za blagajnu, pa sve do večeri kada “radi obračun” – što nije bio lak posao, jer je položeni novac valjalo preračunati u novac koji je bio u uporabi, a u Parizu je to bila pariška livra *parisis*. Proučavalo se također njihove metode računovodstva: nisu se nimalo razlikovale od današnjih. Obračun primljenih svota čini se pomoću “šahovske ploče” (naziv se dugo upotrebljavao, između ostalih mjesta, i u Norman-

diji i u Engleskoj): kvadratne ploče koja je vodornim i okomitim linijama podijeljena na pravokutnike ili kvadrate; zavisno od toga gdje je postavljen, isti žeton može predstavljati denier, su, livru ili pak višekratnike, dvadeset, stotinu ili tisuću livri.

Pariška kuća, koju se u Francuskoj nazivalo "glavna kuća", bila je središtem kraljevskih financija od kraja 12. stoljeća. U trenutku odlaska u križarsku vojnu Filip August, sastavljajući svoju oporuku, njezinim izvršiteljem imenuje templara brata Aymarda, rizničara Hrama. Napominje kako će za njegova izbivanja upravo ta riznica Hrama primiti svote koje će predati njegovu upravitelji, osigurane upravljanjem kraljevskih posjeda. Pisar imenom Adam izvršit će njihov obračun. Za kraljevski je kovčeg predviđeno više ključeva od kojih će jedan biti predan templarima, a ostali onima koji se za kraljeva izbivanja budu brinuli za kraljevstvo.

Toga trenutka započinje uloga pariškoga Hrama kao mjesta pologa kraljevske riznice, te se javlja začetak budućeg Ureda za računovodstvo. Suci i okružni upravitelji ubuduće će prihode posjeda donositi izravno u Hram, te će on ostati Kraljevskom riznicom sve do kraja 13. stoljeća. Kralj je ondje imao neku vrstu trajnoga tekućeg računa s kojeg je crpio sredstva za svoje osobne potrebe, kao i za potrebe upravljanja kraljevstvom. Ta se djelatnost zadržala cijelo stoljeće. Posjedujemo izvornike nekolicine računa što ih je Hram izdao za kraljicu Blanku, kao i potanko navedene svote podignute iz trezora u tre-

nutku kada je kraljica utemeljila opatiju Maubuisson. Njezini sinovi, Alphonse de Poitiers i Charles d'Anjou, također su se koristili uslugama Hrama. Posao rizničarā kuće Hrama kao i njihov životopis, počam od već spomenutoga brata Aymarda pa do Jeana de Toura, mogli bi se sastaviti na temelju dokumenata koji se odnose na uslugu pruženu francuskim kraljevima. Ona je od posebne važnosti u vrijeme druge križarske vojne Luja Svetog kada se kralj pojavio kao jamac različitih zajmova podignutih za potrebe pohoda od strane vlastelina, poput Geoffroya de Serginesa, i opet kod talijanskih bankara.

Stanje će se promijeniti pod Filipom Lijepim; 1295. spominje se Kraljevska riznica koja djeluje u Louvreu. Ona se razlikuje od privatne riznice koju su francuski kraljevi ondje već prije imali; ona je sredstvo upravljanja. Nije nam poznat točan datum kada je stvorena ova druga riznica, kao ni do koje mjere jest ili nije dijelila svoje nadležnosti s riznicom Hrama. U svakom slučaju, najvećim dijelom financijskih poslova u ono vrijeme upravljaju firentinski bankari po imenu Albizi Francesi i Musciatto (u narodu su ih nazivali *Biche* i *Mouche* – “Košuta” i “Mušica”). Tako sve do 1303. kretanjem kraljevskog novca upravlja riznica u Louvreu.

Stanje se naglo promijenilo u srpnju 1303. Kralj ponovno izdaje zapovijed svim svojim računovođama da svoje prihode šalju u riznicu Hrama. Vizitator Francuske, Hugues de Pairaud, zadužen je prikupiti poreze nametnute za nastavak ratova, te se ponovno cijeli financijski sustav kraljevstva prebacuje u Hram.

Taj se kraljevski obrat podudara s razdobljem duboke novčane krize: ona je nastupila nakon slova kod Courtraija 1302. kada je francuska konjica pretrpjela prvi veliki poraz u svojoj povijesti. Poraz joj je štoviše donio mali flandrijski narod pritisnut od buržujске oligarhije koju je francuski kralj podupirao. Da bi razriješio ove poteškoće, kralj je morao poduzeti različite mjere krivotvorenja novca, te ga je vrlo vjerojatno nužda natjerala da svoje novčane djelatnosti ponovno vrati u Hram. Templari su jamačno raspolagali znatnijim sredstvima od riznice Louvrea iscrpljene napornim ratovanjem u Flandriji.

Uostalom, taj je prijelaz nastupio samo četiri godine prije pada reda.

Povjesničari raspravljaju je li Hram toga tragičnog datuma 1307. bio vjerovnik ili dužnik kralju. Dokumenti nam ne omogućuju razjašnjenje ovoga pitanja, što je razumljivo ako su kraljevi ljudi, a to je vjerojatno, u trenutku kad su izvršavali uhićenje uklonili knjigovodstvene registre. Početkom listopada 1307. kralj je taj koji preko svojih ljudi nadzire riznicu. Moguće je, međutim, da to preuzimanje i nije imalo bitnih posljedica, budući da u siječnju 1308. donosi novu odluku o slabljenju novca.

Kraljevska je riznica ostala u Hramu do naredbe od 19. siječnja 1313. kojom se stvara dvojaki ustroj: riznica Hrama i riznica Louvrea. Taj novi ustroj međutim neće potrajati jer je netom po smrti kralja i njegova rizničara Enguerranda de Mari-

gnyja kraljevska riznica ponovno ujedinjena, dok su hospitalci ušli u posjed kuće Hrama u Parizu.

ŠESTO POGLAVLJE

Uhićenje i suđenje templarima

U petak 13. listopada 1307. u zoru svi su francuski templari uhićeni na svojim nadarbinama.

Prošlo je šesnaest godina od gubitka Svetog Ivana od Akona. Meštra Guillaumea de Beaujeua naslijedio je Thibaud Gaudin, a potom, nakon njegove smrti 1295., Jacques de Molay. Red se nije odrekao bitke na Istoku; sam je Jacques de Molay ondje proveo velik dio svojega života, sudjelujući 1303. u napadu na otok ispred Tartusa koji je, međutim, propao; potom je boravio na Cipru, gdje je red privremeno ustanovio svoju glavnu kuću 1307. Zatim je bilo uvelike govora o ujedinjavanju dvaju vojničkih redova Svete zemlje, templara i hospitalaca. Jacques de Molay je na zahtjev pape Klementa V. imao sastaviti dopis vezan uz taj plan spajanja. Proučavanje tog izvješća otkriva nam kako se takve korake poduzimalo u više navrata: točnije, nakon gubitka Svete zemlje, to su pokušavali pape Nikola IV. i kasnije Bonifacije VIII. Meštar ne krije svoju odbojnost prema takvoj mjeri: naglašava neslogu koja bi se neizbježno javila među članovima dvaju redova te ustraje na činjenici kako je *Pravilo* templara zahtjevnije od onog hospitalaca:

“Templari bi se morali odreći puno stvari, dok bi hospitalci morali pojačati stegu.”

Završava, međutim, izrazom poslušnosti:

“Svaki put kada zaželite čuti savjet našega samostana i mudrih ljudi našega reda ... ja ću ih okupiti, ako želite, u vašoj nazočnosti.”

Za vrijeme žestokih svađa koje su francuskoga kralja Filipa Lijepog dovele u sukob s papom Bonifacijem VIII. templari su uglavnom bili na strani kralja. Nije čak nemoguće ni to da je, kao što pretpostavlja M. Melville, kraljevska riznica iz Hrama u Louvre prenesena upravo na zahtjev templara, koji su – ne želeći biti neposlušni papi glede nameta na dobra klera u korist kraljevskih prihoda – na taj način kralju ostavili odriješene ruke u upravljanju riznicom. Navedena prva kriza između Bonifacija VIII. i Filipa Lijepog nastupila je 1295. Kada se lom između njih 1303. ponovno činio neizbježnim, vizitator Zapada Hugues de Pairaud otvoreno je stao na stranu kralja i od njega primio pismo zaštite za sebe osobno i za svoj red.

Ništa dakle ne ide u prilog sumnji da je bila riječ o kakvu nesporazumu između kralja i templarskoga reda kada je poput munje odjeknula vijest o njihovom uhićenju. Još prethodnu večer meštar reda Jacques de Molay pratio je kralja u jakobinsku crkvu kako bi ondje prisustvovao pokopu Chateri-

ne de Courtenay, žene Charlesa de Valoisa, kraljeva mlađeg brata. Navedeno masovno uhićenje do kojeg je došlo u istom danu i u isto vrijeme u gotovo tri tisuće posjeda u cijeloj Francuskoj uistinu je, kako je napisao Lévis-Mirepoix, "jedna od najiznimnijih policijskih akcija svih vremena".

Da bi uspjela, morala je biti pomno pripremljena. Naredba za uhićenje zapravo je izdana mjesec dana prije, 14. rujna 1307., u obliku zatvorenih pisama upućenih sucima i upraviteljima pokrajina s nalogom da ih otvore određenog dana. Tekst navedenih uputa do kojeg smo došli otkriva optužbe protiv reda templara koje su stigle do kraljevih ušiju, daje nalog "za uhićenje sve braće navedenog reda, bez ikakve iznimke, njihovo zadržavanje u zatvoru i predavanje crkvenom sudu, zapljenu njihovih pokretnih i nepokretnih dobara", te pomno objašnjava kako postupiti: "prenijeti tajni podatak o svim kućama zavisnima od reda templara u okrugu pojedinog suca"; odabrati "odvažne muževe iz toga kraja koji su izvan svake sumnje ... te ih izvijestiti o pothvatu pod zakletvom i tajno"; naposljetku "utvrđenoga dana, u pravi čas" poći uhititi te osobe i zaplijeniti njihova dobra.

Zahvaljujući već navedenim dokumentima o upravi posjeda u Paynsu, možemo si živo predočiti na koji je način operacija vođena. Ujutro 13. listopada vitez Jean de Villarcel na nalog suca iz grada Troyesa pojavio se pred posjedom na čelu sku-

pine od četrdesetak naoružanih ljudi, pješaka i konjanika. Ugrabio je zapovjednika, brata Ponsarda de Gisyja, o čijem ispitivanju imamo dokument, te braću i pobočnike koji su se ondje nalazili, ali je poslugu ostavio na miru. Nekoliko dana poslije, a svakako prije 27. studenoga, imenovan je upravitelj u ime kralja, Jean de Huelles.

Ono što se dalje dogodilo danas je prilično dobro poznato. Dugo je to zaokupljalo pozornost javnosti i povjesničara. Neobično je kako je završni dio templarske povijesti daleko bolje proučen od skoro dvije stotine godina njihova postojanja.

Zadovoljit ćemo se stoga kratkim sažetkom, upućujući čitatelja na već objavljena djela: prije svega na same tekstove što su ih objavili Michelet, G. Lizerand, a u novije vrijeme Raymond Oursel (v. Popis literature). Sami su događaji također u više navrata opisani (v. Popis literature).

Da bi se bolje pratio razvoj tih događaja, potrebno je u grubim crtama opisati likove glavnih sudionika: prije svega Guillaumea de Nogareta, koji je imenovan kraljevskim kancelarom 22. rujna 1307., dakle vrlo kratko pred uhićenje kojega je pojedinosti vjerojatno osobno odredio. Rođen u mjestu Saint-Félix-de-Caraman, studirao je, a potom poučavao pravo u Montpellieru prije no što je imenovan zamjenikom upravitelja dvora u mjestima Beaucaire i Nîmes (1299.). Vrlo ga je brzo Filip Lijepi pozvao u svoj Savjet i proglasio vitezom (tu je ti-

tulu svojevrijedno podjeljivao pravnicima kojima se okruživao – što upućuje na činjenicu da je viteštvo u užem smislu riječi tada već bilo nestalo, te više nije riječ doli o tituli koju možemo prisposodobiti odličju). Guillaume de Nogaret istaknuo se 1303. svojom borbom protiv pape Bonifacija VIII. Do u pojedino-
 sti nam je poznat atentat u Anagniju 7. rujna 1303. koji je on pripremio, kada je Sciarra Colonna isplju-
 skao papu; prilikom toga dramatičnog susreta Bo-
 nifacije je kazao Nogaretu: “Bili bismo vrlo sretni i
 zadovoljni da nas svrgne pataren poput vas, komu
 su i otac i mati bili isto to, te doživjeli zasluženu
 kaznu!” ‘Pataren’ je iskrivljen pučki oblik za pojam
 ‘katar’. Za Nogareta se naime osnovano sumnja da
 je – barem po podrijetlu – bio povezan s navede-
 nim krivovjerjem koje je u međuvremenu nestalo.
 Poslije, 1313., grof Louis de Nevers govorit će o
 “svetogrdnom Nogaretu, sinu heretikā”. Optužbe
 uperene protiv templara bit će manje-više iste, te
 sastavljene u istom stilu kao i one protiv pape Bo-
 nifacija VIII.: krivovjerje, svetogrđe, izdaja Crkve,
 itd. Podsjetimo se – naposljetku – kako je u nedugo
 prije sastavljenom izviješću o vraćanju Svete zemlje
 Nogaret templare proglasio odgovornima za njezin
 gubitak i predložio zapljenu njihovih prihoda kako
 bi se osigurao jedan pohod.

Bonifacija VIII., koji je oslobođen javnom po-
 bunom, ali uskoro preminuo od uzbuđenja (11.
 listopada 1303.), naslijedio je papa Klement V.

nakon konklava koje su trajale jedanaest mjeseci; u međuvremenu je uslijedio kratak pontifikat Benedikta XI. koji je umro vrlo naglo (7. srpnja 1304.), upravo uoči dana u kojem se pripremao ekskomunicirati Nogareta. Možda je situacija u Kuriji, podijeljenoj na skupine u kojima su se sukobljavali Orsini i Colonne, dovoljna da se objasni trajanje ovoga dugog međuvremena. Kardinale okupljeni u Perugi napokon su se 5. lipnja 1305. odlučili za nadbiskupa Bordeauxa Bertranda de Gota.

Riječ je o pravniku koji je obrazovanje iz rimskog prava stekao u Orléansu a potom u Bologni. Bojeći se pritiska u Rimu gdje mu se valjalo suočiti sa suprotstavljenim strankama koje su podijelile kardinale, sazvaio ih je u Lyonu gdje je i okrunjen (14. studenog 1305.). Bit će to prvi "avignonski papa". Nakon krunidbe koja se odvila u nazočnosti francuskoga kralja Filipa Lijepog papinska je pratnja prolazila uskom ulicom omeđenom zidom na koji se natisnula gomila promatrača, kadli se zid urušio. Papa se, zbačen s konja, uspio sam podignuti i među otpacima žbuke pronaći tijaru koja se bila otkotrljala na zemlju. Nesreća je odnijela dvanaest života, među kojima vojvodu od Bretagne i jednog papina brata; Charles de Valois, brat francuskoga kralja, koji se držao za uzde svojega konja bio je i sam teško ranjen. Pontifikat ustoličen pod tako žalosnim okolnostima nastavljen je imenovanjima francuskih kardinala, dok je papina obitelj

doslovce požnjela mjesta crkvenih dostojanstvenika. Nakon smrti Klementa V. Sveti zbor brojat će samo šestoricu Talijana od ukupno dvadeset i četiri kardinala.

Naposljetku, Filip Lijepi ostaje najzagonetniji od svih francuskih kraljeva. Za njegove suvremenike, jednako kao i za nas, "nije riječ o čovjeku, već o kipu", kako je izjavio Bernard Saisset, biskup Pamiersa, koji je bio jedna od njegovih žrtava. Za vrijeme njegove vladavine potreba za novcem prerasta u opsjednutost; znamo kako je provodio devalvacije, snižavajući i podižući tečaj valute shodno novčanim prilikama, kako je vodio protiv Flandrije vrlo neizvjestan rat za vrijeme kojeg je francuska konjica doživjela svoj prvi veliki poraz (kod Courtraija, 1302. koji je bio uvod u velike nesreće 14. stoljeća), te kako je protjerao Židove iz Francuske (1306.), određivši zaplenu njihovih dobara koju je proveo Nogaret. One godine koja je prethodila događaju s templarima pod neobičnim je okolnostima našao utočište u pariškome Hramu za vrijeme nemira koje je među narodom izazvala nova izmjenjena tečaja. Možemo se pitati nije li tajna pobuda njegova kraljevanja bila zapravo želja za uvođenjem svekolike monarhije – koja svakako predstavlja "veliki plan" normanskih i sredozemnih pravnika iz kraljeva okruženja čije je glavne crte iznio jedan od njih, Pierre Dubois, u svojoj raspravi naslovljenoj *De recuperatione Terrae Sanctae*.

U nedavnoj se prošlosti Filip Lijepi suprotstavio osobi koja nije ništa manje autoritativna i "monarhijska" od njega, a to je papa Bonifacije VIII. Proučavanje toga slučaja premašuje granice ovog djela, no dovoljna je samo jedna slika da bi se stekao dojam o osobi: Bonifacije VIII. pontifikalnoj tijari dodaje treću krunu koja označuje svjetovnu vlast (dok dvije prethodne podsjećaju na dvojaku moć reda i jurisdikciju povjerenu pastiru Crkve, koje su oduvijek simbolizirala dva ključa apostola Petra; tijara se – podsjetimo se – pojavila tek u 13. st.). Povjesničar ostaje iznenađen kad ustvrdi do koje mjere kraljev sukob s templarima podsjeća na prethodni sukob s Bonifacijem VIII. U različitim dokumentima upućenima skupštinama koje je kralj sazivao kako bi obznanio i potvrdio svoj položaj nalaze se isti postupci i gotovo isti izrazi. Ako je riječ o prvom kralju koji se ponio i kao vladar, riječ je ujedno i o prvom upravitelju države koji se služio javnim mnijenjem, uključujući i važnost tzv. "skupina za pritisak".

Slučaj s templarima odvija se u sedam posljednjih godina i inače opterećenog kraljevanja Filipa Lijepog. Nalog za uhićenje temelji se na "snažnim pretpostavkama i sumnjama": u početku, prijava ma stanovitog Esquieua de Floyrana, rođenog u Béziersu, koji je u Agenu stekao povjerenje ondje zatočenog templara; prenio ih je prvo aragonskome kralju Jakovu II., a potom, nakon što ga je ovaj

odbio, Filipu Lijepom. Ovaj potonji nastoji ishoditi odobrenje pape Klementa V., koji je 24. kolovoza 1307. uputio odgovor s molbom kralju da odgodi za kasnije preispitivanje optužbi o kojima ga je izvijestio. Naposljetku se čin optužbe odnosi na ispitivanje inkvizitora Guillaumea Pariškog (brata iz reda propovjednika koji je i kraljev ispovjednik); no navedeno ispitivanje, koje se ograničilo na saslušanje nekolicine templara, dogodilo se tek 22. rujna 1307., dok je nalog za uhićenje poslan 14. rujna. Od toga datuma Guillaume de Nogaret nastoji okupiti svjedoke protiv reda, te ujedno i tuluškog pravника Guillaumea de Plaisiansa, kojeg je kralj također imenovao vitezom i koji će odigrati važnu ulogu u cijelom slučaju. Među svjedocima ćemo pronaći Esquieua de Floyrana – kojeg će zapovjednik Paynsa u Champagni, brat Ponsard de Gisy, službeno optužiti kako ga je mučio da bi od njega ishodio “priznanje” zločina za koje ga je optuživao.

Slijede glavna događanja prema vremenskome redu nakon uhićenja 13. listopada.

14. listopada 1307.: U Parizu je objavljen kraljevski proglas koji javnosti obznanjuje optužbe sadržane u nalogu za uhićenje. Templari su krivi za otpadništvo od vjere, skvrnavljenje Kristove osobe, opscene obrede, sodomiju, te napokon idolopoklonstvo. Njihovi su se grijesi očitovali osobito kod primanja braće: triput su se morala odreći Krista i

pljunuti na raspelo. Nakon toga ih je – nage – u dno kralježnice, u pupak i u usta poljubio onaj koji ih je primao; potom su morali obećati da će se podati sodomiji ako se to od njih zatraži, te su se naposljetku klanjali kipiću što su ga zvali Baphomet i na sebe stavljali uže koje je prethodno bilo položeno na taj kip. Povjesničari se slažu oko toga da se u proglassu prepoznaje Nogaretov stil. Kao što je bio slučaj za vrijeme sporova s Bonifacijem VIII., te kao što će se ponoviti i u listopadu 1308. za vrijeme suđenja Guichardu, biskupu grada Troyesa, idućega ćemo dana, u nedjelju, vidjeti dominikance i kraljeve časnike raštrkane po vrtovima Palače i grada Pariza kako bi dobrim ljudima obznanili razloge uhićenja. Naposljetku je 16. listopada Filip Lijepi uputio kršćanskim prvacima i prelatima pisma u kojima ih poziva da ga nasljeđuju i daju uhititi templare koji se nalaze u njihovim zemljama. Ta su pisma naišla na svega tri pozitivna odgovora: onaj Jeana, vojvode od Basse-Lorraine; Gérarda, grofa od Juliersa, te nadbiskupa Kölna. Nadbiskup Liègea, aragonski kralj i rimski kralj Albert odgovorili su mu kako je stvar u papinoj vlasti. Kada je riječ o engleskome kralju Eduardu II. (zetu Filipa Lijepog), daleko od toga da bi se dao uvjeriti; osobno je uputio pisma kraljevima Portugala, Kastilje, Aragona i Sicilije zamolivši ih da djeluju tek nakon što donesu promišljenu odluku; činilo mu se naime

kako su optužbe protiv Hrama nadahnute klevetama i pohlepom.

19. listopada – 24. studenog 1307.: Stotinu trideset i osam zatočenika ispitao je u Parizu u donjoj dvorani Hrama inkvizitor Guillaume Pariški nakon što su prošli kroz ruke kraljevih časnika koji su – u skladu s uputama sadržanima u zatvorenim pismima – upotrijebili “mučenje prema potrebi”. Čak su trideset šestorica podlegla posljedicama tog mučenja. Pred inkvizitorom samo su trojica zanijekala da su počinila zločine za koje ih se optuživalo: Jean de Châteauevillars, Henri de Hercigny i Jean de Paris, ispitivani 9. studenog, čemu nije prisustvovao ni inkvizitor osobno ni onaj koji ga je obično mijenjao, Nicolas d’Ennezat. Oni su naime toga dana imali na brizi vizitatora Francuske, Huguesa de Pairauda, čije je svjedočanstvo potanko opisano. Istraga protiv njega donosi nam vrlo značajnu pojedinost. Pitali su ga “vjeruje li da su sva braća reda primana na taj način (s nabrojenim opscenim obredima i bogohulstvima)”:

“Odgovorio je kako ne vjeruje u to; poslije, međutim, tog istog dana, ponovno u nazočnosti spomenutog povjerenika ... dodao je kako je krivo shvatio i krivo odgovorio, te je pod zakletvom potvrdio kako vjeruje da su svi primljeni na taj način.”

Danas kada dobro poznajemo postupke, ispitivanja i mučenja, značenje takva prekida nije nimalo

nejasno: Hugues de Pairaud nije shvatio; ispitivanje je prekinuto te je, nakon njegova nastavka, on shvatio pitanje.

27. listopada 1307.: Papa Klement V. upućuje Filipu Lijepom prosvjedno pismo:

“Pružili ste ruku nad osobama i dobrima templara, išli ste čak dotle da ih zatvorite... Težini zatočeništva pridružili ste još jedan teret, koji – za dobrobit Crkve i nas osobno – vjerujemo kako zasad ima proći u tišini...”

Koliko god bila umjerena, aluzija na mučenje nije zbog toga ništa manje jasna. Papa je, s druge strane, okupio kardinale na konzistorij 17. listopada, a sutradan je k sebi pozvao komornike reda u službi Kurije kako bi im zajamčio svoju zaštitu.

22. studenoga 1307.: Bulom *Pastoralis praeeminentiae* papa Klement V. naređuje svim vladarima kršćanskog svijeta da u svojim zemljama uhitite templare. Objašnjava kako su ga na tu mjeru navela priznanja francuskih templara, te kako su mu neki templari u službi Kurije potvrdili utemeljenost tih priznanja; uslijedit će postupak na crkvenom sudu nakon kojeg će redu – ako bude proglašen nedužnim – dobra biti vraćena, a u protivnome će ih se upotrijebiti za obranu Svete zemlje.

Potkraj te 1307. godine francuski je kralj dakle mogao misliti kako je u potpunosti pobijedio. Međutim uslijedit će razdoblje neizvjesnosti. Kle-

ment V. šalje kralju dvojicu kardinala kako bi zatražio da se templare preda njemu u ruke zajedno s njihovim dobrima. Kralj je spreman predati mu ljude, ali njihova dobra zadržava pod svojom stražom. U veljači 1308., uoči dana kada su templari imali biti predani papinskoj vlasti, među zatvorenicima su kolale pločice kojima ih je meštar pozivao da opovrgnu svoja priznanja kao što su on sam i drugi velikodostojnici učinili. Je li taj opoziv naveo papu na promjenu ponašanja? Smjesta nakon toga opozvao je ovlast inkvizitora i objavio svoju odluku da slučaj osobno preuzme u ruke.

25. ožujka 1308.: Francuski kralj u Toursu saziva zemaljske staleže. Poziv, sastavljen u istome stilu kao i optužba, još jednom opisuje zločine koje su templari priznali, te potiče kršćanski puk da traži kaznu za njihove prijestupe. Drugi tekst, koji po stilu pripada pravniku Pierreu Duboisu, kružio je pod naslovom *Predstavka francuskoga naroda*, kao da je riječ o rezultatima ankete provedene među stanovnicima Toursa. U toj se predstavi prijetećim izrazima papi spočitava sporost kojom krivce privodi kazni, te ukazuje na njegove slabe točke: popustljivost prema nećacima i navezanost na ovozemna dobra.

26. svibnja 1308.: Kralj Filip Lijepi osobno dolazi u Poitiers kod pape Klementa V.; ovaj potonji je 29. imao sazvati konzistorij u njegovoj nazočnosti na kojem bi Guillaume de Plaisians u svojem govoru

rekao kako još od "svekolike pobjede" koju je križ odnio nad "starim neprijateljem" nije Krist nad neprijateljima svoje Crkve izvojevao "tako veliku, brzu i divljenja dostojnu, tako korisnu i nužnu pobjedu" kao onu koja je očima svih razotkrila izopačenost templara. Taj je isti Plaisians trebao ponovno uzeti riječ i na sljedećem konzistoriju održanom 4. lipnja, još uvijek u kraljevoj nazočnosti, kako bi papu naveo da bez odgađanja osudi čitav templarski red "poput uistinu beskorisne posude, prepune sablazni".

27. lipnja – 1. srpnja 1308.: Sedamdeset i dvoji-
ca templara pojavljuju se pred papom Klementom V. Francuski kralj prihvatio je predati ljude, kao što se već bio obvezao, zadržavajući nadzor nad njihovim dobrima. Iskazi su pogubni za red Hrama. Ipak, pomno proučavanje ispitivanja otkriva kako se među tim templarima koje je kralj predao papi ne nalazi ni jedan velikodostojnik; to su nadalje pobočnici među kojima je stanovit broj napustio red i ponudio svjedočenje i prije donošenja odluke o uhićenju, te nekoliko zapovjednika, ali u znatno manjem broju. Naposlijetku, nakon što si je papa osobno pridržao pravo suđenja velikodostojnicima reda, rečeno mu je kako ovi – budući da su bolesni – nisu kadri više jahati, te će morati ostati u Chinonu gdje su zatočeni: bila je riječ o meštru Jacquesu de Molayu, vizitatoru Huguesu de Pairaudu, odgojitelju iz prekomorskih zemalja

Raimbaudu de Caronu, Geoffroyu de Charnayu i Geoffroyu de Gonnevillu, odgojiteljima iz Normandije i Poitoua te Akvitanije. Ne ustrajući više, papa je u Chinon poslao trojicu kardinala: Bérengera Fredola, Etiennea de Suisyja i Landolfa Braccaccia – pri čemu su prva dvojica bili rođaci francuskoga kralja. Oni su u Chinonu saslušali velikodostojnike tijekom kolovoza, ali su Nogaret i Plaisians bili nazočni saslušanjima. Zapisnik spominje kako su se velikodostojnici ograničili na potvrdu svojih iskaza iz listopada. Istodobno je u kolovozu 1308. papa napustio Poitiers, svejedno odbivši osuditi templare optužene u njegovoj nazočnosti, kako je francuski kralj to od njega tražio: Crkva ne pristaje na osudu pokajnika; ove “pomirene” templare valja smatrati raskajanim grešnicima.

Klement V. potom je morao ići iz ustupka u ustupak: ponovno je postavio inkvizitora Guillaumea de Parisa i njegovu subraću; potom je odlučio u svakoj biskupiji uspostaviti odbore koji će zapravo provoditi crkveno suđenje templarima – pristajući međutim na to da optuženi ostanu pod nadzorom kralja unatoč prethodno izraženim prosvjedima.

U svakoj su biskupiji trebali biti uspostavljene crkveni odbori; djelovali su pod vlasti biskupa kojem su pomagala dva kanonika, dva dominikanca i dva franjevca. No ta odluka, donesena 12. kolovoza 1308., provedena je iznimno sporo, te je tre-

balo godinu dana da prvi takav odbor započne s djelovanjem.

8. kolovoza 1309.: Prvi crkveni odbor u Francuskoj otvara svoje sjednice u Parizu, u samostanu Svete Genoveve. Sastoji se gotovo isključivo od biskupa sklonih kralju, uključujući među ostalim Gillesa Aycelina, nadbiskupa Narbonne (čuvara kraljevskog pečata prije Nogareta), Guillaumea Duranda, biskupa Mendea, Guillaumea Bonneta, imenovana na kraljev zahtjev u biskupiji Bayeux, te još četvorice manje poznatih prelata.

Uloga povjerena tom papinskom odboru bila je u biti ispitati krivnju Hrama odnosno saslušati sve one koji su željeli dati izjavu u prilog ili pak protiv reda, ali jedino u svojstvu svjedoka, ne i optuženika. Pozivi koje su oni poslali više su od dva mjeseca putovali do zainteresiranih strana. Odbornici su – među ostalima – na red morali pozvati pariškog biskupa Guillaumea de Baufeta, te tražiti da zatočenim templarima bude dopušteno pod jakom stražom doći pred njih i dati iskaze ako to žele. Tek se 22. studenog pojavio prvi svjedok, stanoviti Jean Melot, kojega su zbog nejasnog iskaza smatrali ograničenom osobom. Istog se dana pojavio i Hugues de Pairaud, koji se ograničio na izjavu kako nema ništa dodati svojim prethodnim iskazima.

26. studenoga 1309.: Meštar reda, Jacques de Molay, pojavljuje se pred odbornicima; nakon što

mu je pročitana izjava koju je dao u Chinonu 20. kolovoza pred trojicom kardinala koje je poslao papa, očituje neizmjereno čuđenje:

“Meštar, načinivši dvaput znak križa pred licem, kao da je tim i drugim znakovima želio pokazati kako ga je posvema zapanjilo ono što stoji u navedenom priznanju ... rekao je ... kako bi, da su gospoda odbornici druge osobe kojima je povjereno saslušati ga, on sam rekao drukčije...”

Toga se dana članovima odbora pridružio Guillaume de Plaisians – “ne po nalogu navedene gospode odbornika”, kako u zapisniku izričito stoji. On opominje meštra da se “ne upropaštava bez razloga”; Jacques de Molay zatražio je odgodu koja mu je odobrena. Kada se ponovno pojavio preko sutra, 28. studenog, dok je započinjao svoj iskaz, netko je ušao u prostoriju: Guillaume de Nogaret. Sjednica se nastavila u njegovoj nazočnosti, ali se Jacques de Molay morao ograničiti na nekoliko nejasnih prigovora, podsjećajući na ljepotu vjerskih obreda u redu, prikupljene milodare i krv prolivenu za obranu kršćanske vjere. Na temelju snage te vjere on progovara kako će se “kada se duša odijeli od tijela, vidjeti tko bijaše dobar a tko zao, te će svatko znati istinu o stvarima koje su prethodno bile upitne”.

Između dva saslušanja meštra ispitivalo se zapovjednika Paynsa u Champagni, Ponsarda de

Gisyja; njegov iskaz razotkriva postupak prema templarima. On opisuje mučenja kojima je bio podvrgnut (jedan od mučitelja u njegovu je slučaju bio "Floyran de Béziers"), te tvrdi kako bi "da je ponovno podvrgnut mučenju, zaniijekao sve što je rekao i rekao sve što žele". Međutim 27. studenog 1309. kralj je – na zahtjev odbornika – ovlastio svoje suce iz Rouena, Gisorsa i Caena da pod jakom stražom u Pariz privedu templare koji žele braniti red.

6. veljače 1310.: Ponovno sazvan papinski odbor nastavlja saslušanja; broj templara koji izjavljuju kako se žele pojaviti i braniti red vidno raste; 28. ožujka ustanovit će se kako ih je pet stotina četrdeset i šest zatražilo mogućnost svjedočenja. Njihov je broj 2. svibnja dostigao pet stotina sedamdeset i tri. Pojedine izjave, poput one Laurenta de Beaunea, zapovjednika Epaillyja, potvrđuju pritisak izvršen napose nad onima koji su bili zatočeni u Sensu kako bi ih se potaknulo da ustraju na dotadašnjim iskazima.

Templari su uspjeli pripremiti svoju obranu unatoč preprekama i odredili četvoricu poslanika koji će biti glasnogovornici: Renauda de Provinsa, Pierrea de Boulognea, Guillaumea de Charbonneta i Bertranda de Sartiguesa. Sačuvana nam je njihova izjava, rječit govor u obranu reda:

"Ako su braća Hrama rekla, govore, ili će u budućnosti reći – dok su u zatvoru – što god bilo u

svoju optužbu ili pak u optužbu reda Hrama, to neka ne bude uzeto kao svjedočanstvo protiv navedenog reda, budući da je dobro poznato kako su govorila ili će govoriti primorana odnosno ponukana zamolbama, novcem ili strahom. Tvrde kako će to s vremenom i dokazati, u vrijeme i na mjestu kada budu uživali potpunu slobodu... Traže, mole, zahtijevaju da svaki put kada budu ispitivane činjenice ne bude prisutan niti ih mogne čuti ni jedan laik kao ni bilo koja druga osoba u čije se poštenje može s razlogom sumnjati..."

Podsjećaju na strah što ga izaziva mučenje te se čude kako se više vjeruje onima koji su – da bi ga izbjegli – priznali sve što se od njih tražilo, nego li onima koji su "poput mučenika Kristovih umrli prilikom mučenja kako bi obranili istinu ... te koji su ... pretrpjeli i još uvijek svakodnevno u zatvoru trpe tolika mučenja, kažnjavanja, nevolje, tjeskobe, oskudicu, jad i bijedu...".

Naposljetku primjećuju kako se izvan Francuske nije našao ni jedan brat Hrama koji bi izrekao ili podržao "laži" izmišljene protiv toga reda.

Obrana Hrama bila je tako pripremljena da je u očima crkvenih odbornika slučaj poprimio novi smjer.

10. svibnja 1310.: Saznavši kako je provincijski koncil sazvan za sutradan u Sensu, poslanici reda Hrama traže od odbornika da se bez odgađanja sastanu kako bi ih saslušali. Filip Lijepi upravo je u

nadbiskupiju Sens bio imenovao Phillipea de Marignyja, brata svojeg miljenika Enguerranda. Ovaj će potonji odsad imati glavnu ulogu u postupku. Templari su preklinjali odbornike da nadbiskupa Sensa pozovu da ne donosi nikakvu odluku prije no što se okonča ispitivanje.

Posredovanje odbornika možda bi bilo preusmjerilo tijek cijeloga slučaja da se njihov predsjednik, nadbiskup Narbonne Gilles Aycelin, nije povukao: te su iste večeri ostali odbornici izjavili poslanicima reda da im je žao, ali da ne mogu ništa učiniti za njih.

Sutradan, 11. svibnja 1310., pokrajinski se koncil sastao u Sensu pod predsjedanjem Philippea de Marignyja i na smrt osudio pedeset i četvoricu templara kao "ponovno pale", odnosno kao krivovjerce koji su se ponovno vratili svojim zabludama nakon što su ih se već jednom bili odrekli; vratili su se na "priznanja" koja su im prethodno bila iznuđena. Sutradan je izvan Pariza, u blizini Vrata svetog Antuna, podignuta lomača na kojoj su umrli tvrdeći kako su nedužni. Oni koji su ostali pri svojim priznanjima "pomireni" su i vraćeni na slobodu.

13. svibnja 1310.: Papinski odbor nastavlja sa svojim sjednicama. Prvi svjedok, Aimery de Villiers-le-Duc, baca se na koljena pred odbornicima: večer prije toga prisustvovao je odlasku svoje osuđene braće na lomaču i preklinje odbornike da kraljevim ljudima ne otkriju što će reći. Povlači sve

što je priznao kao posljedicu mučenja, ali se boji da neće pružiti otpor ako i sam bude spaljen; osjeća kako će priznati što se od njega zatraži, te da bi "priznao da je ubio i samoga Gospodina ako bi se to od njega tražilo".

Rad ispitivačkog odbora otad se pokazao nekorisnim; odbornici su pokušali s bojažljivim zauzimanjem kod Philippea de Marignya koji je odbio dopustiti jednom poslaniku, Renaudu de Provin-su, da prisustvuje obrani koja se održavala u njegovoj provinciji. Jedan drugi poslanik, Pierre de Boulogne, nestao je tijekom idućih mjeseci. Odbor se – ne znajući što bi poduzeo – ponovno sastao tek 3. studenog. Pretpostavljalo se da je u međuvremenu održan onaj koncil koji je papa odlučio sazvati u Viennei još te 1310., no on će zbog odgađanja iz različitih razloga kasniti cijelu godinu dana. Iska-zi koje su odbornici potom primili gotovo svi dolaze od braće, štoviše, pobočnika provincija Reims i Sens, te su u skladu s prethodnim priznanjima. Krista su se odrekli ustima, ne srcem; dano im je pljunuti na križ, oni su pljunuli sa strane, itd. Niti jedan od svjedoka koji su se ponudili za obranu u udaljenijim provincijama nije saslušan. Ispitivanje crkvenog odbora proglašeno je završenim 5. lipnja 1311. tijekom sastanka održanog u opatiji Maubuisson nedaleko od Pontoisea, u kraljevoj nazočnosti.

16. listopada 1311.: Papa Klement V. otvara koncil u katedrali u Viennei. Ocima okupljenima na

koncilu iznose se rezultati crkvenih i građanskih ispitivanja. Bilo je to jedino o čemu se moglo razgovarati; valja naime primijetiti kako optužbe izrečene nakon uhićenja templara nikoga nisu uvjerile.

S druge strane, sedmorica templara, a kasnije još dvojica, pojavila su se izjavljujući kako žele braniti red – na što ih je papa dao uhititi. Kralj je bio zabranio u Vienneu dovesti velikodostojnike reda koji su još uvijek bili u zatočeništvu.

Početak prosinca papa je okupio koncilske oče kako bi im postavio četiri pitanja:

“Trebaju li redu templara odrediti branitelji? Valja li prihvatiti obranu devetorice templara koji su došli? U protivnom možda treba dopustiti članovima reda neka se sastanu kako bi odredili zastupnika? Ili da im papa odredi branitelja po dužnosti?”

Glasovanje kardinala bilo je jasno: svi “osim petorice ili šestorice koji pripadaju francusko-kraljevskom vijeću”, kao što to primjećuje jedan onodobni promatrač, tražili su da se templarima omogući obrana. Takav jednoznačan odgovor papu je mogao dovesti jedino u neugodnost. Kada je riječ o kralju, njega su zadržali različiti poslovi, među ostalim sukob s grofom Louisom de Never-som. Odluka je odgođena za kasnije.

17. veljače 1312.: Poslanstvo kraljevih ljudi dolazi u Vienneu: u njemu su Nogaret, Plaisians, Enguerrand de Marigny i nekoliko laika savjetnika Fi-

lipa Lijepog. Oni bi se trebali svakodnevno sastajati s četvoricom francuskih kardinala: Arnaudom de Pellegrueom, Arnaudom de Canteloupom, Bérengerom Fredolom, Nicolasom de Fréauvilleom, te jednim Talijanom naklonjenim francuskome kralju, Arnaldom Novellijem. Navedeno je poslanstvo potom otišlo u Mâcon gdje se nalazio kralj, nakon čega se Marigny vratio sam i otada, čini se, imao važnu ulogu u posredovanju između kralja i koncila. Dana 2. ožujka Filip Lijepi predao mu je pismo u kojem traži ukinuće reda Hrama i prijenos njihovih dobara drugom viteškom redu.

20. ožujka 1312.: Kralj Filip Lijepi pojavljuje se osobno u Viennei s velikom pratnjom.

22. ožujka 1312.: Na tajnome konzistoriju Klement V. odobrava ukinuće templarskoga reda bulom *Vox in excelso*; njezin tekst ne osuđuje red, nego govori o dobru Crkve kako bi ga mogao ukinuti.

2. svibnja 1312.: Bula *Ad providam* dodjeljuje redu hospitalaca dobra templara.

Poznat nam je završetak toga nemilog događaja: Klement V. postigao je ono što je htio s prijenosom dobara (Filip Lijepi je, čini se, htio da ta dobra budu stavljena na raspolaganje Svete zemlje, možda stvaranjem novoga reda – kako je bio predložio njegov savjetnik, pravnik Pierre Dubois). Kada je riječ o ljudima, nije se uplitao. 6. svibnja 1312. naredio je provincijskim odborima da nastave s postupkom, i opet sebi pridržavši postupak koji se odnosio na

velikodostojnike. 22. prosinca svoju je ovlast prenio na trojicu kardinala: Nicolasa de Fréauvillea, Arnauda d'Aucha i Arnalda Novellija, koji su svi odreda bili odani francuskom kralju. Oni će svoju osudu obznaniti 18. ožujka 1314.

Na trgu pred crkvom Notre-Dame u Parizu podignut je podij. Dovedena su četvorica velikodostojnika: Jacques de Molay, meštar reda, Hugues de Pairaud, vizitator za Francusku, Geoffroy de Charnay, odgojitelj za Normandiju, te Geoffroy de Gonneville, odgojitelj za Poitou i Akvitaniju. Trojica kardinala, pokraj kojih se nalazio nadbiskup Sen-sa, Philippe de Marigny, obznanili su konačnu osudu kojom su četvorica templarskih velikodostojnika kažnjena doživotnim zatvorom. Nedostajale su dvije osobe, Guillaume de Nogaret i Guillaume de Plaisians: obojica su preminula prethodne 1313., jedan u travnju, a drugi u prosincu.

Nakon izricanja presude ustali su Jacques de Molay i Geoffroy de Charnay. Dostojanstveno su pred okupljenom masom izjavili kako je njihov jedini zločin bilo posezanje za lažnim priznanjima kako bi si spasili život. Red je bio svet, *Pravilo Hrama* bilo je sveto, ispravno i katoličko. Nisu počinili krivovjerja i grijeha koje im se pripisuje.

Istoga dana podignuta je lomača u blizinu vrta Palače, otprilike na mjestu gdje se danas, u smjeru Pont-Neufa, nalazi kip Henrika IV. Dvojica su se osuđenika na nju popela još te iste večeri. Tražili

su da im lica budu okrenuta prema crkvi Notre-Dame, još su jednom obznanili svoju nedužnost, te – pred zapanjenim mnoštvom – umrli s najspokojnijom odvažnosti.

SEDMO POGLAVLJE

*Templari pred budućim
naraštajima*

Papa Klement V. imao je umrijeti nepunih mjesec dana nakon meštra Hrama, u noći između 19. i 20. travnja 1314., u dvorcu Roquemaure, čiji ostaci i danas nadvisuju dolinu Rhône. Filipa Lijepog udarila je kap 4. studenoga, te je 29. studenoga i umro, u dobi od 47 godina. Ove dvije uzastopne smrti iznenadile su puk i stvorile legendu o tome kako ih je Jacques de Molay obojicu pozvao pred Božji sud u roku od šest mjeseci.

Jednostavna legenda, kojoj se, uzgred budi rečeno, suprotstavlja stvarnost neobičnija od svakog zamišljanja budući da su, ako bolje razmislimo, okolnosti pod kojima su umrli papa i kralj daleko manje tragične od završetka i toga papinstva – sedamdeset godina koje su pape provele u Avignonu pod manje ili više učinkovitim nadzorom svjetovnih vlasti – i toga kraljevanja – nestanak u manje od trinaest godina cijele jedne loze u kojoj su više od tri stoljeća (razdoblje jednako onome od smrti Henrika IV. do rata 1940.) zakoniti nasljednici nasljeđivali svoje očeve bez iznimke. Uostalom, godina 1314. u povijesti je označena jednim drugim slučajem, možda najmračnijim u toj vladavi-

ni obilježenoj procesima, sramotnim optužbama i potkazivanjima: procesom za preljub triju kraljevih snaha koji je vodio sam kralj sa svojom kćeri Izabelom, koju su Englezi prozvali Francuskom vučicom. Dovoljno je reći kako je – kada je riječ o procesu, jednako kao i kada je bila riječ o tečaju valute – Filip Lijepi sve izmislio.

Naposljetku, znamo kako je – kratko nakon kraljeve smrti – na vješalama u Montfauconu završio njegov miljenik Enguerrand de Marigny (30. travnja 1315.), onaj koji je zamijenio Nogareta i Plaisiansa i postao kraljevim izvršiteljem. Neobično je pomisliti kako je upravo Marigny usvojio posljednju odluku Filipa Lijepog, koja je ujedno bila i prva kraljevska odluka kojom se kćeri isključuju iz nasljeđivanja prijestolja. Upravo se ta odluka tijekom vremena pokazala uvodom u francusko-engleske ratove 14. stoljeća. Ako postoji vladavina koja je imala teške posljedice, onda je to ona Filipa Lijepog!

Slučaj templara, kada se sve zbroji, nije bio ni podliji kada je riječ o navedenim optužbama, ni okrutniji s obzirom na upotrijebljene metode od slučajeva pape Bonifacija VIII., Guicharda (biskupa grada Troyesa) ili pak kraljevih vlastitih snaha; međutim, po svojoj širini, kao i po broju i položaju onih koje je optužba pogodila, njegovi su negativni odjeci morali biti dublji. Razumljivo je kako je već i sama pomisao na jedan potpuno pokvareni red koji je u cjelini činio takve gadosti mogla po-

tresti cijeli kršćanski svijet. Sasvim sigurno papinski odbori koji su zasjedali u drugim zemljama ne bi bili prikupili ni jednu od optužbi protiv templara u Francuskoj; u Engleskoj je jedan jedini templar bio optužen za otpad od vjere. No već i sama činjenica kako je papa ukinuo red umjesto da ga je branio nije mogla ne pobuditi sumnje koje su poticale maštu.

Ona radi sve do danas, čime tumačimo nevjerojatno mnoštvo fantastičnih tvrdnji koje templarima pripisuju svakojake ezoterije, od najdrevnijih do najvulgarnijih, sve vrste alkemijskih i magijskih znanja, sve postupke inicijacije ili pridruživanja postojećih ili mogućih članova – jednom riječju, sve one "tajne" kojima se hrani ljudskoj naravi svojstvena glad za tajanstvenim. Ona kao da se, nekom vrstom nagonske odmazde, najviše javlja u onim razdobljima za koja se čini kako odbacuju svaku tajanstvenost: podsjetimo se kako su se upravo u vrijeme Descartesa umnožili procesi za vještičarenje; na početku racionalističkog 18. st. rođeni su slobodni zidari; a naše je znanstveno 20. st. također doživjelo naglo širenje sekti, ponovni procvat okultizma i sl.

Tako templari, red Hrama, nude beskrajno zavidljiv repertoar duhu, pa čak i prave sheme i strukture usporedive s onima koje su – svakako na vrlo elementarnom planu – djela Rudyarda Kiplinga ponudila izviđaštvu. Čak se cehovske obrtničke

udruge, možda nastale u 14. st., ali im sigurne tragove nalazimo tek u 15. st., pozivaju na "tajne" Hrama. I naše vrijeme obiluje nazovipovijesnim djelima, novinskim člancima u kojima nalazimo najnevjerojatnije priče o tajnama templara koje se povezuju s tajnama piramida, te dolaze iz istih izvora. Ondje pronalazimo sve ono što odlikuje suvremene mitove, od željezne maske do blaga katara u Montséguru, te se dovodi u zabludu javnost čija naivnost začuđuje u stoljeću znanstvenoga napretka, s upravo mučnom mješavinom podvale, dogmatizma i nerijetko dirljive dobre vjere. Nedavno je tako (1972.) u jednoj kuli dvorca u Chinonu "otkriće" zidnog napisa templara predstavljeno na takav način da se pouzdanost autora "otkrića" uopće nije dovela u pitanje. No takva vrsta pouzdanosti nije kriterij prihvatljiv u povijesnoj znanosti. Nalazniku bi bilo bolje da ima određena paleografska znanja zahvaljujući kojima bi primijetio kako slova za koja mu se činilo da ih razaznaje u meku i mjestimice oštećenu vapnencu u unutrašnjosti kule u Couldrayu ni u kom slučaju ne mogu potjecati s početka 14. stoljeća, vremena kada su templari ondje bili zatočeni. Pogreška je u ovom slučaju bila to čudnija što su odavno u toj kuli bili pronađeni zidni natpisi koje se uistinu s velikom vjerojatnosti može pripisati zatočenim templarima; jednostavna usporedba potvrđenih slova i onih pretpostavljenih bila bi dovoljna da se pogreška ukloni. Lijep natpis *Od Boga*

molim oprostjenje, križevi, različiti potpisi urezani u kamen, odgovaraju onima iz razdoblja Filipa Lijepog. Nije, međutim, potrebno ići za tim da se traže tumačenja koja bi otkrivala jeftini ezoterizam i hermetizam: na svim zidovima zatvora pronalazimo slične tragove koji se kreću od jednostavnih crteža – kvadrata, pravokutnika, zvijezda – do složenijih reljefa a da im pritom nije potrebno pripisivati magijska, alkemijska, hermetična ili druga tumačenja! Zašto se onda ti nesretni templari, osuđeni na smrt, koji su još i na lomači izvikivali svoju nedužnost, ne bi bili poslužili tim svojim navodnim tajnim moćima?

Svakako su natpisi koje su ostavili templari zanimljivi, te u velikom broju slučajeva pridonose otkrivanju stanja zatvorenika shrvanih nepravednim optužbama. To svakako vrijedi za one koje je u kuli Domme u Périgordu otkrio P.-M. Tonnelier¹, gdje se, osim osvetničkih natpisa (*Clemens destructor Templi*), vrlo lijepih raspela, te anđela apokalipse, nalaze svjedočanstva templara o nepravednosti njihove sudbine i kalvariji koju prolaze.

To je povijest, te se možemo nadati kako će trenutačno zanimanje za arheologiju otkriti još puno istinitih natpisa nasuprot izmišljenim “tajnama” i tajanstvenom “blagu”! Doprinos takvih

¹ *Archeologia*, br. 32–33, siječanj-veljača i ožujak-travanj 1970., str. 24–37 i 22–23.

otkrića bio bi neopisivo dragocjen za povijest, te će strastveni tragaoci brzo shvatiti kako tu leži "blago" koje valja otkriti, kroz metodično istraživanje jednako mjesta zatočeništva kao i – što je jednostavnije – brojnih posjeda templara čiji ostaci postoje.

Danas više nema sumnje u činjenicu da ta metodična istraživanja, uostalom već poduzeta ili pak sretno privedena kraju na mnogim područjima, potpuno rasvjetljuju ono što je u slučaju templara tajnovito.

Da bismo se držali onoga što nam donose povijesni dokumenti, nužno je nakratko se vratiti unatrag kako bismo najprije provjerili što su sami suvremenici mislili o templarima. Prije svega, njihovi protivnici, muslimani, protiv kojih su se borili. Poštovanje koje su ovi gajili prema njima uopće nije upitno: "Vitezovi su bili pobožni ljudi, vjerni danij riječi" – izjavljuje Ibn-al-Athir koji potvrđuje kako je jamstvo Hrama bilo dostatno za izvršenje dogovora između kršćana i muslimana. Osama također odaje počast njihovom snošljivu duhu, te potvrđuje kako su templari na svome području u Jeruzalemu ostavili džamiju u kojoj su se muslimani mogli u miru moliti.

Kada je riječ o njihovoj hrabrosti, ona je neosporna. Svi templari u bitci znaju da izlažu svoj život opasnosti, utoliko više što – kada je o njima riječ – nema nikakve nade da bi bili otkupljeni, već ih se nemilosrdno ubija. Jedan strašan prizor, koji

je u pojedinosti ispričao Al-Isfahani², bio je za njih završetak onoga dana u Hâttnu koji je 1187. donio pad Jeruzalema. Njegova pripovijest opisuje kako je Saladin dao dovesti zarobljene templare i hospitalce uz riječi: "Očistit ću zemlju od ovih dvaju prljavih redova". Određuje nagradu od pedeset deniera za svakoga tko dovede zatočenog templara ili hospitalca. Istoga su ih trena vojnici doveli na stotine. Naložio je neka im se odrubi glava, te osobno prisustvovao pogubljenjima: "Njegovo je lice bilo nasmijano; ... kakve li trajne nagrade" – dodaje pripovjedač – "za krv koju je prolio!"

No – i tu za povjesničara započinje dvosmislenost činjenica – za taj je isti dan u Hâttnu odgovoran bio meštar Hrama, Gérard de Ridefort, te je, što je još teže objašnjivo, jedino on bio pošteđen. Štoviše, njegovo kasnije stajalište, kada je posade koje su još uvijek pružale otpor poticao na predaju, baca na njega tešku sumnju. Čini se nedvojbenim kako je, barem u tom slučaju, bilo dosluha s neprijateljem, ili je pak riječ o otvorenoj izdaji meštra reda.

Uostalom suvremenici se nisu prevarili u osobi toga bijednog viteza kojeg su u viteštvo odveli najneobičniji osjećaji: pohlepa i osvetoljubivost. Dok ne budu otkriveni drugi izvori, prisiljeni smo

² *Récits d'Imad-ad-din Al-Isfahani (1125.-1201.)*, preveo i objavio Henri Massé, Geuthner, 1972., str. 28-29.

držati se u prosudbi ove osobe djela koje potječe iz toga vremena: *Estoire d'Eracles* (*Priča o Heraklu*). To djelo, iako stavlja veliku težinu na osobu meštra, ne izjednačuje ga sa samim redom.

Marion Melville mudro je primijetila kako se nakon službe Bertranda de Blanqueforta uvriježio običaj za meštre Hrama umjesto vitezova sazrelih u poštovanju *Pravila* birati ljude koji nisu pripadali redu, ali su, primjerice, bili na visokim dužnostima u Jeruzalemskom Kraljevstvu. Bio je to slučaj s Gérardom de Ridefortom i nekolicinom njegovih prethodnika, poput Eudesa de Saint-Amanda.³ Takva navada, rođena možda iz želje da se bolje osigura utjecaj reda na svjetovne vlasti, zapravo je dovela do teških zastranjenja.

Činjenica da jednom izgubljen Jeruzalem više nije mogao biti vraćen, bila je težak teret za ugled vojničkih redova. To što su templari i hospitalci, mjesto da se ujedine u zajedničkom cilju, bili podijeljivi, te je među njima došlo čak i do oružanog sukoba, postalo je posve nepodnošljivo, pa je razumljivo kako javno mnijenje u 13. st. nije bilo naklonjeno templarima. Njihovim je protivnicima ostao makar ugled koji im je pribavila njihova bolničarska djelatnost, jer nikada nisu prestali njegovati bolesne, nemoćne i ostarjele hodočasnike koje su primali.

³ MELVILLE, str. 102 i dalje. Vidi također u tom djelu navode onovremenih autora, poput Guiota iz Provinsa, itd.

Templare se pak optuživalo za oholost, pa i škrtost, zbog njihove bankarske djelatnosti.

Međutim, prve jasno oblikovane optužbe došle su od cara Fridrika II. Kada je Jeruzalem – kojeg se on nadao vratiti jednostavnim sporazumom i svojom djelatnošću isključivo na diplomatskom polju – 1244. izgubljen, potreba za opravdanjem samoga sebe navela ga je da krivicu za taj drugi gubitak svali na templare. U svome pismu Rikardu od Cornwalla, bratu engleskoga kralja, suprotstavlja “oholi red” templara ponašanju hospitalaca i teutonskih vitezova koji su prihvatili njegovu stranu, te nastavlja:

“Do te mjere da su – kako nam je bjelodano očitovala nekolicina redovnika koji su k nama došli iz prekomorskih krajeva – templari u svoje samostane primali sultane i njihove ljude s najvišim počastima, te su usvojili njihova praznovjerja, zazivajući Muhameda i predajući se rastrošnosti svjetovnih ljudi. Ništa ih nije moglo spriječiti da počine to krivokletstvo...”

To su optužbe koje je istraživao de Nogaret i koje će biti ponovljene pod Filipom Lijepim, otežane i uvećane u razmjerima nužnima da bi se ishodi-la osuda. Među njima su neke nedosljedne, poput “tajne *Pravila*” ili “idola nazvanog Baphomet”. Ovaj je potonji izraz samo iskrivljena riječ ‘Mahomet’ (Muhamed). Potvrđuje ga više tekstova, među

ostalima i stihovi trubadurske pjesme *Ira et dolor* na provansalskom jeziku oc, koju je sastavio nepoznati templar nakon gubitka Arsoufa 1265., u kojoj bolno vapi:

“...više ni jedan čovjek koji u Isusa Krista vjeruje
neće ostati – ako može – u ovoj zemlji;
od samostana Svete Marije
učinit će se ‘bafomairia’.”

Drugim riječima, iz crkve posvećene Gospi učinit će džamiju⁴. Prisjetimo se također i *Mirakula svetog Nikole* u kojem – iako protiv svake vjerske istine – vidimo muslimana koji se klanja “rogatome Muhamedu”. To prisposobljivanje Muhameda idolu, jednako kao i iskrivljavanje riječi u Baphomet, pripadaju folkloru ondašnjeg vremena.

Kada je riječ o tajni *Pravila*, zabrani otkrivanja onoga što se događalo na kapitulu, to nije nešto svojstveno samo templarima: u svim vjerskim redovima pravilo se prenosi obično samo postulantima. Jednako tako, tajnost kapitula čini se normalnom – gotovo proširenjem ispovjedne tajne – iako je *Pravilo* Hrama možda ustrajalo na toj točki nedvojbeno zbog nesloge i nasilja koje je kod tih rat-

⁴ “... ja nul hom que en Jezu Christ creza / Non remanra, s’el pot, en est paes; / Enans fara bafomairia / Del mostier se Sancta Maria” (PAUL MEYER, *Recueil d’anciens textes bas-latins et provençaux*, Pariz 1874., str. 95).

nika moglo izazvati otkrivanje pogrešaka iznesenih na kapitulu.

Kada je riječ o ostalim optužbama nabrojenima u nalogu za uhićenje i u različitim proglasima koji su uslijedili za vrijeme samoga procesa, one ne opstaju pred ispitivanjem: svetogrđa, bogohulstva, te bezbožnosti svake vrste uobičajene su optužbe u postupcima koje je pod Filipom Lijepim vodio Guillaume de Nogaret. U tome razabiremo neke odjeke katarizma, osobito u mržnji prema križu i prema ženi, što potvrđuje optužba za sodomiju: znademo kako su Savršeni katari bili podvrgavani teškim kaznama ako bi makar i nehotice okrnuli ženu: one su zbog rađanja smatrane pomoćnicama zlog boga, stvoritelja naravnog svijeta čije su uništenje katari priželjkivali.

Jedino nekolicina povjesničara odlučnih u obrani sjećanja na Filipa Lijepog smatra vjerodostojnima optužbe kojih su templari bili žrtvama. Već i manje pomno istraživanje danas objavljenih podataka o procesima ne ostavlja nimalo dvojbe o tom pitanju: sva su priznanja iznuđena mučenjem, te – uz malobrojne iznimke – potječu isključivo iz Francuske.⁵ Ako i nije nemoguće da su neki templari

⁵ I sami smo prije nekoliko godina razvili pretpostavku o "Crnom Hramu" koji bi bio kriv i odgovoran za slučaj templara. Pomnije nam proučavanje dokumenata otkriva sljedeće: ako je takav "Crni Hram" i postojao, imao je vrlo malo pristaša. Nedužnost templara u cjelini ne dolazi u pitanje.

bili izopačeni, moglo ih je biti samo vrlo malo. Već i sami slučajevi namješteni da bi ih se optužilo pokazuju kako optužbe potječu od malobrojnih ljudi, te onih "preniska položaja da bi pokrenuli slučaj takvih razmjera". Čak i nalog za uhićenje sadrži riječi kako "sva braća to ne znaju" (vezano uz uže koje su nosili oko struka, a koje je prethodno navodno bilo položeno na "Baphometa"!). Neka od navedenih detaljnih priznanja mogla bi u tom slučaju biti ispravna, ali redovito dolaze od pobočnika, ljudi koji su nedugo prije ušli u red ili pak onih koji su se u nj vratili nakon što su ga jednom već bili napustili.

U svakom slučaju valja napomenuti kako su se među žrtvama optužbe jedino nedužni morali bojati kraljeve pravde. Oni koji su priznali bez mučenja i izjavili kako žele odriješene smatrali su se "pomirenim" grešnicima. Nasuprot tomu, oni koji su – nakon priznanja iznuđenog mučenjem – navedeno priznanje potvrđivali, potpadali bi pod stroge inkvizicijske običaje koji su zahtijevali predaju u svjetovne ruke i kažnjavanje kao da je riječ o okorjelim grešnicima, što je uglavnom podrazumijevalo spaljivanje.

Opsežnija bi proučavanja mogla ukazati na ulogu ove ili one osobe, poput, primjerice, Floyrana de Béziarsa, koji se pojavljuje kao glavni tužitelj a potom i kao mučitelj; ostali, poput Huguesa de Pairauda, zaslužuju pozorno ispitivanje. Taj je vizi-

tator za Francusku u bliskim odnosima s kraljem: zadužen je za prijenos riznice iz Hrama u Louvre; od Filipa Lijepog 1303. prima pismo zaštite za sebe i svoj red. Kralj ga čak obeštećuje s velikim iznosom (2000 maraka) za koji mu je nepromišljeno jamčio. Jedan templar, Mathieu d'Arras, izjavljuje kako mu je početkom listopada 1307. – dakle petnaestak dana prije uhićenja – Hugues povjerio kako je red "oklevetan", dodajući "kako bi on da može spasio glavu". Ta su priznanja vrlo podrobna te se više pobočnika koji optužuju red na najbesramniji mogući način poziva izravno na Huguesa de Pairauda, govoreći kako ih je on "primio" u red. Naposljetku, u trenutku kada dvojica velikodostojnika, meštar i zapovjednik Normandije, žrtvuju svoj život kako bi potvrdili nedužnost reda, on i zapovjednik Akvitanije i dalje šute: uspjeli su "spasiti glavu". Nije nemoguće da su Huguesa – iako ne nužno kriva – zaveli kralj ili njegovi ljudi čije je naloge pokorno slušao.

Može se također postaviti pitanje u kojoj su mjeri takva sudioništva olakšala skupno uhićenje jer je ono teško objašnjivo bez pripomoći iz samoga reda Hrama. Povjerenje poput onog Mathieua d'Arrasa koje izlazi na vidjelo iz postupaka usprkos poduzetom oprezu da se zapiše samo ono što bi opravdalo kraljeve optužbe, očito pokazuje da su barem neki velikodostojnici bili u tijeku događanja.

Najnovija proučavanja slučaja templara nastoje umanjiti snagu koju im se obično pripisivalo i koja – barem u Europi – nije bila vojna sila: vrlo je mali broj njihovih posjeda utvrđen, oni imaju mirnodopski, zemljoradnički značaj, što zapravo djelomice objašnjava lakoću s kojom su djelovali kraljevi ljudi.

Naposljetku, način na koji su postupili ne ostavlja dvojbe da je možda ne jedini, ali svakako jedan od glavnih razloga bila pohlepa Filipa Lijepog, te želja da se domogne dobara čiju je vrijednost možda čak bio precijenio. Na temelju sastavljenih inventara utvrđuje se kako su puno prije objave da će Hram biti ukinut pokretna dobra posjeda reda prodana u korist kralja; tu je opasku vrlo mudro iznio sastvaljač inventara posjeda u Paynsu. Vrlo je vjerojatno zarada od prodaje bila manja no što je kralj očekivao. No briga s kojom je u svoje okružnice od 8. i 12. kolovoza 1308. umetnuo formulu koju je ishodio od papinske kancelarije – kako bi se obranio od svake primisli vezane uz novac kada je riječ o uhićenju templara – jednako kao i bitka koju je vodio kako bi njegovi časnici zadobili nadzor nad njihovim dobrima prije no što će ona biti predana “drugome redu”, jasno upućuju upravo na tu primisao. Ispostavlja se kako se i papa Klement V. jednako kao i kralj zanimao za dobra Hrama. Teška je srca kralj naposljetku popustio pred odlukom koncila te pristao da se dobra predaju hospitalcima. U

međuvremenu – da i ne spominjemo prodaju pokretne imovine – prikupljao je prihode njihovih posjeda dobrih pet ili šest godina. Sasvim se sigurno nadao kako će to potrajati i duže. Vidimo kako se loša valuta opet pojavljuje 1310. i 1311.: bio je dakle potreban poticaj da se popuni praznina koju su načinile kraljevske financije u vrijeme Filipa Lijepog. No, dobra se valuta pojavljuje u rujnu 1313.

Nakon toga datuma započinje predaja dobara Hrama hospitalcima pod katkad teškim i, čini se, slabo zadovoljavajućim uvjetima. Možemo se upitati nije li upravo to navodno “blago Hrama”, koje je izazvalo pohlepu kralja a potom i ništa manju pape, nastavilo kroz stoljeća poticati maštu stvarajući u tragača razočaranja nalik na ona koja su doživjele osobe koje su se okoristile ukidanjem reda.

Istraga koju je 1373. naredio papa Grgur XI. (nedavno ju je objavio A.-M. Legras) nabraja dobra hospitalaca u Francuskoj šezdeset godina nakon ukinuća te omogućuje do određene mjere utvrditi posljedice prijenosa dobara.

S druge je strane bjelodano kako nije posrijedi samo kraljeva pohlepa. Čini se nedvojbenim kako je uništivši red Hrama Filip Lijepi potvrdio onu sklonost k apsolutizmu, “totalitarnoj” vlasti, koju je prije njega očitovao Fridrik II. Hohenstaufovac. Bio je to prvi korak na putu koji će po njegovu primjeru slijediti svi oni nakon njega koji budu kraljevsku vlast pretvarali u monarhijsku: prisvojiti si duhov-

nu vlast na tragu koji su zacrtali pravnici pod utjecajem rimskoga prava i kulta države – oboje stranih feudalnom ustrojstvu. U biti, riječ je o istom postupku kao i onome Franje I. koji si je konkordatom iz 1516. prisvojio imenovanje biskupa i opata u svojem kraljevstvu ili pak onome Luja XIV. kada je opozvao Nanteski edikt ili uperio u rimsku palaču Farnese oružje vojske koja je pratila njegova izaslanika, dok je dao zauzeti Avignon kako bi zastrašio papu Inocenta XI. Štoviše, makar su upotrijebljene metode bile daleko drukčije, ukinuće reda Hrama nagoviješta i ukinuće Družbe Isusove krajem 18. st. Čini se da ni jedan apsolutizam, ni jedna totalitarna vlast, ne mogu prihvatiti duhovnu silu kojom im se jedan dio čovjeka opire, a važnost ove činjenice ne izmiče nam ni u našem vremenu, koje je da bi na to odgovorilo izmislilo beskrajna zatočenja i “pranja mozga”.

Popis literature

A) Tiskani izvori

ALBON (MARKIZ D'), *Cartulaire général de l'ordre du Temple*, Pariz 1913.-1922., 2 sv. u 4°.

LÉONARD (ÉMILE G.), *Introduction au Cartulaire manuscrit du Temple (1150.-1317.) constitué par le Marquis d'Albon... suivie d'un Tableau des maisons françaises du Temple et de leurs précepteurs*, Pariz 1930., u 8°.

CURZON (HENRI DE), *La règle du Temple*, Soc. de l'Hist. de France, 74, Pariz 1886., u 8°.

DELISLE (LÉOPOLD), *Mémoire sur les opérations financières des Templiers*, Pariz 1889., u 4°.

LIZERAND (GEORGES), *Le dossier de l'affaire des Templiers*, Classiques de l'Hist. de France au Moyen Age, br. 8, Pariz 1923., u 8°.

MICHELET (JULES), *Le procès des Templiers*, Pariz 1841.-1851., 2 sv. u 4°.

OURSSEL (RAYMOND), *Le procès des Templiers*, Pariz 1955. Vidi od istog autora članke objavljene u *Archeologia*, 1966., 1969. itd.

Među objavljenim kartularima (zbirkama dokumenata):

HIGOUNET (CH.), *Cartulaire des Templiers de Montsaunès*, 1957., u 8°.

MAGNEN (E.) i GÉRARD (P.), *Cartulaire des Templiers de Douzens*, 1965., u 8°.

PETEL (A.), *Inventaire des biens de la commanderie de Pagns*, 1910., u 8°.

Među brojnim drugima: Bouffet, Cabié, Chassaing, Loisine itd.

Glavni kroničari: GUILLAUME DE TYR i njegovi nastavljači (*Estoire d'Eracles*), u *Historiens occidentaux des Croisades*; JACQUES DE VITRY, posebno u *Analecta novissima spicilegii Solesmensis*, od J.-B. Pitra, II, str. 405-421.

B) Bibliografije

DESSUBRÉ (M.), *Bibliographie de l'ordre du Temple*, Pariz 1928., u 8°.

NEU (H.), *Bibliographie de l'ordre du Temple*, 1965, u 8°.

DAILLIEZ (L.), *Bibliographie du Temple*, 1972, u 8°.

C) Glavna djela

COUSIN (P.), *Les débuts de l'ordre des Templiers et saint Bernard*, u *Mélanges saint Bernard*, Dijon 1953., str. 41-52.

DARAS (CHARLES), *Les Templiers en Charente, les commanderies et leurs chapelles*, Soc. arch. et hist. de la Charente, 1981.

DEMURGER (ALAIN), *Vie et mort de l'ordre du Temple*, Pariz 1985.

DURBEC (J.-A.), *Les Templiers en Provence. Formation des commanderies et répartition géographique de leurs biens, dans Provence historique*, VIII, Marseille 1959., sv. 35, str. 3-37 i sv. 37, str. 97-132.

FAVIER (J.), *Enguerrand de Marigny*, Presses Universitaires de France, Pariz 1963., u 8°.

KING (G. G.), *A Brief Account of the Military Orders in Spain*, 1921, u 8°.

LAMBERT (ELIE), *L'architecture des Templiers*, u *Bulletin monumental*, CXII, 1954., sv. 1, str. 7-60 i sv. 2, str. 129-166.

LÉVIS-MIREPOIX, *La tragédie des Templiers*, 1955., u 8°.

MELVILLE (MARION), *La vie des Templiers*, Pariz 1951., u 8°, novo izd. 1974.

PIQUET (JULES), *Des banquiers au Moyen Age: les Templiers*, Pariz 1939.

Neka iznimno popularna djela:

BORDONOVE (GEORGES), *Les Templiers*, 1963.

— *La vie quotidienne des Templiers au XIIIe siècle*, Pariz 1975.

Sadržaj

Prvo poglavlje:

Podrijetlo Hrama 5

Drugo poglavlje:

Strukture i svakodnevni život 15

Treće poglavlje:

Templarsko graditeljstvo 43

Četvrto poglavlje:

Epopeja Hrama 61

Peto poglavlje:

Upravitelji i bankari 95

Šesto poglavlje:

Uhićenje i suđenje templarima 121

Sedmo poglavlje:

Templari pred budućim naraštajima 149

Popis literature 167